

Oud Veenendaal

Maart 2011

- 26^e jaargang, nummer 1
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Gert Groenleer
Ineke van Schuppen
Cor Slok
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

Dr H. van 't Veld, voorzitter
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, secretaris
Mr R. Ottens, penningmeester
A. Aalbers
W. Brands
G.M. Muller
C.J. Slok
info@oudveenendaal.nl

Secretariaat:

Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
Eekwal 3, 3904 DL Veenendaal
Telefoon 0318 51 10 66

Ledenadministratie:

H. Brands-van Ravenswaaij
Middellaan 77, 3904 LE Veenendaal
Telefoon 0318 51 36 50

Financiële administratie:

Berry Henzen
MacBridestraat 51, 3902 KK Veenendaal
Telefoon 0318 52 74 91 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

W. Brands
Middellaan 77, 3904 LE Veenendaal
Telefoon 0318 51 36 50

Documentatiecentrum

De Cultuurfabriek
Kees Stipplein 78, 3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 58 26 68
documentatiecentrum@oudveenendaal.nl

Openingstijden:

Dinsdag- en donderdagmiddag van 13.00 tot 16.00 uur
Zaterdag van 10.00 tot 16.00 uur

Bank:

Rabobank nr. 395110106, t.n.v. Historische
Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 20,- per jaar.
Losse nummers van dit blad € 5,-.
Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met
het kalenderjaar.
Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór het
begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Ontwerp en druk:

Henzen ontwerp & communicatie, Veenendaal.

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd
zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

2	Om te beginnen De redactie
3	Hoe heette ik ook alweer? K. Beesemer
10	De Grebbelinie in en om Veenendaal H. van 't Veld
12	Uitgelezen H.P. Deys en G.C. Groenleer
14	Oud Veenendaal 25 jaar jong G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
16	Mei 1940 P.J.M. de Bruin
18	Opening documentatiecentrum H. Henzen
21	Jaarverslag 2010 G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
24	Financieel verslag 2010 R. Ottens
26	Op te natte faail Werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen
28	Het laatste woord Het bestuur

Om te beginnen

Een memorabel jaar ligt achter ons. Het was het jaar van het jubileum, de cultuurprijs en het documentatiecentrum. Ook kregen we er in 2010 maar liefst 102 nieuwe leden bij. We heten ze hartelijk welkom en spreken de hoop uit dat ze aan hun lidmaatschap in het algemeen en aan dit blad in het bijzonder veel genoeg zullen beleven. Ziehier, gestoken in een nieuwe jas, het eerste nummer van de zesentwintigste jaargang. U ziet de Hooge Kant (Hoogstraat) rond 1915.

DOOR DE REDACTIE

Op de massaal verspreide *Oud Veenendaalsche Kroniek* hebben we, mondeling en schriftelijk, veel positieve reacties ontvangen. Ze varieerden van 'Een mooi stuk werk' tot 'Bedankt voor deze uitgave' en van 'Ik vond het erg interessant om te lezen en te zien hoe het hier vroeger reilde en zeilde' tot 'Met bewondering voor jullie werk en toewijding'. Dank van onze kant voor alle loftuitingen. Een van de mooiste was die van Fred Steitner, luidende als volgt: 'Een grote verrassing in mijn brievenbus. Wat hebben jullie met elkaar, als Historische Vereniging Oud Veenendaal, alle inwoners een geweldig groot plezier gedaan met het huis-aan-huis laten bezorgen van deze jubileumuitgave! Ook als oud-drukker van jullie blad bekropen mij allerlei nostalgische gevoelens. En dan de vormgeving en uitvoering, de kwaliteit van de foto's, en niet te vergeten de inhoud. In een woord: geweldig.' Op de vraag van menigeen of er een vervolg komt, moeten we het antwoord voorlopig schuldig blijven. Maar wie weet? Deze krant was in ieder geval een schot in de roos en heeft bovendien velen ertoe gebracht lid te worden van de HVOV. Mooi! Perfect was de kroniek niet. Enkele lezers hebben ons op kleine onvolkomenheden gewezen en ook daar nemen we, uiteraard, goede nota van.

En dan dit nummer. Met Karel Beesemer en Piet de Bruin kijken we terug op de immer belangwekkende Tweede Wereldoorlog. Voorts memoreren we de ledenbijeenkomst van 23 september, de opening van de Cultuurfabriek op 9 oktober en de lustrumviering van 18 november 2010. De secretaris publiceert haar jaarverslag en de

penningmeester het zijne. In de boekenrubriek bespreekt buurman Henk Deys *Markante Veenendalers* en stipt de vaste resercent enkele andere Veenendaalse werken aan. We lezen ten slotte over kinderarbeid in het dialect en kijken uit naar Veenendaal in de landelijke pers. Hopelijk is er wat bij voor u.

Resteren twee oproepen. Wilt u, als u dat nog niet gedaan heeft, de contributie over 2011 alstublieft zo spoedig mogelijk betalen? En wilt u, als u overweegt ook eens iets te schrijven voor het blad, contact opnemen met ons? Dat kan bijvoorbeeld via de mail: redactie@oudveenendaal.nl. Met opmerkingen of suggesties kunt u daar ook terecht. Een hartelijke groet.

Hoe heette ik ook alweer?

Het is de titel van het in 2010 in boekvorm verschenen levensverhaal van het Joodse onderduikertje Karel Beesemer. De auteur vertelt op boeiende wijze over zijn verblijf in Renkum én hoe hij aan het eind van de oorlog moest evacueren naar Veenendaal. Dat gedeelte drukken we hier af.

DOOR KAREL BEESEMER

Inmiddels was ik 9 jaar oud en had ik het in Renkum bij tante Truus zeer naar mijn zin. In december 1943 was ik door het verzet bij haar en haar ouders, na nogal wat omzwervingen, 'afgeleverd' in hun huis in de Dorpsstraat.

Tante Truus was de nog ongetrouwde dochter van 'oma en opa' Van Dijk, en zij vooral had de zorg voor mij op zich genomen. Het was een gereformeerd gezin.

Na de oorlog vertelde tante Truus - ik noemde haar toen allang 'moe' - mij dat ze aan het verzet om een meisje had gevraagd. Maar, zo vertelde ze erbij, ze was met mij ook dik tevreden. En dat was wederkerig!

Liegen om bestwil

Mij werd ingeprent dat ik een Rotterdams jongetje was waarvan de ouders door het bombardement van de Duitsers waren omgekomen. Dat verhaal moest ik zo vaak vertellen dat ik het haast zelf ging geloven. Ik ging in Renkum gewoon naar de School met den Bijbel 'Laat de kinderkens tot Mij komen'.

Mijn voornaam 'Karel' kon kennelijk geen kwaad, maar mijn achternaam Beesemer werd veranderd in 'Broekhuizen'. Vrijwel iedereen in de buurt had wel door dat ik een Joods onderduikertje was. Dat werd door tante Truus met grote stelligheid ontkend. Liegen lag niet zo in de lijn van haar en haar ouders. Maar in dit geval vonden zij het in alle opzichten gerechtvaardigd.

Doodleuk kwam ooit een buurvrouw bij tante Truus binnenlopen met de vraag: Jullie Karel'tje is een Jodenjongetje, hè? Dat werd uiteraard ontkend. Was dat de zoveelste leugen?

Dat gedoe met die achternaam speelde niet bij mijn twee broers Ap en Jaap. Ze werden al snel

na de bezetting bij een razzia opgepakt en afgevoerd. Jaap werd vermoord in het vernietigingskamp Auschwitz, waar ook mijn ouders werden omgebracht. Ap kwam doodziek terug uit kamp Auschwitz. Als gevolg daarvan kwam hij alsnog te overlijden. Hij werd 23 jaar.

Renkum in de frontlinie

Maar helaas, met de betrekkelijke rust in Renkum en de wijde omgeving was het drastisch afgelopen toen in september 1944 de operatie 'Market Garden' begon en vooral met de daarop volgende Slag om Arnhem. Als kind had je er geen benul van wat er precies aan de hand was. Dat het allemaal niet best was en vooral gevaarlijk, daarover bestond geen misverstand. Maar met z'n allen slapen in de kelder van ons huis was ergens toch wel knus. Dat oorverdovende lawaai van schieten alom had voor mij niet gehoeven. Wat schrokken we toen een grote sleepkabel dwars door het dak sloeg van de schuur achter ons huis.

Ik begreep later dat die kabels werden losgegooid zodra een zweefvliegtuig ging landen op de Renkumse heide, niet zo ver verwijderd van ons huis. De kracht waarmee die kabel neerkwam, ongeloflijk! Niemand van ons raakte gewond of erger, maar dat had maar zo het geval kunnen zijn.

Evacueren onder granaatvuur

Het ging niet goed met onze bevrijders, het schoot maar niet op en de door de Duitse SS'ers geboden weerstand werd groter en groter. Er was sprake van een overmacht door de zware tanks die ze bezaten en het grote aantal manschappen, zoveel had ik er wel van begrepen. De geallieerden onder leiding van generaal Urquhart wisten niet dat in het noorden bij Arnhem

zich twee SS-pantserdivisies bevonden. Die werden door de Duitsers uiteraard onmiddellijk ingezet en hevige straatgevechten braken uit in Oosterbeek, Arnhem en Renkum etc. Alles wat fout kon gaan, ging ook fout: radiocontacten, de dropping van voedsel en munitie en ga maar door. Om kort te gaan, de Duitsers bevalen dat de gehele bevolking van Arnhem - toen 95.000 inwoners - en ook de gehele bevolking van de Zuid-Veluwe, ook Renkum viel daar dus onder, moest oprassen. Evacueren noemden ze dat met een moeilijk woord.

Tante Truus en ik gingen ervandoor op de fiets en ik moest achter op de bagagedrager plaatsnemen. Hoe vreemd ook, ik maakte me, weet ik nog, grote zorgen over mijn verzameling hulzen en granaatscherven. Als die achterbleven in dat onbewoonde huis kon iedereen erin en mijn verzameling zomaar jatten!

Razendsnel moest ik beslissen en ik kreeg - dacht ik - een heldere ingeving. Ik zou ze stoppen in het putje van de regenpijp naast ons huis. Niemand zou op de gedachte komen dáár te gaan zoeken. Zo gezegd, zo gedaan, en met een gerust gemoed nam ik plaats achter op de

bagagedrager. Tante Truus, nog jong en sterk op achtendertigjarige leeftijd, zette er de vaart in. Richting Bennekom/Ede, door de bossen, langs het bekende hotel 'Nol in 't Bos'.

Doodsbenauwd was ik door het gedonder van kanonnen. Niemand had er enig idee van of dat angstaanjagende lawaai kwam van ontplofende granaten van kanonnen of van wat dan ook. Lawaai alom, maar wonderlijk genoeg zag je totaal niets van oorlogshandelingen. Dat verhoogde in mijn beleving het nadrukkelijke gevoel dat er elk moment iets vreselijks stond te gebeuren, dat je getroffen werd en uit elkaar gescheurd. Maar gelukkig, niets van dat alles gebeurde. Het waren vele duizenden mensen die op de vlucht sloegen, gedwongen door de Duitsers. Dat moet een indrukwekkend gezicht zijn geweest, maar alleen de mensen pal vóór en áchter je kon je zien, dus van een indrukwekkende uittocht was in mijn herinnering geen sprake. We waren op weg naar Veenendaal...

Geëvacueerd in Veenendaal

Uiteindelijk kwamen we in Veenendaal terecht. Op de Kerkewijk vonden we onderdak bij de

De Kerkewijk in Veenendaal, circa 1945 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

familie Kemperman. Ze bewoonden een tamelijk groot vrijstaand huis met een forse tuin. Het huis stond - komend vanuit het centrum van Veenendaal en rijdend richting de gemeentegrens van Rhenen, dus richting het befaamde restaurant La Montagne - aan de rechterkant. Ik schat een paar honderd meter vanaf het restaurant. Even voorbij 'óns' huis, in de richting van La Montagne, begon het zogeheten 'Sperrgebiet'.

Ik denk dat de mensen gedwongen werden evacués op te nemen, anders zou het onmogelijk geweest zijn die vele duizenden mensen uit Arnhem, Oosterbeek, Wolfheze, Renkum, Wageningen etc. op vrijwillige basis onderdak te krijgen. Wij waren dus niet de enigen die bij de familie Kemperman terecht kwamen! Op slag werd het een drukte van belang. Ook onze naaste burens uit de Dorpsstraat in Renkum vonden hier onderdak. En al die mensen moesten eten, slapen enzovoort. Dat slapen herinner ik me nog wel. Dat gebeurde in een grote kamer waarvan men de vloer had bedekt met stro.

Een snurkende barones

Men had mij verteld dat een van die mensen, een oudere dame, een barones was. Zou best

waar kunnen zijn, waarom ook niet? De Duitsers maakten geen onderscheid wat dat betrof. Maar misschien maakte men in mijn richting een grapje, als je nog zo jeugdig bent geloof je al gauw wat volwassenen je vertellen, al had ik inmiddels al wel ervaren dat grote mensen ook wel konden liegen alsof het gedrukt stond. Enfin, voor mij was die mevrouw een barones, en ik begreep wel dat men zo iemand beschouwde als een mens van een hogere orde dan de gewone mensen. Zo iemand dicht je dan als kind bijzondere eigenschappen toe die ver uitgaan boven die van een gewone sterveling.

Maar wat had ik mij vergist! Want toen wij ons allen in het stro te ruste hadden gelegd, begon me die verheven barones te snurken! Het was een keihard en doordringend lawaai. Ze hield iedereen uit de slaap totdat ze van de een of andere lotgenoot in de 'slaapzaal' een dreun kreeg, waardoor het weer even rustig werd. Ik vond het maar een ongerijmdheid: een barones die snurkt!

Er gebeurde van alles

Op de Kerkewijk gebeurde altijd van alles. Diverse malen zagen we luchtgevechten als Engelse

Bevrijding, 1945. Krijgsgevangen Duitse SS'ers krijgen werkopdrachten van Canadese militairen (*collectie Gemeentearchief Veenendaal*)

jagers en Duitse gevechtsvliegtuigen met elkaar in gevecht gingen. Angstaanjagend was ook het geluid van de zogeheten V1's, die ook over Veenendaal vloegen.

Die monsterlijke wapens waren afgeschoten door de Duitsers en onderweg naar Engeland om daar dood en verderf te zaaien in de hoop daardoor het Engelse volk murw te krijgen. Dat is nooit gelukt en dat was maar goed ook.

Dat wapen was van een erbarmelijk slechte kwaliteit, want dikwijls stortte het voortijdig neer en vielen er onbedoelde slachtoffers. Bij mijn weten is er nooit een voortijdig neergestort in Veenendaal.

Het gebeurde wel dat geallieerde gevechtsvliegtuigen het transport aanvielen dat over de Kerkewijk ging. Eens, heel vlakbij, werd een paarden-wagen aangevallen en daarbij werd het paard dodelijk getroffen. Toen ik dat hoorde vond ik dat erg zielig voor dat paard, maar ook ik vond het stuk paardenvlees dat later gebraden en wel op mijn bord kwam heerlijk. Zo vaak kwam er geen vlees op tafel. Hoe we aan dat vlees kwamen? Nadat bewoners van de Kerkewijk in de gaten kregen dat het paard dood op straat lag en de koetsier was gevlucht gingen ze gewapend met scherpe messen op het dode paard af en sneden ze er willekeurig grote stukken vlees af, waarna ze daarmee triomfantelijk naar moeder de vrouw gingen. Die wist daar wel raad mee! Dat was een van die vreemde gebeurtenissen. Je wist niet wat je er mee aan moest. Je wou er eigenlijk niets mee te maken hebben, maar op de een of andere manier had je er toch weer wél mee te maken. Als gezegd begon vlak voorbij ons huis het 'Sperrgebiet' en als je daar kwam, zo werd me verteld, werd je, als de Duitsers je snaptten, onmiddellijk doodgeschoten. Dat was jammer, want juist die kant op waren nogal wat moestuinen en fruitbomen. De eigenaren in dat gebied waren ook verjaagd, dus zou je zo je gang kunnen gaan. Ik begreep dat het ondanks het bevel van de Duitsers toch wel gebeurde dat mensen zich in die richting waagden. Begrijpelijk was dat wel, want we hadden nog wel te eten, maar niet genoeg en iedereen had dan ook een constant knagend hongergevoel.

Prachtig vond ik het verhaal hoe een van de

medebewoners een grote jutezak meel veroverde. Samen met een andere bewoner knoopten ze op de Kerkewijk een praatje aan met de soldaat die op de wagen zat en het paard mende. Die platte wagen was barstens volgeladen met zakken meel. Een van de mannen leidde de koetsier af terwijl de ander razendsnel een zak meel van de wagen trok. Door de plumpe val hoorde die mof het vallen van de zak op de straat niet en even later pikten de 'dieven' de zak op. Dat was een zegetocht naar huis!

Alle medebewoners gingen mee profiteren van de pannenkoeken die ze gingen bakken. We mochten er zo veel van eten als we maar wilden. 'Ik kan er wel tien op', zei ik, maar na anderhalve pannenkoek kon ik tot mijn spijt niet meer. Het machtige en voedzame eten waren we niet meer gewend.

The good man and the bad man

Mijn wereldje toen was heel eenvoudig onderverdeeld in de 'goeie groep' en de 'kwaai groep'. De Duitsers deugden niet en de Engelsen waren goede mensen. Onderscheid tussen Engelsen, Amerikanen, Canadezen en Polen leefde bij mij niet zo.

Nog heel goed weet ik mij te herinneren dat enorme aantallen van die goede Engelsen over de weg in Rhenen, nabij het restaurant La Montagne, trokken. Dat konden we allemaal heel duidelijk volgen vanaf de Kerkewijk. Wat een ongelooflijke hoeveelheid materiaal hadden ze: jeeps, rupswagens, tanks, en wat ik vooral stoer vond waren de soldaten die op motoren reden. Ze zagen er onvoorstelbaar krijgshaftig uit met die helmen, stofbrillen, wapens etc. Daar kon je maar beter geen ruzie mee krijgen!

Maar... iets terzijde van de Kerkewijk, vlak bij die colonne geallieerde soldaten, bevond zich een 'kwaai groep', Duitse soldaten dus. Ook met zware wapens als kanonnen. Ze hadden zich diep ingegraven en ondanks de camouflagenetten kon je ze duidelijk zien. Wij konden ze zien, de Engelse militairen zagen eveneens die Duitsers en die Duitsers zagen op hun beurt weer de Engelsen. Ze stonden erbij en ze keken ernaar! Ik - door de ogen van het kind dat ik toen was - begreep de wereld niet meer. Vriend en vijand,

vijand en vriend... Die behoren toch op elkaar te schieten, elkaar dood te maken? Het mankeerde er nog aan dat ze vriendelijk naar elkaar gingen zwaaien!

Als volwassene kun je het wel zo ongeveer volgen. De oorlog liep op z'n eind en de Duitsers hadden volledig door dat ze de oorlog in feite al hadden verloren. Het waren de laatste stuiptrekkingen en om je dan nog - door de aanval te openen - dood te laten schieten, zou misschien wel heldhaftig zijn maar niet erg verstandig. Het geheime wapen waar 'der Führer' zo mee schermde schoot (gelukkig!) ook maar niet op.

Revolver aan een touwtje

Nog zoiets: het gebeurde meerdere keren dat Duitsers over de Kerkewijk fietsten. En niet zelden zag je dat ze hun revolver niet - zoals dat toch hoort - keurig in de holster meedroegen, maar dat ding gewoon los voor de borst lieten hangen. Slordig hoor! Maar ik liet me uitleggen dat ze op die manier, als dat bij gevaar nodig was, razendsnel konden schieten. Dat zou niet het geval zijn geweest als ze die revolver eerst uit hun holster hadden moeten 'peuteren'.

Ik vond het maar niks dat die Duitsers zo slim waren. Op die manier waren ze minder kwetsbaar en dat gunde ik ze niet.

Bomen omzagen

Aan alles hadden we tekort: kolen, zeep, zout, goed voedsel en wat een mens zoal verder nodig heeft om op een normale manier te kunnen leven. Parallel aan de Kerkewijk had je een laantje met allemaal bomen. Zoals iedereen weet bestaan bomen uit hout... en hout kan branden en als het brandt geeft dat heerlijke warmte, je kunt er op koken. Dus was het niet zo moeilijk te bedenken dat die bomen om moesten om het hout te veroveren. Wie het eerst op die snode plannen kwam? Sjonge, wat werd er gezaagd en gesjouwd! Ik deed op mijn manier dapper mee om de niet al te zware takken naar ons tijdelijk huis te slepen. Voorlopig kon de kachel weer snorren!

Handgranaat

Zoals gezegd gebeurde er altijd van alles op de

Kerkewijk. Vanuit het zojuist beschreven gebied, waar de geallieerde troepen langs trokken, begaven stoere geallieerde motorverkenners zich op razendsnelle motoren op de zijwegen om te kijken of alles veilig was. Soms waagde zelfs een jeep zich daar.

Toen ik een keer met tante Truus langs de Kerkewijk liep, zag ik in de berm een mooi rond ijzeren geval met een soort beugel liggen. Dat geheimzinnige ding wekte natuurlijk mijn belangstelling op en ik wou dat wonderlijke ding onderzoeken. Ik trok aan een pen die een beugel op z'n plaats moest houden. Die werd dus ontkoppeld waarna dat ding op een angstaanjagende wijze luid begon te sissen, waardoor ik het verschrikt van me af wierp. Het siste nog even en kwam toen tot rust.

Later begreep ik dat het een handgranaat moet zijn geweest van de geallieerden, want de Duitsers hadden handgranaten met een houten steel. Kennelijk bezat dat ding alleen nog de ontsteking, zonder de lading. Je moet er niet aan denken dat die granaat compleet was geweest. Dan hadden tante Truus en ik beslist op de valreep van de oorlog alsnog het loodje gelegd!

Aardige mof

Wat in die nadagen van de oorlog in mijn ogen ook opmerkelijk was, was dat de vijand zelfs in ons huis kwam! Enkele dagen liep er een hoge Duitser rond. Hij moet wel een 'hoge' zijn geweest, want hij had een enorme platte pet, glanzende laarzen en een mooi uniform met allerlei toeters en bellen. Heel indrukwekkend allemaal en hij bleef zelfs slapen. Hij glimlachte vriendelijk naar mij en ik weet bijna zeker dat hij goed door had dat ik niet tot zijn 'bevoorrechte' arische ras behoorde. Steeds weer stond voor mij op die leeftijd de wereld compleet op zijn kop. Een paar dagen later was diezelfde Duitser gekleed in een sjofel burgerpak. Niks hoge platte pet meer en niks indrukwekkend uniform. Op slag was het een gewoon mannetje geworden zoals er twaalf in een dozijn gaan. Dat was een openbaring en dat nam iets weg van de angst die toch constant aanwezig was.

Ik begreep dat die Duitser het vertrouwen had gewonnen en op betrekkelijk veilige wijze door

Een gepantserde verkenningswagen van het bevrijdingsleger geniet de belangstelling van de pas bevrijde Veenendaalse burgers. De wagen staat op de Kerkewijk tegenover de Panter Sigarenfabriek (*collectie Gemeentearchief Veenendaal*)

'onder te duiken' (nu hij op zijn beurt!) bij een burgergezin niet zou opvallen en dat hij op die wijze tevens inbouwde dat hij niet alsnog zou sneuvelen tijdens een van de mogelijk laatste schermutselingen van de Tweede Wereldoorlog. Toen de geallieerden ook Veenendaal hadden ingenomen is hij met een begeleider als gewoon burger rustig naar een steunpunt van de geallieerden gestapt en daar heeft hij zich aangegeven en werd hij krijgsgevangene. Precies zoals hij het had bedoeld!

Die Duitser, zo begreep ik later wel, liep grote risico's door er zo tussenuit te piepen. Hij was een deserteur en door zo te handelen liep hij het risico standrechtelijk te worden neergeschoten. Maar om hem nou een held te noemen, ging me toch te ver. Wel is het zo dat hij door zijn directe nabijheid als vijand voor mij een menselijk gezicht had gekregen. En daarom vond ik het feit dat hij niet was doodgeschoten toch ook wel weer goed.

Bevrijd

De bevrijding kwam voor tante Truus en mij in Veenendaal. Dat was in mijn beleving op een dag zomaar een feit. Er kwamen Engelse soldaten uit de richting van het restaurant La Montagne de

Kerkewijk oprijden in een jeep. Zwaar bewapend waren ze en ze stopten bij ons huis. Ik vergaapte me aan alles: de jeep (wat een wonderlijk voertuig!), de afwijkende helmen etc. De moffenhelmen waren een bekend verschijnsel geworden, maar dit was heel wat anders.

't Zag er allemaal heel wat vriendelijker uit. Maar dat kwam beslist door de wetenschap dat dit in tegenstelling tot de Duitsers vertegenwoordigers waren van 'het goeie'. En toen een van de soldaten mij, zo klein als ik was, een handvol sigaretten gaf was ik de koning te rijk. Uiteraard rookte ik op die leeftijd nog niet en dus rende ik triomfantelijk naar binnen, naar oom Henk Nijland. Ik gaf hem de sigaretten. Ik geloof niet dat ik in mijn lange leven ooit een man zo blij gemaakt heb als toen oom Henk! Zou toen de kiem zijn gelegd voor mijn mateloze roken op latere leeftijd?

We kregen allemaal in zeer korte tijd weer voldoende voedsel in grote metalen blikken. Wat waren de biscuits lekker en niet te vergeten het witbrood, dat ik nog nooit had gezien, en repen chocola. Dat was helemaal het einde! Ook kauwgum leerde ik toen voor het eerst kennen en dat deed bijna niet onder voor chocola.

Terug naar Renkum

De tocht terug van Veenendaal naar Renkum ging met paard-en-wagen. Het leek eindeloos lang te duren. Het paard sjokte maar aan en het leek hem te ontgaan dat we weer naar huis gingen. Anders had hij de vaart er wel in gezet!

De Dorpsstraat in Renkum was totaal vernield, maar met grote blijmoedigheid werd gedaan

wat gedaan moest worden om het leven weer draagbaar te maken.

Omdat mij ouders en verdere familie waren omgebracht bleef ik 'gewoon' in Renkum hangen en daar groeide ik verder op, ging naar school, kreeg er werk en nam ik volop deel aan het kerkelijk en maatschappelijk leven.

Bevrijding 1945. Feestelijke bijeenkomst van de Veenendaalse bevolking op de Markt ter viering van de bevrijding van de Duitse bezetting, waarschijnlijk op 10 mei 1945 (*collectie Gemeentearchief Veenendaal*)

De Grebbelinie in en om Veenendaal

Op donderdag 23 september was de Binnentuin van De Meent weer goed gevuld met leden van de Historische Vereniging Oud Veenendaal en gasten.

DOOR HENK VAN T VELD

Leden en belangstellenden, onder meer vertegenwoordigers van de Historische Commissie Overberg, werden door voorzitter Van 't Veld hartelijk welkom geheten. Tijdens het algemene gedeelte stelde hij twee zaken aan de orde:

Cultuurprijs Veenendaal 2010

De HVOV was een van de drie hoogst genomineerden voor de Cultuurprijs van de gemeente Veenendaal 2010. De jury werd gevormd door Miriam Drost, Cees van Hal, Albert van Kooten, Marlies Taal en Piet de Vrije. Op 17 september kwam een beeldje en een cheque van € 2000,- uit de mouw... wij werden winnaar. Henk toonde de zaal het beeldje en las het oordeel van de jury voor:

In december van dit jaar bestaat de Historische Vereniging Oud Veenendaal precies 25 jaar. In de afgelopen 25 jaar heeft de vereniging heel veel voor het behoud van het cultureel erfgoed van de gemeente Veenendaal betekend. Zij heeft een groot archief en vele fotocollecties om het historisch erfgoed voor de huidige en toekomstige bewoners te bewaren. De vereniging heeft diverse schitterende boeken uitgebracht over de geschiedenis van Veenendaal. Dat is niet alleen geweldig voor het Veenendaalse publiek maar ook voor de vereniging zelf. Zij heeft zich hierdoor altijd zelf kunnen bedruipen en is dus niet afhankelijk van subsidies.

Een van deze uitgaven is bijvoorbeeld 'De canon van Veenendaal', samengesteld door voorzitter Van 't Veld. De vensters in deze canon lopen parallel met die van de landelijke canon.

Tot op heden heeft de vereniging geen eigen onderkomen. Maar in oktober van dit jaar zal zij een documentatiecentrum aan het Kees Stipplein betrekken. Het nieuwe documentatiecentrum stelt de Historische Vereniging Oud Veenendaal in de gelegenheid de vele archiefstukken en fotocollecties toegankelijk te maken voor iedereen die in het verleden is geïnteresseerd.

De jury vindt dat de Historische Vereniging Oud Veenendaal in de afgelopen 25 jaar haar sporen dik verdiend heeft. Zij heeft behalve de uitgave van boeken en het documenteren van het cultureel erfgoed ook lezingen verzorgd voor leden en niet-leden die altijd vrij toegankelijk geweest zijn.

Maar niet alleen in het verleden heeft de vereniging veel gedaan, ook met het oog op de toekomst is zij bezig zich een nog duidelijker en toegankelijker plaats in de samenleving te verwerven nu het documentatiecentrum op het Kees Stipplein betrokken gaat worden. De feestelijke opening van het Kees Stipplein is wellicht een mooie gelegenheid om een kijkje in het documentatiecentrum te nemen.

Wie was het omgekomen meisje?

De Veenendaalse bevolking werd wegens de ligging in de frontlijn van de Grebbelinie op 10 mei 1940 geëvacueerd naar het westen van het land. De evacuatie voltrok zich over de Nederrijn en Lek met rijnaken. Het tevoren vastgestelde evacuatiegebied kon niet bereikt worden vanwege de gevechten in het westen van het land. Ter hoogte van Ammerstol werd aangelegd in afwachting van een nieuwe bestemming. Een Duits vliegtuig verscheen en voerde een beschieting uit op

de schepen, waarbij een 13-jarig Veenendaals meisje werd geraakt. Een vliegtuigprojectiel doorboorde haar longen. Hals over kop werd ze in een huis op Hogedijk 66 gebracht. Net voor haar overlijden vroeg ze nog: 'Ga ik nu dood?' Onlangs verscheen in Bergambacht een boekwerkje waarin melding wordt gedaan van een beschieting waarbij het Veenendaalse meisje omgekomen zou zijn. Zij is waarschijnlijk het eerste burgerslachtoffer van Veenendaal in de Tweede Wereldoorlog.

De Historische Vereniging Oud Veenendaal is op zoek naar de naam van het meisje. Diverse bronnen en archieven zijn al geraadpleegd, maar haar naam is nog steeds niet achterhaald. Die ontbreekt nog op het oorlogsmonument voor gevallen.

Een verzoek aan de aanwezigen en aan al onze leden: Vraag het eens na bij familie, vrienden of kennissen. Mocht iemand haar naam of andere bijzonderheden weten, dan kan men dat doorgegeven aan ons bestuurslid Gerard Muller, telefoon: 0318 62 37 37.

Veenendaal en de Grebbelinie

Vervolgens liet bestuurslid Gerard Muller, van wie de vereniging al een boekje uitgaf, getiteld *De Grebbelinie. Wat er nog aan herinnert*, aan de hand van een powerpointpresentatie en een filmpje vele objecten van de Grebbelinie in en om Veenendaal zien, waaronder ook vele verloren gewaande, die onder meer door hem zijn 'herontdekt'.

Eerst beschreef hij de geschiedenis van de Grebbelinie, waarvan veel verborgen is in het landschap van de Gelderse Vallei. De linie dateert van omstreeks 1745 en is de enige waterlinie waarin gevochten is, en wel in de oorlogsdagen van mei 1940. Een film op dvd van de provincie Utrecht met de stem van Pia Dijkstra illustreerde en ondersteunde deze historische schets.

Heel overzichtelijk en heel duidelijk, vaak via de combinatie van kaarten, prenten of foto's, werd vervolgens de loop van de linie getoond.

De linie, die in 1926 officieel werd opgeheven, kwam als 'de Valleistelling' weer volop in de belangstelling tijdens de mobilisatie in 1939.

S7-kazemat aan de Valleistraat (foto Gerard Muller, 2010)

Militairen verrichtten zelf veel achterstallig onderhoud. De legerleiding verwachtte de doorstoot van de Grebbelinie via Veenendaal. Het 10e Regiment Infanterie was daarom ten oosten van Veenendaal gelegerd achter inundaties als voorposten en stellingen als frontlijn en stoplijn. Vanaf het Fort aan de Buursteeg kon de Rijksweg vanaf De Klomp bestreken worden.

De Duitse bevelhebber bespioneerde in burgerkleding de stellingen. Omdat men Veenendaal te zwaar verdedigd vond, werd tijdens een lunch in La Montagne (!) beslist dat de doorstoot via de Grebbeberg zou plaatsvinden.

Vele van de in totaal 271 kazematten die de Grebbelinie telde, werden getoond. De mooiste was 'De Zevenklapper' in de Valleistraat. Ook hier ontbrak de humor in Gerards verhaal niet: er waren zeven schietgaten, maar er was slechts een lichte mitrailleur.

Plannen voor restauratie passeerden ook de revue: nu de camping bij het Fort aan de Buursteeg is verdwenen zullen de wallen worden hersteld, de grachten uitgebaggerd en zal daar een informatiecentrum over de Grebbelinie komen. Enkele van de vele wederopbouwoningen en -boerderijen, waarvan de voorgangers in oorlogstijd door het Nederlandse leger werden opgebla-

Gedenksteen van een wederopbouwboerderij in Veenendaal (foto Gerard Muller, 2010)

zen, kwamen vervolgens op het scherm. Ze zijn voorzien van een gedenksteen waarop een uit de vlammen herrijzende Hollandse leeuw staat. Ten slotte was er als prachtige afsluiting de film 'Veldprediker in mobilisatietijd'.

Na een daverend applaus vanuit de zaal bedankte de voorzitter Gerard Muller. Niet alleen voor zijn presentatie, maar ook voor zijn inzet voor het opsporen en behoud van de restanten van dit stuk erfgoed, hetgeen soms letterlijk met spitten gepaard ging en gaat. Een cadeaubon en een boeket bloemen werden hem toegezegd.

De Stichting Grebbelinie aan het werk bij een restant van een G-kazemat aan de Nieuweweg-noord (foto Bert Rietberg, 2010)

Uitgelezen

Henk Deys van de Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken was bereid een recensie te schrijven over ons onlangs verschenen jubileumboek. Verder staan we hier kort stil bij een viertal boeken dat ook helemaal of gedeeltelijk over Veenendaal gaat.

DOOR HENK DEYS EN GERT GROENLEER

Markante Veenendalers door H. van 't Veld (redactie). Geïll., 192 p., Historische Vereniging Oud Veenendaal, ISBN/EAN: 978-94-90715-01-4, €14,95.

Het was een goed idee van het bestuur van de Historische Vereniging Oud Veenendaal om ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan aan alle leden een boekje te geven over markante Veenendalers. Bij vorige lustra werd een fors boekwerk over de geschiedenis van Veenendaal geproduceerd, en nu krijgen we een zuiver op personen gericht overzicht. Dat de 31 beschreven personen (30 mannen en een vrouw) markante Veenendalers zijn, kan ik, als niet-Veenendaler bevestigen, want meer dan de helft van de beschreven personen kende ik bij naam, en een enkeling zelfs persoonlijk.

Het blijkt een goede formule: laat een aantal deskundigen of betrokkenen de levensloop van een markante persoon opsporen, en na samenvoeging van de bijdragen ontstaat een leesbaar stukje historie van Veenendaal. Bij het doorlezen van de levensverhalen van de beschreven personen valt het op dat niet alleen het leven van

de persoon zelf naar voren komt, maar op de achtergrond daarvan tevens een stukje geschiedenis van Veenendaal zelf. Ontroerend was de beschrijving van een vader door zijn zoon.

Het boek wint mijns inziens ook aan kracht doordat er zo'n grote verscheidenheid in persoonlijkheden, maar ook in sociale status aan bod is gekomen. Zo komen een schoenmaker en een burgemeester, een bakker en een rector ter sprake, om maar enkele tegenstellingen te noemen. Een enkele keer trof het mij dat het verhaal wel wat al te anekdotisch was opgezet, hoewel ik mij er heel wel van bewust ben dat, als er geen andere gegevens zijn, je blij moet zijn met elke bijzonderheid die zich presenteert. Herkenbaar waren voor mij ook de omnummeringen van de huisadressen, die in de loop der tijd vele malen hebben plaatsgevonden. Opvallend was ook dat er verschillende malen sprake is van onderlinge beïnvloeding van de beschreven personen, hetgeen de beschrijving een extra dimensie geeft.

Uit de vele beschrijvingen blijkt duidelijk de overheersend christelijke signatuur van Veenendaal. Zo worden er 6½ predikanten (en nog een uit een ver verleden) beschreven, en slechts een industrieel, en dat is toch wel wat mager voor een periode waarin de Veenendaalse industrie haar grootste expansie beleefde.

Er staat in het voorwoord geen beleid vermeld over de keuze van de beschreven personen. Er wordt slechts gesteld: 'Kleurrijke personen, inmiddels overleden, die voortdurend of geruime tijd in Veenendaal woonden en werkzaam waren'. Daarbij gaat van mij de vraag uit: Wie wordt wel en wie niet beschreven? Een uiterst lastige keuze voor een redactie die natuurlijk met een

beperkt aantal pagina's zit opgescheept. Maar laat ik toch enkele namen noemen. Waarom wel Bakker, Van Enk, Vroegindewey en Hekster genoemd, en niet Hazenberg, Overduin, Hen Heij, Jan Kets en Jan Boers sr.? Deze laatste heeft in Veenendaal heel wat bouwwerken op zijn naam staan. Ook had, als ds Siligineus uit het verleden wordt opgediept, mijns inziens Gilbert van Schoonbeke een goede kans gehad moeten hebben.

Al met al, ondanks de kritiek, een waardevolle uitgave. Want wat wél is opgenomen ligt nu eenmaal vast, en vormt weer een onmisbaar stuk Veenendaalse geschiedenis. En ik ben weer wat wijzer geworden over mijn buurgemeente. [HPD]

Schrijvers geturfd. Een inventarisatie van Veense schrijvers door Mats Beek. Geïll., 252 p., Boekhandel van Kooten, Veenendaal, ISBN: 978-90-71457-05-0.

Ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de onvolprezen Boekhandel van Kooten heeft Mats Beek het werk van tweehonderdzeventig Veense schrijvers beschreven en gebundeld. Een boek over boeken dus, een bladerboek ook met interviews en biografische gegevens. In dertien categorieën vinden we publicaties van geboren Veenendalers en van mensen die in Veenendaal zijn komen wonen of gewoond hebben. Ton Anbeek, Stef Bos, Arend van Dam, Sibylle van Griethuysen, Ph.J. Hoedemaker, Adriaan de Kleuver, Jan van der Poel, Gerard Reve, Kees Stip en Rik Valkenburg: ze staan er allemaal in. Voor aanvullingen houdt de samensteller zich niettemin aanbevolen. Albert van Kooten heeft het boek gratis aangeboden aan zijn klanten.

Andere Achterhuizen. Verhalen van Joodse onderduikers door Marcel Prins en Peter Henk Steenhuis. Geïll., 280 p., Athenaeum-Polak & Van Gennep, ISBN: 978- 90-253-6739-8, € 16,95.

Een boek met indringende onderduikverhalen van Joden die, anders dan Anne Frank, de oorlog wél overleefd hebben. Het voorwoord is van Judith Herzberg en de stijl is sober. Van elk verhaal zou een prachtige documentaire gemaakt kunnen worden. Johan Sanders uit Enschede

vertelt over zijn onderduik bij de familie Van Engelenburg aan het Benedeneind in Gelders Veenendaal. Gelijk de eerste dag ging hij kopje onder in de Grift. Met zijn pleegbroertje Gert kon hij het goed vinden en zijn onderduikmoeder Cornelia van Engelenburg-Kleijer vond hij 'een geweldige vrouw' (p. 152). Hij ging naar een christelijke school, hij ging naar de kerk en hij kreeg zweren van het eten van varkensvlees. Veel later kreeg hij van Gert de klok uit zijn onderduikhuis. Als aandenken. Lees het boek en kijk op www.andereachterhuizen.nl.

Echte ondernemers. Toonbeeld van Veenendaalse veerkracht door Tineke Hake en Norbert Jeronimus (tekst en samenstelling). Geïll., 88 p., Jeronimus & Company BV, € 14,95.

In alfabetische volgorde, van A12 Architecten tot Joop van Zanten Staalservice, maken we (nader) kennis met achttien Veenendaalse bedrijven van veertig jaar of ouder. Als bijzondere kenmerken van de Veense ondernemerscultuur noemt de tweede auteur gedrevenheid, zuinigheid, keihard werken én, bovenal, veerkracht (p. 87). Dat intussen de mondialisering ook Veenendaal raakt, zie je aan de Mitsubishi Elevator Europe (p. 58) en de Ritmeester Cigars (p. 62). Fraai zijn de oude zwart-wit foto's van het Gemeentearchief Veenendaal en de kleurrijke nieuwe van Michiel Pothoff.

Nederlandse Ondernemers 1850-1950. Gelderland en Utrecht door Joop Visser, Matthijs Dicke en Annelies van der Zouwen (redactie en samenstelling). Geïll., 408 p., Stad en Bedrijf / Walburg Pers, ISBN: 978-90-5730-687-7, € 39,50. Het tweede deel van deze rijk geïllustreerde serie bevat biografieën van negenentwintig Gelderse en eenentwintig Utrechtse ondernemers. We lezen over Dobbeltmann, Philips en Wegener, over Bruna, Fentener van Vlissingen en Ouwehand. Veenendaal wordt, met de sigarenfabrieken Ritmeester, Panter en Cavansa, vertegenwoordigd door de familie Van Schuppen. Voor zijn bijdrage, een prettig leesbare tekst, heeft Boudewijn Pothoven zich gebaseerd op de bestaande literatuur. Aan de maatschappelijke betekenis van de fabrikantenfamilie besteedt hij geen aandacht.

Oud Veenendaal 25 jaar jong

De Historische Vereniging Oud Veenendaal bestaat 25 jaar en dat vijfde lustrum werd 18 november jongstleden gevierd in de bomvolle aula van het Ichthus College aan de Vondellaan. Henk van 't Veld heette de vele aanwezige leden welkom, maar daarnaast kon hij ook een woord van welkom richten aan de gasten van deze avond, commissaris van de Koningin R.C. Robbertsen, burgemeester T. Elzenga met echtgenotes en de voorzitter en secretaris van het eerste uur Kees van Grootheest en Roelof Bisschop.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

'Wij gingen op drie manieren onze weg', zo sprak de voorzitter in zijn openingstoespraak. 'Achteromkijkend legden we het verleden vast, in de pas lopend komt een historische vereniging niet altijd achteraan en we marcheren voorop qua behoud van cultureel erfgoed'. Hij beperkte zich in zijn welkomstwoord tot de afgelopen vijf jaren en memoreerde wat de vereniging in die periode tot stand had gebracht, waarbij hij ook de *Oud Veenendaalsche Kroniek* die huis-aan huis in Veenendaal bezorgd was, niet vergat.

Markante Veenendalers

Zoals de gewoonte is geworden bij de viering van een lustrum werd ook dit keer een nieuwe uitgave gepresenteerd. De heren Robbertsen en Elzenga mochten het eerste exemplaar in ontvangst nemen. De heer Robbertsen, Renswoudenaar van geboorte en oud-leerling van het Christelijk Lyceum Veenendaal, had zijn persoonlijke herinneringen aan een aantal van deze markante persoonlijkheden. Hij wist nog heel goed hoe zijn verzoek aan rector Bax om vrij te krijgen voor de TT in Assen faliekant geweigerd werd. Ook burgemeester Elzenga feliciteerde de vereniging. Hierna had de voorzitter nog een verrassing voor Hennie Henzen in petto. Voor zijn vele verdiensten voor de vereniging en met name voor zijn inspanningen tijdens de totstandkoming van het documentatiecentrum in de Cultuurfabriek kreeg hij de erepenning van de vereniging, ontworpen door de Veense kunstenares Hanneke Zwart, uitgereikt. Aan de ene kant van de penning is het

wapen van het Veenraadschap afgebeeld, aan de andere kant staat de naam van de vereniging.

Oude bekenden

In de pauze was het een gezellige drukte. Oude bekenden ontmoetten elkaar onder het genot van een hapje en een drankje, dat gewoontegetrouw op uitstekende wijze werd verzorgd door Partyservice Van de Craats. Na de pauze was het woord aan de beide andere gasten. Kees van Grootheest liet vergelijkingen zien van het Veenendaal van vroeger en nu, waarbij hij niet schroomde ook enkele lelijke plekken van het huidige Veenendaal te tonen. Roelof Bisschop

Een verraste Hennie Henzen neemt de erepenning in ontvangst. Rechts: voorzitter Henk van 't Veld (foto Berry Henzen, 2010)

Een blik op de feestelijke HVOV'ers (foto Hennie Henzen, 2010)

verhaalde hoe de vier vorige jubileumuitgaven tot stand waren gekomen. *Het veen, de veenraden en het Veenraadschap* van de heren Bisschop, Speelpenning en Stol, *Veranderd Veenendaal* van Martin Brink en de twee kloeke delen van de *Geschiedenis van Veenendaal* met bijdragen van veel scribenten passeerden de revue. Dat de

HVOV in de afgelopen 25 jaar vijf prachtige uitgaven aan haar leden heeft kunnen uitreiken, is een prestatie waar de vereniging zeker trots op mag zijn.

De voorzitter sprak zijn dank uit aan de sprekers van deze avond en nadat aan de dames van de gasten een bloemetje was uitgereikt, besloot hij

de bijeenkomst stipt op tijd. De welbekende oproep aan de aanwezige heren om met het opruimen van de stoelen te helpen, kon deze avond achterwege blijven. De bonnen werden ingeleverd en met een prachtig boek onder de arm gingen de vele bezoekers huiswaarts. Een mooie en gezellige avond kan in de annalen van de vereniging worden bijgeschreven.

Wim van Elst, auteur van de honderdjarigenrubriek in Oud Veenendaal, bekijkt met belangstelling het jubileumgeschenk (foto Hennie Henzen, 2010)

Mei 1940

De Voortrekkers (oudere padvinders) waarvan ik lid was, hadden een burgerlijke taak als waarnemers. Om beurten kwamen we 's avonds naar het gemeentehuis en luisterden daar naar nieuwsberichten over de radio. Ook werd er gelet op overvliegende vliegtuigen, want Nederland was neutraal en dus was het van belang te weten of Duitsers of Engelsen die neutraliteit eerbiedigden. De vraag was altijd: 'Hoe kun je nu weten in 't donker wat voor vliegtuigen het zijn?' Het grappige antwoord was dan: 'Je telt ze gewoon en als er meer dan vier zijn, weet je dat het niet de onze zijn.'

DOOR PIET DE BRUIN

's Avonds 9 mei sliep ik in mijn tent op een veldje, achter de pastorie van de christelijke gereformeerde kerk op de Beatrixstraat waar mijn vader, dominee P.J. de Bruin, predikant was. Ik zou de volgende morgen op mijn fiets op weg gaan naar Den Haag om de paasvakantie bij oom en tante Borst door te brengen. Dat ging niet door, want vroeg in de morgen, het begon net licht te worden, kwamen met veel lawaai laagvliegende jagers over. En al vlug kwamen soldaten, die in de hervormde school, vlak bij ons, ingekwartierd waren, naar buiten en begonnen met geweren op die vliegtuigen te schieten. Oorlog. Direct ging ik op m'n fiets naar het gemeente-

Dominee P.J. de Bruin legt in 1926 de eerste steen van de christelijke gereformeerde kerk aan de Beatrixstraat, toen nog het Boerscheland geheten (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

huis, waar de burgemeester (Van Kuyk) en politieagenten bij elkaar zaten en luisterden naar het vlammend protest van onze koningin. Ons dorp

lag vlak achter een inundatiegebied, was dus bestemd tot verdedigingssterrein en al spoedig kwam het bevel tot evacuatie.

Uittocht

Als padvinder, in uniform, kreeg ik de taak in verschillende wijken dit bekend te maken en te helpen met de organisatie op de verschillende vertrekpunten. Vroeg in de middag begon de uittocht. Met fietsen, beladen met het hoognodige zoals dekens en voedsel, begonnen we, met de burens van de Beatrixstraat, te lopen via de Markt, de Kerkewijk, de berg over naar Elst. We waren zeker een paar uur onderweg en voor ouderen was het een zeer vermoeiende tocht.

Mijn broer Jan, die in Amsterdam woonde, was van daar op z'n fiets al vroeg naar ons op weg gegaan. Hij hoorde, onderweg, van onze evacuatie en trachtte ons te midden van duizenden voetgangers te vinden. Het was een wonder dat hij ons vond juist toen we een weg naar de rivier de Rijn op gingen. Daar lagen rijnaken te wachten en werd de inscheping geregeld. De fietsen moesten in een weiland achtergelaten worden. Jan en ik vonden dat te erg. We gingen aan boord en zochten de kapitein. Nadat hij onze jammerklachten aangehoord had, gaf hij ons verlof onze fietsen aan boord te brengen. Later hoorden we dat ons schip een van de weinige was waar fietsen mee gingen. Van de in de wei achtergebleven fietsen zijn er heel veel verloren gegaan.

Naar het westen

Na donker voeren we af in westelijke richting. In de verte konden we zien dat er branden waren in Rhenen en waarschijnlijk ook in Veenendaal. Van oorlogsgeweld merkten we weinig, alleen soms laagvliegende jagers. Onze aak had kolen vervoerd en was dus knap vies. Het leven aan boord was zeer primitief en het was niet zo plezierig te zien dat de man die de toilettemmers leegde ook degene was die het brood uitdeelde.

De volgende avond legden we aan bij een rivier-

Militairen van het 10e Regiment Infanterie, voor mobilisatie opgeroepen in verband met de internationale spanningen, marcheren in 1939 ergens in de directe omgeving van Veenendaal, waar zij waren ingekwartierd (*collectie Gemeentearchief Veenendaal*)

dorp (Lopik?) en ons gezin kon daar overnachten bij een ouderling die pa kende. De volgende morgen gingen we weer aan boord en voeren we naar Jutphaas. We legden aan bij de Persil-fabriek, waar we tot ons grote genoegen konden wassen en baden. Daar besloten we niet langer op de aak te blijven, maar te proberen op de fiets verder naar het westen (Den Haag misschien) te gaan. We kwamen niet ver en kwamen terecht op een boerderij waar we met een groot aantal medereizigers op stro in de stal konden slapen. En daar hoorden we dat Nederland had gecapituleerd. Het koninklijk gezin, koningin Wilhelmina, prinses Juliana, prins Bernhard en hun twee dochters, was met de regering naar Engeland gevlucht en dus was de oorlog over voor ons.

Naar huis

Jan en ik besloten terug te fietsen naar Veenendaal. We zagen de eerste Duitse legereenheden

en bij Amerongen zagen we iets van het slagveld. Dicht bij de Grebbeberg zagen we veel oorlogsmateriaal dat door onze troepen was achtergelaten. Ook dode paarden en zelfs een dode Hollandse soldaat, die nog niet was begraven. We hadden genoeg ellende gezien en reden richting Veenendaal.

In de buurt van een klein dorp (Achterberg?) waren we over een smal zandpad gereden. Een boer liet ons stoppen en vroeg: 'Waar komen jullie vandaan?' Toen we hem vertelden dat we

door bos en hei over een smal fietspad waren gegaan, zei hij: 'Dan mag je de Heer wel op je blote knieën danken, want je bent dwars door een mijnenveld gereden.'

In Veenendaal was nog geen mens. Hier en daar wat verwoestingen, maar ons huis was nog precies zoals we het hadden verlaten. We sliepen weer in ons eigen bed. De volgende morgen werden een paar Duitse soldaten bij ons ingekwartierd. Het waren vriendelijke en beleefde jongens. En zo begon voor ons de bezetting.

Op 9 januari 1940 werd op de zolder van de christelijke uitschool voor de gemobiliseerde militairen, die in groten getale in Veenendaal waren ingekwartierd, een feestmaal-tijd gehouden (*collectie Gemeentearchief Veenendaal*)

Opening documentatiecentrum

Op een stralende, zonnige negende oktober 2010 werd dan eindelijk het langverwachte Cultuurcluster I geopend. Het Viseum Veenendaal, de Bibliotheek Veenendaal, de Kunsttuileen Veenendaal en de Historische Vereniging Oud Veenendaal betrokken hun prachtige, nieuwe onderkomen. Ongeveer 15.000 mensen wilden de opening van het culturele hart van Veenendaal, op de plek waar ooit de Hollandia Wolfabriek stond, bijwonen en bevolkten het nieuwe Kees Stipplein, genoemd naar Veenendaals bekendste dichter.

DOOR HENNIE HENZEN

Tergend langzaam kwamen een voor een de letters op het dak van 'de grootste gebreide trui van Nederland' omhoog en daar stond de naam voor iedereen te lezen: De Cultuurfabriek. Burgemeester Elzenga las een gedicht in de stijl van Kees Stip voor, terwijl duizenden neerddwarrelende gouden blaadjes de feestvreugde verhoogden. Wethouder Hans Bouwmeester verwoordde het treffend: 'Het is een fantastisch pand, dit cultuurhuis. Ik gun de Veenendalers dit gebouw en ik zeg hen tegelijk: Maak er maximaal gebruik van, want zoiets moois maken we in Veenendaal niet elke dag!'

Tot laat in de middag stonden rijen mensen te wachten om binnen een kijkje te kunnen nemen. En natuurlijk keken ze ook in ons nieuwe documentatiecentrum. In de openingsweek

illustreerde de ansichtkaarttentoonstelling 'In de kaart gekeken' de verschillen tussen vroeger en nu. De gezellige studiezaal, het prachtige archief met zijn draaikasten, de keuken en het kleine 'vuile' archief, alles werd door de stroom bezoekers bekeken en bewonderd.

Archivering

Nu de drukte van de eerste weken achter de rug is en het leven zijn gewone loop heeft hernomen, krijgen we steeds vaker de vraag wat er in het documentatiecentrum te doen of te vinden is. Op dit moment is dat nog niet zo veel. Wij hebben de afgelopen 25 jaar regelmatig schenkingen mogen ontvangen en er zijn ook veel foto's gereproduceerd, waaronder veel schoolfoto's. In het documentatiecentrum is nu eindelijk het moment

aangebroken dat deze foto's toegankelijk gemaakt kunnen worden. De kleine groep vrijwilligers die er momenteel werkzaam is, zal binnenkort starten met de eerste aanzet tot archivering. De afgelopen maanden zijn gebruikt om de software onder de knie te krijgen en te bepalen wat de beste manier van archiveren is. Het is belangrijk dat er meteen goed en consequent gearchiveerd wordt, zodat alles ook weer terug te vinden is. Ook is het van belang dat het zoekstelsel gemakkelijk

De feestelijke opening van het documentatiecentrum (foto Hennie Henzen, 2010)

hanteerbaar is voor de bezoekers.

Schenkeningen

Sinds de opening hebben we, zoals gehoopt, al een flink aantal schenkingen mogen ontvangen. Spontaan werden foto's, documenten en goederen aangeboden en daar zijn we heel blij mee. We willen de gulle gevers dan ook hartelijk dankzeggen voor hun giften, die bijdragen tot het historisch behoud van Veenendaal. Vaak wordt de historische waarde van een knipsel, een document, een enkele dia of een foto onderschat en het zit echt niet in de grote hoeveelheden of complete collecties.

We laten hieronder de diverse schenkingen in vogelvlucht volgen:

Een vader laat zijn dochter zien hoe het er vroeger uitzag op de plek waar zij nu wonen (foto Hennie Henzen, 2010)

- De heer J. Versteeg, Schimmelpenninckstraat: twee mappen met documenten, een map van de Veenendaalsche burgerwacht vanaf 1921 tot 1939 en een map met documenten, twee foto's en een kwitantie van de Ritmeester Sigarenfabriek.
- Mevrouw Hupkes: zeven foto's van de bevrijding in Veenendaal in 1945 en een foto van een ondergelopen gebied uit 1926.
- De heer J. Huibers: een kopie van een plattegrond van Veenendaal, getekend door Adriaan de Kleuver in 1956, en al eerder een grote hoeveelheid documenten, knipsels en foto's uit de

inboedelopruiming van de heer Thoomes.

- De familie Woodward-Pilon: een aantal krantenartikelen en een map met fragmenten uit een oorlogsdagboek over Veenendaal.
- Onbekend: een kopie van een dagboekverslag van het 10e Regiment Infanterie IIIe Bataljon van 10 mei tot en met 15 mei 1940.
- Mevrouw Ada van de Hoef-Kroesbergen: een grote collectie foto's, documenten, goederen en boekjes.
- De heer Kees van Grootheest: een aantal boekjes, waaronder een exemplaar uit 1660 waarin Veenendaal wordt omschreven.
- Mevrouw Ineke van Schuppen: een collectie Veense boeken.
- Mevrouw Van der Linden: twee dia's van een ongeluk met een vuilniswagen op de Munnikenweg, en eerder een videoband om te kopiëren.
- Mevrouw P. van Maanen: een document over een kerkelijke kwestie te Veenendaal uit 1946 en een origineel schrift met het manuscript *De oordelen Gods over Nederland* door mevrouw G. van Schuppen, 1876.
- De familie Selhorst, Baardgras 31: een topografische kaart op linnen, uitgave 1931.
- De firma Van Wijk aan het Boveneind: een A4 foto en drie breiboekjes.
- De heer H. Rogge: een aantal foto's van de spoorwegverbinding Amersfoort-Kesteren en

foto's van treinen en stations in Veenendaal en Rhenen.

- De heer Ottens: een map met diverse documenten van 1920 tot 1938 van de firma D.S. van Schuppen.
- Mevrouw Riet Stoop: twee boekjes van de Emmaüßschool.
- De familie De Boer: een wandbord 400 jaar Veenendaal.
- Mevrouw Wielaert: 184 dia's van Veenendaal.
- Het Gemeentearchief Veenendaal: een serie personeelsbladen van de Ritmeester Sigarenfabriek.

Wij danken de schenkers hartelijk voor hun bijdrage aan het documentatiecentrum en we hopen dat het een vervolg zal krijgen.

Hans Huibers bezig in het 'vuile' archief (foto Hennie Henzen, 2010)

Wekelijks zijn we geopend op dinsdag en donderdag van 13.00 tot 16.00 uur en op zaterdag van 10.00 tot 16.00 uur.

In het documentatiecentrum is een aantal

mappen aanwezig met daarin kopieën van oude school- en bedrijfsfoto's. We zoeken nog veel bijbehorende namen, locaties, jaartallen en andere relevante gegevens. U wordt van harte uitgenodigd langs te komen om de foto's te bekijken. Zo kan iedereen onder het genot van een kopje koffie een persoonlijke bijdrage leveren aan de geschiedschrijving van Veenendaal. Ook bezoekers die een bijdrage kunnen leveren in de vorm van leuke verhalen over het Veenendaal van weleer, zijn van harte welkom.

Als u een constante bijdrage als vrijwilliger zou willen leveren in ons documentatiecentrum, neem dan contact met ons op of kom gewoon eens ter plekke een kijkje nemen. Onze vrijwilligers staan u graag te woord, maar u kunt ook contact opnemen met Hennie Henzen, telefoon: 0318 51 79 44.

Geweldig om te zien hoe fijn bezoekers het vinden om het verleden van Veenendaal in een presentatie van tientallen beelden voorbij te zien komen (foto Hennie Henzen, 2010)

Jaarverslag 2010

Het jaar 2010 is voor de Historische Vereniging een enerverend jaar geweest. Drie belangrijke gebeurtenissen vonden plaats: we kregen de Cultuurprijs 2010, ons nieuwe documentatiecentrum kon eindelijk betrokken worden en we vierden ons 25-jarig jubileum. Ter gelegenheid daarvan werd, naast de drie reguliere uitgaven, de Oud Veenendaalsche Kroniek uitgegeven: een prachtige oude krant die in heel Veenendaal huis-aan-huis werd bezorgd en die voor veel reacties zorgde.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Het bestuur, bestaande uit voorzitter Henk van 't Veld, penningmeester Roland Ottens, secretaris Ineke van Schuppen en de leden Aart Aalbers, Wout Brands, Gerard Muller en Cor Slok, bleef qua samenstelling onveranderd en kwam zes maal in vergadering bijeen.

Op 25 maart vond de eerste bijeenkomst van het jaar plaats, zoals gewoonlijk in de Binnentuin van Verpleegtehuis De Meent. Traditiegetrouw werden het financiële jaarverslag van de penningmeester en het jaarverslag van de secretaris behandeld. Op het voorstel van de voorzitter om de contributie van € 17,50 te verhogen naar € 20,- werd door de bezoekers positief gereageerd.

Zon en tijd

De lezing van deze avond werd verzorgd door Wim van Heteren. Zonnewijzers waren het onderwerp van zijn verhaal. De oudst bekende Nederlandse zonnewijzer dateert uit 1463 en die werd in Utrecht aangetroffen. Voor elke wijzer geldt de Latijnse spreuk *Sine sole sileo*, wat vrij vertaald wil zeggen: Zonder zon is de tijd niet te zien.

Opgroeien in de Hoofdstraat

Op 17 juni was de beurt aan Wim van Stempvoort. Opgegroeid in de Hoofdstraat wist hij ons haarfijn te vertellen welke winkeliers daar in de jaren vijftig zaten. Op welluidende wijze bracht hij aan het eind van de avond een eigen versie van Yesterday van The Beatles ten gehore.

Grebbeleinie

Op 23 september hield ons eigen bestuurslid Gerard Muller, Grebbeleinie-expert bij uitstek, een boeiend betoog over de Grebbeleinie in en om Veenendaal. De linie dateert van omstreeks 1745 en is de enige waterlinie waarin gevochten is, en wel in de meidagen van 1940. Gerard houdt zich ook daadwerkelijk bezig met het behoud van de restanten van dit stuk erfgoed.

Jubileum

Voor de jubileumviering op 18 november werden de gasten welkom geheten in de aula van het Ichthus College. Eregasten waren commissaris van de Koningin R.C. Robbertsen en burgemeester T. Elzenga met echtgenotes. Beide heren kregen het eerste exemplaar van *Markante Veenendalers*, het jubileumgeschenk aan de leden, uitgereikt.

Eregasten waren commissaris van de Koningin R.C. Robbertsen en burgemeester T. Elzenga met echtgenotes (foto Hennie Henzen, 2010)

Het boek bevat 31 biografieën van bekende Veenendalers, aangeleverd door zeventien scribenten. Na de pauze werden door de oprichters van de HVOV, de heren Van Grootheest en Bisschop, herinneringen opgehaald aan de beginperiode. Voor Hennie Henzen kreeg de avond nog een bijzonder tintje. Hij kreeg de erepenning van de vereniging uitgereikt vanwege zijn bijzondere verdiensten voor het nieuwe documentatiecentrum. Hij was al het tweede erelid dat dit jaar werd benoemd. Jaap Pilon ging hem in april, ter gelegenheid van zijn afscheid als wethouder, voor.

Werkgroepen

Op 5 mei werd onder auspiciën van de werkgroep Graven Oorlogsslachtoffers Munnikenhof een wandeling uitgezet over het oude gedeelte van de begraafplaats aan de Munnikenweg. De route leidde langs een vijftigtal gedenksteden die herinneren aan de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. Aan de wandeling werd deelgenomen door ruim 300 bezoekers.

De werkgroep Monumenten kreeg een nieuwe voorzitter in de persoon van de heer Bert van den Bos. Afgestapt is dit jaar van de gewoonte om binnen deze werkgroep met commissies te werken voor bijvoorbeeld groen, kleine en grote monumenten. De werkgroep heeft onder andere aan de gemeenteraad aandacht gevraagd voor beeldbepalende panden in de Hoofdstraat en denkt mee over een oplossing voor het kunstwerk in de Talmaschool.

De werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen bracht begin september ter gelegenheid van haar 100e bijeenkomst het leuke boekje *Winkels in 't Zaand* uit. Herinneringen aan de winkels in de oude Zandstraat werden op Veens rijm gezet door werkgroepid Jan van de Haar.

Cultuurprijs

Op het eerste cultuurbal, dat plaatsvond op 17 september, mocht de HVOV uit handen van wethouder Bouwmeester de Cultuurprijs 2010 in ontvangst nemen. De prijs bestond uit een beeldje van kunstenaar Frank Boogaard en een cheque van € 2000,-. De andere twee gegadigden waren Creative School of Art Elevate en Stichting Beeldend Veenendaal.

Documentatiecentrum

De belangrijkste dag voor de HVOV in 2010 was toch wel 9 oktober. Op die dag werd De Cultuurfabriek aan het Kees Stipplein geopend met daarin gehuisvest het nieuwe documentatiecentrum. Honderd vierkante meter archief- en studiezaalruimte staan tot onze beschikking. De nieuwe ruimte werd in de openingsweken door veel mensen bezocht en de ansichtkaarttentoonstelling 'In de kaart gekeken' trok daarbij veel bekijks. Tijdens de openingsweek kreeg ieder nieuw lid 'Noe eerst effe praote' van Paul Hageman uitgereikt en elk vijfde nieuwe lid kreeg een exemplaar van *Geschiedenis van Veenendaal 2*.

Wat nog meer?

- Wout Brands trad terug als lid van de Raad van Toezicht van de Stichting CultuurKoepel Veenendaal. Zijn plaats werd ingenomen door de heer Machiel Taal, die nu de HVOV zal vertegenwoordigen.

- Wout Brands nam namens de HVOV zitting in de beheerstichting van de Cultuurfabriek.

- Kemp van Ginkel werd namens de HVOV lid van een gemeentelijke klankbordgroep die zich bezighoudt met inventarisatie en renovatie van de Munnikenhof.

- Henk van 't Veld en Ineke van Schuppen participeerden ook dit jaar in de werkgroep die het Historisch Informatie Punt vorm moet geven.

- Henk van 't Veld was weer de initiator van de bijeenkomst met de regionale historische verenigingen.

Tot besluit

De HVOV is dit jaar zeer regelmatig en positief in het nieuws geweest. Plaatselijke en regionale kranten hebben veel aandacht besteed aan de diverse activiteiten en festiviteiten. Dit heeft zich vertaald in een toename van het aantal leden, dat nu boven de 800 uitkomt. Heden en verleden zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Daarom... een volk zonder historisch besef kent geen toekomst. Dat willen wij als HVOV graag in gedachten houden.

Financieel verslag 2010

Penningmeester Roland Ottens doet hierbij over het afgelopen jaar verslag van het financieel reilen en zeilen van onze vereniging. Zoals we van hem gewend zijn past hij, samen met administrateur Berry Henzen, goed op de portemonnee.

DOOR ROLAND OTTENS

Resultatenrekening per 31-12-2010

BATEN	Werkelijk 2010	Begroot 2010	Werkelijk 2009	Begroting 2011
Subsidie documentatiecentrum	4.652	-	-	18.793
Contributies	13.342	12.530	12.264	16.000
Sponsorbijdragen/donaties	2.400	-	10.107	-
Advertenties/opbrengsten <i>Kroniek</i>	9.575	-	5.748	-
Verkopen + giften lustrumboek	5.152	-	-	-
Opbrengst verkopen boeken	1.045	-	-	-
Bankrenten/kosten	1.692	2.500	1.084	1.200
	37.858	15.030	29.203	35.993
LASTEN				
Blad <i>Oud Veenendaal</i>	7.233	9.500	9.158	10.500
Porti/envelop blad <i>Oud Veenendaal</i>	1.801	1.750	1.654	1.750
Uitgave <i>Oud Veenendaalsche Kroniek</i>	10.234	-	-	-
Boeken	1.305	-	14.951	-
Aanschaf boeken derden	738	-	23	-
Lezingen/bijeenkomsten	760	500	522	500
Vakgroepen/commissies	398	500	285	500
Administratiekosten	184	400	502	400
Kantoorartikelen/huishoudelijke lasten	521	-	-	1.000
Bestuurskosten	322	500	275	500
Contributies/lidmaatschappen	138	150	50	150
Website	414	1.100	1.084	500
Publiciteit	684	100	60	1.500
Automatisering	81	150	-	500
Aanschaf beamer	-	-	746	-
Huur documentatiecentrum	4.652	-	-	18.793
Investeringen documentatiecentrum	10.593	16.040	-	1.447
Overige exploitatielasten doc.centrum	-	-	-	550
Lustrumboek	11.317	5.000	-	-
Lustrumviering	3.110	3.000	-	-
Onvoorzien	-	15	-	500
	54.485	38.705	29.308	39.090
RESULTAAT BOEKJAAR	16.627 -	23.675 -	105 -	3.097 -
Van voorz. doc.centrum	10.593	16.040	-	1.447
Van voorz. boekuitgaven	-	-	-	-
Van algemene reserve	6.034	7.635	105	1.650
	16.627	23.675	105	3.097
SALDO	-	-	-	-

Balans per 31-12-2010

	31-12-2010	31-12-2009
ACTIVA		
VASTE ACTIVA		
Depot TPG-Post	133	133
VLOTTENDE ACTIVA		
Vorderingen		
Nog te ontv. bedragen	2.000	2.949
Vooruitbetaalde kosten	-	-
	2.000	2.949
Liquide middelen		
Kas	168	268
Rabobank rek.courant (.106)	2.163	92
Rabobank rendement (.603)	45.750	6.098
Rabobank deposito	-	40.000
Postbank	130	308
	48.211	46.766
	50.344	49.848
PASSIVA		
Eigen vermogen		
Algemene reserve	24.098	24.098
Resultaat lopend boekjaar	6.034 -	-
	18.064	24.098
Voorzieningen/reserveringen		
Voorz. documentatiecentrum	5.447	16.040
Voorz. boekuitgaven	2.000	2.000
	7.447	18.040
Schulden		
Nog te betalen bedragen	623	
Nog te betalen huur	4.486	-
Vooruitontvangen bedragen	18.704	-
Vooruitontv. contributies	1.020	7.710
	24.833	7.710
	50.344	49.848

Op te natte faail

De werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen heeft een verhaal uit het boek van Rik Valkenburg Uit de oude doos 1 (1969) overgezet in Veenendaals dialect. Na lezing moet u beslist via YouTube aflevering 9 uit de serie 'Verleden van Utrecht' eens bekijken. Die gaat over hetzelfde onderwerp: kinderarbeid in Veenendaal.

DOOR WERKGROEP DIALECT VELDNAMEN, STRAATNAMEN EN BIJNAMEN

Van de veule buitelaanders die in 't laand bin komme te wareke, bin dur ok in 't Vèen een hèle kwak... Je kun gien straot ingaon, of je lop tège Spanjaorde, Ittaliaone, Marrekoane en zo an.

In ut aauwe, aauwe Vèen wier den aarrebaaid gedaon deur gaans aandere fegure of bèter gezaid feguties. Veur ut jaor achttienhonderdenèenenègetug waoren ut duk keindere van acht of ok wel van zeuve jaor, die dur veur in moezze staon dattur genogt graai gemokt wier. Zo jonk as ze waore, wiere ze al aarrebaier geneumd.

Je kun je eige vedaog te dag bekaant nie meer indenke da zukke warekèzels bestinge. Een aarebaierskeind wier ok veur 'vol' angezien. In de règel holleppe keindere al jonk mee om den aauwers de zörrege een bietjie te meindere. Ok al deur

in de hof te wareke. De vraog doe z'n eige veur hoe een keind van zeuve of acht jaor smareges om zes uur al genogt bij ze positieve was om ut warek te doen.

'Keessie, kom jochie... Tis tæd, ventjie. Gaauw d'r ôt. Toe nou...'

Klaine Kees draoi z'n eige slaopereg om in ut èen of aandere brikkie van een bedjie, of in de bedstee. Temet slöp ut kèeltie weer diep in. Vao schudt z'n hofd. Wad een naoreghæd toch, alle marege, om z'n jonkie op tæd mee te krijge nör 't febriek. Vanzellef kan die ut kèeltie wel thuis

laote, mar hij kan die paor stuivers die Keessie vedien nie misse. Trouwes, den onderbaos op te afdèling zou 't nie goed veinde. Keindere bin goeiekope warekkraachte en dus bin ze goed in

Het begin van de Zandstraat gezien vanaf de Hoofdstraat in 1890. Aan de rechterzijde is het pand van de wolfabriek van D.S. van Schuppen zichtbaar. De trapjes links en rechts van De Grift werden onder meer gebruikt voor het wassen van wol (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

tel veur de almar greuiende febrieke.

Vao zal 't mar weer op te bekwaome menier doen. Spæt dadut zo koud is, lopt tie dur effe ôt met een aauwe faail in de haand. Effe nör de pomp. Geluk-keg is te 'juffrou èènarem' nog nie bevrøze deurda tur strooi om toe gedaon is. De temperetuur van 't waoter dattie òver den faail pompt, leit dich bij nul. Nou gaauw den huis weer in! De natte faail veur ut bed. Dan med een zwaoi Keessie ui z'n nessie en z'n blòte pòotjes op te kaauwe faail... Da hellep! Ut ventjie krijst en schreeuwt todatt ie hèlegaor wakker is.

Dan schreeuw tie nie meer. Hij wit dat ut um toch nie hellep. Hij leit z'n eige d'r bij neer en vraagt: 'Vao, krij 'k een sniggie bròdd?' Ôt te speind pak vao een stuk roggemik en hij snij ter een snee of. Gelukkeg is ter ok nog een schraopseltje reuzel. Da gao tur op! Zellef zal die ut wel zonder doen. Mar hum roggesnee is dan ok wa dikker.

Effe laoter lope vaoder en zòdn deur de nog jonge marege nor 't febriek. Ut klompegeklep hoor ie overal, al is 't nog veur zesse. Ut jochie het z'n kleine haandjie in de grote haand van z'n vaoder geleid en stiefelt dapper mee. Net as vao het ie een hoge zije op.

Ze bin nou kört bij 't 'hekkie'. Bij da hekken lop altæd een graauwende hond. Keessie het vrèes veur honde. Vao wit ta wel. Hij veuld ut klaine haandjie z'n eige vaster klemme an die van hum. As vanzellef beur tie Keessie op z'n schouwer. O, nou is 't kèeltie gerus.

Effe laoter gaon ze de poort van 't febriek in en kun ze an den arrebaïd. De warektije bin lank en ze maoke zwaore rukke. Tis wareke van zes tot nège. Dan schoft to hallef tien. Daoraachter weer anpake to halef twee.

De middegsschoft duur van hallef twee to hallef drie. In dad uur op een hollegie nör huis. Deur ut Vèèn klinke de klompe op te maot. Gaauw een paor happe ète nör binne gewarekt en dan weer holle nör 't febriek.

Pas om halef zeuve is 't gedaon. Vao het dan thuis nog veschaaie karrewaagies op te knappe en ut jong kan nao den ète - ze ète rog - z'n bed weer in, om kraachte te vergaore veur den aandere dag. Dèze sittewaosie he geduurd tot in 1891. Toe wier d'r een akkoord gemokt tusse ut gemèentebestuur en de febrieksdirrekteure, om gien keindere meer as arrebaïers an te nème, behalleva as ze een bewijs konne tône, da ze de laogere schòl deurlope han. Mar ok al was 't zo bepaold, duk wier die règel an de leers gelaapt.

Veul aauwers han d'r gròdt meuite mee dat hullie keindere nie veur derlui twaolefde jaor nör 't febriek mogge. Ze konne die tien of twaolef stuivers lòdn, die een keind omtrent 't jaor 1900 alle wèke vediende, aainlek nie misse.

Dur lève an 't moment nog honderde Vèènse die veur of op hullie twaolefde mæ wareke begonne.

De Zandstraat, circa 1950, gezien vanaf de kruising met de Hoofdstraat en de Hoogstraat. Rechts de gebouwen van de D.S. van Schuppen, de Scheepjeswolfabriek (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Het laatste woord

Veenendaal in het nieuws. In 2010 kwam de historische vereniging, zo vermeldt het jaarverslag, driemaal in het plaatselijk nieuws: de Cultuurprijs 2010 van de gemeente werd gewonnen, een eigen documentatiecentrum werd geopend en het 25-jarig bestaan werd gevierd. Kwam Veenendaal in het verleden ook in het landelijk nieuws voor?

DOOR HET BESTUUR

De Koninklijke Bibliotheek heeft meer dan drie eeuwen meest landelijke, maar ook een aantal regionale dagbladen gedigitaliseerd. Hetzelfde geldt voor de Kamerverslagen van 1814 tot 1995.

Een uitdaging was het na te gaan hoe vaak en in welk opzicht Veenendaal werd genoemd. Onze voorzitter is de uitdaging aangegaan en heeft veel materiaal boven tafel weten te krijgen. Door middel van een powerpointpresentatie zal hij hiervan verslag doen op onze komende ledenvergadering. Daarbij zal geen aanspraak gemaakt worden op volledigheid. Ook is er door hem uit de onderwerpen een keuze gemaakt, zodat er sprake is van een leuke gevarieerdheid. Uit de selectie blijkt zowel lof als kritiek. Aan de orde komt bijvoorbeeld:

- Hoe sprak mr H.M.A.J. van Asch van Wijck in 1824 de Tweede Kamer toe over een gewenste samenvoeging van Stichts en Gelders Veenendaal?
- Welke voorschriften waren er voor de treinreizigers in 1845?

- Welk reglement gold er voor de bijenverkopers op de bijenmarkten in 1881?
- Hoe verging het de socialistische voorman Troelstra toen hij in 1894 in Veenendaal colporteerde?
- Wie was in 1909 voor vijf dagen Veens Kamerlid?
- Door wie en waarom werd Veenendaal in 1918 'het paradijs van Kuyper' genoemd?
- Waarom heette Veenendaal in 1924 'een zwart reactionair stadje'?
- Door wie werd de raadsverkiezing van 1928 omgekocht met schapenkoppen?
- Hoe noemde *De Zwarte Soldaat*, het blad van de WA, de Veenendalers in 1941?
- Hoe kwamen het Ichthus College in 1974 en het CLV in 1980 in het nieuws?
- Wat was in 2000 het gevolg van het Veens bordeelbeleid?

Alle leden zijn van harte welkom op:

- **Donderdag 24 maart 2011**
- **Ledenbijeenkomst HVOV**
- **Henk van 't Veld: 'Veenendaal in het (landelijk) nieuws'**
- **De Meent, Grote Beer 10**
- **Aanvang: 19.45 uur**
- **Toegang gratis**

Volgende bijeenkomsten in 2011:

Donderdag 16 juni:

Mats Beek over Veense schrijvers.

Donderdag 29 september:

Hans de Kroon over Veense molens.

Oud Veenendaal

Juni 2011

- 26^e jaargang, nummer 2
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Gert Groenleer
Ineke van Schuppen
Cor Slok
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

Dr H. van 't Veld, voorzitter
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, secretaris
H.C. de Kleuver, penningmeester
A. van den Bos
W. Brands
H. Henzen
G.M. Muller
C.J. Slok
info@oudveenendaal.nl

Secretariaat:

Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
Eekwal 3, 3904 DL Veenendaal
Telefoon 0318 51 10 66

Ledenadministratie:

H. Brands-van Ravenswaaij
Middellaan 77, 3904 LE Veenendaal
Telefoon 0318 51 36 50

Financiële administratie:

Berry Henzen
MacBridestraat 51, 3902 KK Veenendaal
Telefoon 0318 52 74 91 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

W. Brands
Middellaan 77, 3904 LE Veenendaal
Telefoon 0318 51 36 50

Documentatiecentrum

De Cultuurfabriek
Kees Stipplein 78, 3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 58 26 68
documentatiecentrum@oudveenendaal.nl

Openingstijden:

Dinsdag- en donderdagmiddag van 13.00 tot 16.00 uur
Zaterdag van 10.00 tot 16.00 uur

Bank:

Rabobank nr. 395110106, t.n.v. Historische
Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 20,- per jaar.

Losse nummers van dit blad € 5,-.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Ontwerp en druk:

Henzen ontwerp & communicatie, Veenendaal

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd
zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

30	Om te beginnen De redactie
31	Afscheid van de oude wijk T. van Beek
42	Uitgelezen G.C. Groenleer
43	Honderdjarigen in Veenendaal (18) W.C. van Elst
48	Veenendaal in den lande G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
50	135 Jaar Patrimonium P. de Vrije
52	Het laatste woord Het bestuur

Om te beginnen

Een gewoon nummer zouden we deze editie kunnen noemen. En daar zit, om met een bekende Nederlander te spreken, nou net het bijzondere in. Is het niet bijzonder dat met name de oudgedienden zich hier weer presenteren? We zijn ze dankbaar. Ze laten ons delen in de recente geschiedenis van Veenendaal én in hun levenswijsheid.

DOOR DE REDACTIE

Teus van Beek is de auteur van *Wij groeiden op in Veenendaal* en *Terug naar het dorp* en van artikelen in *Oud Veenendaal* die niet zelden hun vertrekpunt vinden in persoonlijke herinneringen, familie verhalen en familiefoto's. Andermaal lopen we met hem door de Achterkerkstraat. We komen in de al dan niet gefingeerde onderaardse gang van Adriaan de Kleuver. Even later staan we in de Breeje Gang, waar armoede heerste en kinderen doodgingen als ratten. Links en rechts groeten we mensen: opoe Van Veldhuizen, Willem Brouwer, Sander van den Heuvel, Piet Mark, Willem van Manen, To Bouman. Net op het moment dat we een beetje thuis zijn in het Achterkerk en de bijbehorende zijstraten, ontneukt ons de gids ons met zijn constatering dat de wijk 'een volledige metamorfose' heeft ondergaan en 'een voorbeeldige woonstraat' is geworden. Jammer, het verhaal is uit.

Voor de achttiende keer vertelt Wim van Elst het levensverhaal van een honderdjarige. Zo'n rubriek geeft vastigheid: van Wim krijgen we gegarandeerd elk half jaar een bijdrage. Nu gaat het om Nicolaas Alblas (1890-1990). Hij werd geboren in Veur en woonde op latere leeftijd nog tweeëndertig jaar in Veenendaal. Een man voor wie werken zijn lust en zijn leven was.

En er is meer. Want ook in de boekenrubriek komt u een honderdjarige tegen. In haar terugblik op de vorige lezing memoreert de secretaris oude nieuwsberichten over Veenendaal. Piet de Vrije zet naar aanleiding van een jubileum van Patrimonium Klaas Kater en Willem Hovy in het zonnetje. Ten slotte roept de voorzitter u op voor de lezing van Mats Beek over Veense schrijvers op 16 juni. Veel plezier met het lezen van het blad en een hartelijke groet.

Het Achterkerk met rechts op de voorgrond het begin van de Breeje Gang, circa 1920 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Afscheid van de oude wijk

Dit artikel had ook 'Achterkerkstraat (3)' kunnen heten. Het voltooit de publicatie in de juni-editie van 2010, die te lang zou zijn geworden wanneer al het beschikbare materiaal zou zijn gebruikt. We zijn blijven hangen op het plein achter de Oude Kerk en besluiten nu, met de rest van het verhaal, onze wandeling door de oudste straat van onze woonplaats..

DOOR TEUS VAN BEEK

Er zijn in de loop van de tijd dikwijls verhalen gepubliceerd over een onderaardse gang of tunnel die onder dat pleintje zou lopen tussen de kerk en het oude pand 'Onder de boompjes'. De Historische Vereniging Oud Veenendaal heeft in haar kwartaaluitgave van september 2009 en in het daaropvolgende decembernummer alles wat over dat onderwerp bekend is aan de hand van publicaties door Adriaan de Kleuver en D. Philips, alsmede berichtgeving van anderen, geïnventariseerd.

Ter oriëntatie een plaatje van het pleintje achter de kerk (situatie mei 1945). Door het openstaande toegangshek van de kerk is wat meer te zien van het door Adriaan de Kleuver dikwijls beschreven plein waaronder een gang zou lopen van de kerk naar het pand 'Onder de boompjes'. Aan de overkant van rechts naar links het gedeeltelijk zichtbare woonhuis met het platte dak van de familie Roelof van Beek, daarnaast het pand van de familie Willem Diteweg, dan de winkel en het woonhuis van T. Hiensch en de tabakszaak van Ab. van Walsem (collectie Teus van Beek)

Ondergrondse gangen?

Dat pleintje achter de kerk kan ik nu niet zomaar oversteken zonder aan de geheimzinnige verhalen te denken die al jarenlang aanleiding zijn voor spannende artikelen in onze regionale kranten. Vooral in tijden dat er niets gebeurt en de krant toch vol moet. Dat waren verhalen over ondergrondse tunnels en keldergewelven, over kloosterhuisjes en over ene Stijn de Poker, die wist van een grote poort met een deur. Met die verhalen spoorde Adriaan de Kleuver de mensen

aan om te blijven zoeken. En dat deden ze, er werd gegraven en gehakt tot in de kelder van Van Veldhuizen toe.

Over dit onderwerp werd de mening gevraagd aan de in Veenendaal wonende heer G.A. (Bert) Schellevis. Hij is bouwkundig opzichter bij Stadsherstel in Amsterdam, waar hij vooral te maken krijgt met historische panden. Na het lezen van de eerder genoemde samenvattingen over de veronderstelde tunnels en gangen, was hij gauw klaar met zijn antwoord. De aanwezigheid van een gang of een tunnel vond hij onwaarschijnlijk omdat de lopende verhalen geen enkele aanleiding geven voor het bestaan daarvan. Hij noemde de mogelijkheid van een waterkelder. In Amerongen, naast het huis van zijn broer (een verbouwde tabaksschuur), is er ook een

gevonden onder de tuin. Formaat 2 x 4 meter. Aangebracht eind 1800.

Wat is een waterkelder?

Deze vorm van opslag van regenwater werd reeds in de tweede helft van de 18e eeuw toegepast. In Amsterdam zijn er onlangs nog twee boven elkaar ontdekt.

Er zijn talrijke voorbeelden van gevonden waterkelders. Die kelder in Amerongen was een kleintje, maar de waterkelders die ontdekt werden onder een bouwplaats in Edam waren zo groot dat de bouw van een appartementencomplex de mist in dreigde te gaan. In het uitgebreide rapport in het *Noordhollands Dagblad* van 9 juli 2008 staat een interessante toevoeging van historicus Gerrit Conijn: 'De kelders waar het hier (in Edam) om gaat, werden in 1893 gebouwd, in een tijd dat de meeste mensen nog een eigen waterput in de tuin hadden. Bij grote droogte viel die bron droog. Voor het reinigen van servies en voor drinkwater week men dan uit naar sloten en grachten. Omdat er nog steeds op grote schaal besmettelijke ziekten uitbraken, zoals cholera, ging men op zoek naar andere mogelijkheden om over voldoende schoon water te beschikken. Zo kwam men uit op deze kelders. Het benodigde water kon men, zoals in dit geval, soms opvangen via een kerkdak, dat met zijn enorme oppervlakten in korte tijd veel water kon verzamelen.'

Gang of waterkelder?

We weten nu wat een waterkelder is, maar nog niets over wat er op de Veenendaalse heuvelrug in de grond zit. De conclusie van de heer Schellevis is dat er van geen tunnel, maar ook van geen waterkelder sprake kan zijn. Geen tunnel, omdat men bij bouw of afbraak weleens een holte boven een verzakt graf kan hebben ontdekt, maar verder niets. De *Oud Veenendaalsche Kroniek*, huis-aan-huis bezorgd ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum van de Historische Vereniging Oud Veenendaal, memoreert 'de holle geluiden die men hoort wanneer men op de tegels klopt rond de preekstoel van de Oude Kerk'. Daar zou zich de toegang weleens kunnen bevinden tot een ondergrondse tunnel of gang. Maar vergeten we dan niet dat er tussen 1574 en 1812

ook in de kerk talrijke mensen zijn begraven? Er bestaat een plattegrond die laat zien dat er 25 graven beschikbaar waren 'op het koor' (dus bij het zogenaamde portaal) en 102 graven in de overige kerkruimte, die voor het grootste deel ook zijn gebruikt.

Maar een waterkelder kan ook niet. Die werd gevoed, via sleuven en goten, door regenwater. Een dergelijk reservoir zou men om hygiënische redenen nooit op een kerkhof bouwen. Na de inwijding in 1566 van de (toen rooms-katholieke) Sint-Salvatorkerk, is er begraven in en buiten de kerk. Bij de talrijke grondwerkzaamheden rondom de kerk, vooral bij de afbraak van 'De Vlas' in 1933/34, kon men zelfs de begrenzingen van dat kerkhof niet vaststellen. Die begraafplaats moet een flinke omvang hebben bereikt na meer dan twee eeuwen in gebruik te zijn geweest. De oude begraafplaats op de hoek Achterkerkstraat-Kostverloren werd pas omstreeks 1829 in gebruik genomen. Voor het inzetten van kostbare middelen om veronderstelde ondergrondse gangen op te sporen, heeft zich tot nu toe geen enkel werkelijk motief aangediend. Maar voer voor verhalen zullen ze wel blijven.

De herberg 'Onder de boompjes'

Na dit informatieve zijspoor over die oude volksverhalen over het pleintje achter de kerk, zijn we beland bij de herberg 'Onder de boompjes'. Op 14 juni 1902 vestigden zich op die plek mijn grootouders Gijsbertus van Veldhuizen (1866-1922) en Maria Timmer (1862-1945) met hun gezin, komende uit Gelders Veenendaal, waar Gijsbertus als vrachtrijder en veehouder in het bevolkingsregister van Ede stond ingeschreven. Behalve Gijsberta Maria en Adriana zijn alle kinderen geboren in dat Gelderse deel van Veenendaal. Het in circa 1750 gebouwde grote pand met erf en wagenschuur aan de Achterkerkstraat kocht Gijsbertus van Evert Davelaar. Het expeditiebedrijf werd daar uitgebreid. Waarschijnlijk hield het echtpaar Van Veldhuizen na enige tijd het kleine kroegje voor gezien. Dat dateerde immers nog uit de tijd dat er voor de deur vee werd verhandeld.

Uit het huwelijk van Gijsbertus van Veldhuizen en Maria Timmer werden de volgende kinderen

Gijsbertus van Veldhuizen was de zoon van Evert van Veldhuizen (1823-1899), geboren te Ede (Gelders Veenendaal) en van Maria Wallenburg (1821-1906), geboren te Woudenberg (*collectie familie G. Boers-van Veldhuizen*)

geboren:

1. Maria Everdina (1887-1962), die huwde met Jan Croes (1887-1955). Timmerman.
2. Adrianus Albertus (1889-1955). Expeditie. Gehuwd met Carolina Antoinette Theodora Konings (1888-1955).
3. Evertje (roepnaam Dina, 1891-1976). Bleef vrijgezel.
4. Cornelia Adriana (1893-1929), gehuwd met Louis van Beek (1892-1956). Grossier.
5. Gerrit (1895-1977). Expeditie. Trouwde met Dirkje Hendrika de Fluiter (1894-1969).
6. Adriana (1897-1899).
7. Teuntje Adriana (1899-1963). Huwde in 1948 Rudolf Hubertus Hendriksen (geboren in 1896).
8. Gijsberta Maria (1905-1990), gehuwd met Teunis van Beek (1902-1986). Grossier.
9. Adriana (1907-1989). Trouwde in 1950 met Johannes Laros (1899-1959).

Maria Timmer was de dochter van Adrianus Albertus Timmer (1829-1907), geboren te Lienden en van Cornelia Adriana Honders (1831-1900), eveneens geboren te Lienden (*collectie Teus van Beek*)

Het was niet zomaar een huis

Na het overlijden van mijn moeder (Cornelia Adriana van Veldhuizen) in 1929 heb ik dikwijls rondgescharreld bij mijn naaste familie in de Achterkerkstraat. Bij grootmoeder Van Veldhuizen in het boerderijachtige huis onder de bomen viel veel te beleven. De voordeur werd zelden gebruikt. Iedereen nam de achtertoegang naast de pomp. Het achterhuis met keuken stond haaks op de deel, waar de hilt vol lag met overbodige voorwerpen. Naast de grote toegangsdeuren aan de achterkant van de deel was rechts de paardenstal en links een loopdeur, die gebruikt werd wanneer men naar de tuin met de waslijnen of naar de grote schuur wilde gaan, waar de wagens gestald werden. Ik ben meermalen in de gewelfde kelder geweest, maar heb nooit iets van een luik of mogelijke toegangen naar een tunnel gezien of er iets over gehoord.

De nog thuis wonende tantes hielpen grootmoe-

Dit is een van de weinige foto's waar opa Van Veldhuizen op te zien is. Het jaarlijkse Onafhankelijkheidsfeest werd gevierd in 1913. Waarschijnlijk uitbundiger dan andere jaren, omdat het dit jaar precies 100 jaar geleden was dat de Franse troepen zich terugtrokken uit Nederland. Op de foto achterste rij van links naar rechts: Hensen, winkelier T. Hiensch, Jacobus Achterberg, Johanna Bouman, opa Gijsbertus van Veldhuizen, vader Louis van Beek, Gerrit van Veldhuizen, Geert Konings, Roelof van Beek, onbekend, Wim Bouman, Jan Achterberg, onbekend en Marinus de Kleuver, die op het Boerscheland woonde. Voorste rij: Bram van Ojik, Jan Willem van Capelle, Toon Bouman, Hendrik van Capelle, Bart Middelhoven, Hendrik Bouman, Cornelis Achterberg, Jos van de Lustgraaf, moeder Cornelia Adriana van Veldhuizen en Ardien Takken (*collectie Teus van Beek*)

der in de grote woning. Er werd nog maar zelden melk en boter verkocht. In de Duivenwei liep de laatste koe te grazen. Willem Brouwer, die met zijn grote gezin in de Van de Pollstraat woonde, verzorgde de koe en de paarden waarmee Willem, samen met Gijsbertus van Veldhuizen en zijn zonen Adrianus en Gerrit, de bodedienst naar Arnhem onderhield. De jongens, zoals Jos en Gerrit door hun huisgenoten genoemd werden, deden rond 1920 hun eerste gemotoriseerde aankoop: een Ford bestelauto, die een beetje leek op het antieke vrachtwagentje waar Expeditie Van Eck nu reclame mee maakt. Kort daarna werd uit een legerdump met materiaal uit de Eerste Wereldoorlog een grote Dion-Bouton vrachtauto gekocht.

Ik was een jaar of zes toen ik van oom Gerrit af en toe met het Fordje mocht meerijden. Expeditie Van Veldhuizen had een pakket uit Arnhem mee-

gebracht dat bestemd was voor 'De Korenbeurs' op de Markt. Gerrit stopte bij het hotel, trok de handrem stevig aan en stapte met zijn pak naar binnen. Intussen begon ik aan de handrem te prutsen, wat tot gevolg had dat die losschoot. Omdat de auto van de hellende Markt begon te rijden probeerde ik de handrem uit alle macht weer in de remstand te krijgen, maar ik kreeg het niet voor elkaar. Tot zijn grote verbazing zag Wim de Haas vanuit de gelagkamer dat het Fordje begon te rijden. Hij riep: 'Gerrit, daar gaat je auto.' Met een flinke spurt kreeg Gerrit, terwijl de gevel van het bankgebouw aan de overkant van de weg angstig dichterbij kwam, de auto tijdig tot stilstand. Ik mocht nooit meer meerijden.

Dagje uit, circa 1924. Achter van links naar rechts: Jos van Veldhuizen, die in 1912 trouwde met de naast hem staande Lien Konings, Teun van Veldhuizen, Dirkje de Fluiter, naast Gerrit van Veldhuizen, met wie zij in 1911 trouwde. Zittend: Evertje (werd Dina genoemd), Marietje (van Gerrit) en Marietje (van Jos), Anna Croes en Adriana, de jongste van de tantes, die later Louis van Beek ging helpen nadat diens vrouw in 1929 was overleden. Voorste rij: Teus en Gijs van Jos met een vriend en Gijs Croes (*collectie Teus van Beek*)

Verder het Achterkerk in

Een zonnige middag in de Achterkerkstraat in het begin van de 20e eeuw. Op dit doorkijkje staat de camera iets verder de straat in dan op de bekende prentbriefkaart die rond 1905 werd uitgegeven door boekhandel Jac. van Hardeveld.

Het plaatje laat ons, uiterst links, een stukje zien van het

pand van Van Geenhuizen, de schilder. Daarnaast, met de drie bomen ervoor, het huis genummerd B 276 (later 34), dat Cornelis Hendrik van der Biezen (geboren in 1861) in 1928 betrok met zijn echtgenote Nelida Hiensch (1860-1944). Van der Biezen was door zijn lange baard een eerbiedwaardige figuur. Daarnaast, op de hoek van het Boerscheland, was de

plek waar na een verbouwing de families Van de Lustgraaf en Hutink hebben gewoond. Op de achtergrond 'De Vlas' met onder meer de woning van het gezin Janssen, de politieman (*collectie Cor en Jan van Kruistum*)

Vier generaties Piet van Kruistum. De zittende man links was ooit stoker bij de wolfabriek D. van Woudenberg (later Frisia) aan de Kerkewijk. Hij werd omstreeks 1930 opgevolgd door zijn zoon Pieter, de staande man op de foto (*collectie Cor en Jan van Kruistum*)

Ondernemers

In 1859 werd door G. Keidel een verzoek ingediend voor de bouw van een kousenweverij op nummer 159 in de straat die toen met Achter de Kerk werd aangeduid. Fabrikant S. Hesseling deed in 1873 een aanvraag voor de bouw van tien woningen. Beide aanvragen komen voor in het register bouwaanvragen voor fabrieken. De huisindustrie wisselde van naam.

Interessant is het kennis te nemen van het grote aantal ondernemers in de Achterkerkstraat vijftig jaar later. Omstreeks 1925 was dat een wereldje apart. Een levendige straat met een mix van bewoners, ondernemers en kooplieden. Dicht bij de Markt stond de timmermanswerkplaats met woonhuis van de familie Van Stuijvenberg. Verder de straat in waren de smederijen van Arie Molenbeek, die ook fietsen verkocht en van Niek Takken, die zijn werkplaats had in de Smidstraat, maar aan de weg in zijn etalage liet zien dat hij

behalve hoefsmid ook kachelsmid was. Opa Van Beek deed in potten en pannen en zijn zoon Louis begon in 1921 een grossierderij in het voormalige pand van Piet Mark. Kruidenierswaren werden verkocht door vrouw Bouman (de echtgenote van Willem Bouman, die zelf schoenmaker was) en door Gariggie (Gerritje) van der Poel, wat verder de straat in.

Jacoba Hendrika (Co) van Kruistum-Wesselo in 1931 voor de deur van haar woonhuis tussen de slagerij van Jan Veenendaal (later Veenhof) en de kapperszaak van Van Geenhuizen. Op haar arm dochter Annie, die later zou trouwen met bakker Slok. Daarnaast zoon Hendrik Jan, die met Jan werd aangesproken (*collectie Cor en Jan van Kruistum*)

De jeugd kocht in die winkels snoepgoed. Met een cent kon je immers een dropveter, een toverbal, een spekkie of een nogablok kopen. Teus Hiensch had een flinke manufacturenwinkel met wel twee etalages. Zijn oudste dochter Nela was bedreven met naald en draad. Niek Diepeveen ging met zijn textiel de boer op en stond er mee op de

markt. Ben Diteweg was begrafenisondernemer, maar verkocht ook klompen. Hannisse en Oeben hadden beiden een zaadhandel en verhuurden marktkramen. Blankestijn was gespecialiseerd in kaas en bij Van Walsem en Jan Boers werden niet alleen sigaren en sigaretten verkocht, maar ook de toen bekende BZK-pruimtabak. Schoenen werden gelapt bij Bart en Willem Bouman en bij Finkenflügel. De slagerij van Jan Veenendaal stond naast de voormalige herberg 'Onder de boompjes'.

Sander van den Heuvel (1900-1979) was een ondernemende jongeman, die op 19-jarige leeftijd aanmonsterde bij de Maatschappij Nederland in Amsterdam. Hij vertrok in 1919 als slagershulp op de Jan Pieterszoon Coen, een zo goed als nieuw schip met een accommodatie voor 390 passagiers, dat deel uitmaakte van de regelmatige dienst op Nederlands-Indië (collectie W. van Barneveld-van den Heuvel)

De jonge Sander van den Heuvel wilde ook het slagersvak in. Hij had zijn koers al jong uitgezet: eerst het vak leren en dan, als er voldoende geld op de bank stond, een slagerij beginnen. Hij monsterde aan op een groot passagiersschip

en maakte circa 11 keer de reis naar de Indische Archipel. In die drie jaar leerde hij het vak tot in de puntjes. De passagiers in de grote eetsalon waren fijnproevers. Toen hij trouwde had hij een eigen slagerswinkel met een elektrische koelkast, wat heel bijzonder was. In die tijd moesten de slagers het nog met een ijskast doen, waarin met lange ijsstaven, die regelmatig moesten worden ververs, voor de koeling werd gezorgd. Piet van Hoeflaken, de elektricien aan het Boveneind, stond altijd paraat om een eventuele storing te verhelpen.

Ook woonden er in het Achterkerk handelaren in kleinvee, de zogenaamde keueskopers, die op de Markt hun vaste plek hadden. Men kon een neutje pakken bij Bart Lagerweij en bij Aart van Barneveld, die bekendstond als enige leverancier van champagnepils. Wanneer een boek uit de band viel kon men dat opnieuw laten inbinden bij Piet Mark, de boekhandelaar naast kapper Van Geenhuizen. Ook Gradus Slotboom was barbier. Bekende bakkers waren Bolderman en Job de Fluitier.

Voor eierkolen, briketten en antraciet moest men bij Ertman zijn, die op de hoek van de Breede Gang woonde. Later werd dat de Van de Pollstraat. Op de andere hoek was de groentehandel van Jan van Barneveld. Melk bracht Toon Smit tot aan de voordeur. Sommige particulieren verkochten achterom eieren en petroleum. En laten we vooral het expeditiebedrijf van Gebr. van Veldhuizen niet vergeten, dat als enige de 20e eeuw overleefde.

Zijstraten

Aan de achterkant van de huizen en winkels met de oneven huisnummers bevond zich een wijk met drie toegangen vanuit de Achterkstraat. De bebouwing daar bestond uit woonblokken met bijna altijd één pomp voor alle blokbewoners en enige woningen van het type twee-onder-een-kap. Het was daar jarenlang geen vetpot.

De luchtfoto toont ons de situatie aan het eind van de jaren veertig. Ter oriëntatie eerst een rondje langs de randen van de foto. Boven aan de westkant is een deel van de wijk De Geer te zien, met tuinen, weiland en een boerderijtje. De donkere massa voor de schuurberg van het

Die tussenliggende wijk laat zich het best beschrijven met behulp van deze luchtfoto, die Hennie Henzen liet zien op de dia- en fotoavond van de HVOV op 10 december 2009 (*collectie Hennie Henzen*)

witte huis is de enorme schrootvoorraad van de ijzer-, lomp- en huidenhandel van de firma De Ruiter. Het grote lichtgetinte gebouw dat bestaat uit verzinkte golfplaten, is de grote opslagplaats van verzendklare balen lomp- en andere gesorteerde materialen. Daarvoor de werkplaatsen voor het sorteren van lomp- en het bewerken van huiden. Aan het begin van de Molenstraat staat het hoofdgebouw. Aansluitend de Eierhal, bekend van de pluimvee- en eierhandel, maar ook jarenlang in gebruik voor tentoonstellingen en uitvoeringen. We zien dat de Achterkerkstraat in die tijd langer was dan nu. Toen grensde de begraafplaats aan het Achterkerk. Nu aan de Molenstraat. De nieuwe binnensingel, de Weverij, loopt vandaag over het oude terrein van de Veenendaalsche Stoomspinnerij en -Weverij (VSW) en gaat verder, over de nu nog zichtbare huizenblokken zuidwaarts, richting Omleidings-

kanaal. Rechts de achterkanten van de winkels en huizen aan de zuidzijde van de winkelstraat. Onderaan, precies in de hoek, komen we uit bij het daar gevestigde expeditiebedrijf Gebr. van Veldhuizen. Het terrein in de linkerhoek is inmiddels eigendom van de Frisia Wolfabriek en wordt klaargemaakt voor nieuwbouw en uitbreiding van de fabriek.

De Breeje Gang

Op de foto zien we hoe de Van de Pollstraat, die vóór 1928 de Breede Gang heette, in elkaar zat. De straat liep dood, evenals de 1e Achterkerkdwarsstraat en het zogenaamde Rottepad langs de Eierhal. De wijk was een mix van blokken en bouwsels met onderlinge verbindingspaden. Martin Brink heeft in een van zijn boeken een reportage gemaakt over de mensen die daar in de jaren vijftig leefden. De saamhorigheid was

groot. Men kon zelfs in 1950 een eigen buurthuis in gebruik nemen. Dezelfde wijk was een halve eeuw eerder een toonbeeld van dikwijls stille, maar meestal toch van zichtbare armoede. Gezinnen met meer dan tien kinderen waren geen uitzondering. In de tochtige, onvoldoende verwarmde huizen was het sterftecijfer hoog. In de winter stuifsnieuw op bed. Schaarse verlichting van een olielamp. Warm water alleen wanneer het fornuis brandde. Ondervoeding, tuberculose en longontsteking maakten talrijke slachtoffers. De kindersterfte was hoog, en niet alleen in deze wijk. Lees de begraafregisters uit die tijd maar eens door.

Willem Brouwer

Het bevolkingsregister van Stichts Veenendaal vermeldt dat op 27 mei 1902 het gezin van Willem Brouwer (1879-1941), komend uit Gelders Veenendaal, verhuist naar Breede Gang F 111, welk huisnummer in 1934 gewijzigd zou worden in nummer 5. Het huis werd in 1946 afgebroken toen de sanering van de wijk werd ingezet. Op de luchtfoto is, rechts van het midden, de lege plek te zien waar de familie Brouwer bijna veertig jaar woonde. De in Scherpenzeel (Gelderland) geboren Willem Brouwer was getrouwd met Christina Buitenhuis, geboren in Ede op 12 juni 1884. Het bevolkingsregister van 1911-1920 geeft aan dat er in die periode tien kinderen in het gezin Brouwer werden geboren, waarvan er in 1921 nog twee in leven waren. Het aansluitende bevolkingsregister van 1921-1940 vermeldt de geboorte van nog vijf kinderen, waarvan ik er drie heb gekend: Dirk die invalide was en overleed in 1934, Evert die bij mij in de klas zat op de lagere school aan het Boerscheland en Kees, met wie ik dikwijls een praatje heb gemaakt. Fijne mensen. Overlevenden, die alles hadden meegemaakt. De jongste van de kinderen was de in 1929 geboren dochter Alida, die in 1965 verhuisde naar Wageningen.

Vader Willem Brouwer werkte jarenlang bij vrachtrijder Gijsbertus van Veldhuizen uit de herberg 'Onder de boompjes'. Hij was al bij hem in dienst toen beiden nog op Gelders Veenendaal woonden. Brouwer stond daar ingeschreven als landbouwer en voerman. Beide gezinnen

verhuisden in 1902 naar Stichts Veenendaal.

De 1e Achterkerkdwardsstraat

De toegang van deze zijstraat bevond zich tussen het huis van boekhandelaar P. Mark en het huizenblok waarin onder meer de families Aart van de Lustgraaf en Sijssing woonden.

Aan het eind van deze doodlopende straat stond het huis met de families Schuilenburg, Smid sr. en Van Leeuwen. Uit het huwelijk van Geurt van Leeuwen (1903-1957) en Anna van Leeuwen-Vink (1905-1988) werden negen kinderen geboren. Geurt was sjouwerman en later wolhaspelaar, maar helaas ook geruime tijd werkloos. Op de foto ligt het front van zijn woning tegenover het bouwrijp gemaakte terrein van de Frisia Wolfabriek. Van de kinderen, waarvan de oudste (Neeltje) geboren werd in 1928 en de jongste (Cornelia) in 1948, zijn er nog vier in leven, waaronder Hendrikus (Hennie). Toen ik hem vroeg of er nog foto's van de familie waren, zei hij: 'Foto's? Daar waren wij veel te arm voor.' Met dat antwoord was alles gezegd.

Vriendschappen

Die wijk op de heuvelrug is ongetwijfeld de oudste woon- en werkgemeenschap van ons dorp. Door de straat klepperden jarenlang de klompen van de werknemers van de VSW. Willem van Manen, de kleermaker van 'boven aan het Boerscheland', kwam bijna dagelijks voorbij om zijn borreltje te halen bij Wim de Haas, onderweg druk met het vertellen van politiek nieuws bij elke deur die openstond. Hij had dan de laatste berichten beluisterd van nieuwslezer Vaz Diaz. Niet iedereen had zomaar een aansluiting op de radiocentrale.

Vriendschappen alom. De meiden van Van Veldhuizen waren dikke vriendinnen met Cor van bakker Bolderman, met buurmeisje To Bouman en met Eef van Capelle van de overkant. Broer Jos had een nieuwe fiets en maakte tochten met Gerrit Janssen uit 'De Vlas'. Louis van Beek maakte met kosten Wim van Ojik een plannetje voor een uitstapje naar Amsterdam. Toen de textielverkopers Marinus en Jos van Beek uit de Julianastraat en Kees van de Pavert uit Renswoude daar lucht van kregen, wilden zij ook mee.

Afscheid

Grootmoeder Maria van Veldhuizen-Timmer overleed in 1945. Zij was een van de laatsten die begraven kon worden op de begraafplaats aan de Achterkerkstraat, omdat er nog plaats was in het eigen familiegraf nummer 43 dat in 1899 was aangekocht door Maria Wallenburg, nadat haar man Evert van Veldhuizen was overleden. In 1906 werd daarin Maria Wallenburg begraven. Daarna, in 1917, Frans Davelaar en in 1922 Gijsbertus van Veldhuizen. De naam Frans Davelaar herinnert ons aan Evert Davelaar, de vorige eigenaar van de herberg 'Onder de boompjes'. Dat klassieke pand werd, nadat de laatste bewoners verdwenen waren, onbewoonbaar verklaard en voor de eeuwwisseling 'gerestaureerd'. Het kan best zijn dat een hedendaagse voorbijganger, aan de bouwtrant van het huidige Achterkerkstraat 13, kan zien dat het pand zich onderscheiden wil van de omgeving, maar het lijkt niet meer op het grote oude huis dat daar bijna tweeënhalf eeuw gestaan heeft. Al waren er ten minste maar weer luiken naast de ramen

aangebracht. Alleen de twee tegenover gelegen panden kan de terugkerende emigrant herkennen als de sigarenwinkel van Ab. van Walsem en de textielwinkel van T. Hiensch.

De Frisia Wolfabriek en de VSW, die de Achterkerkstraat aan twee kanten in de houdgreep hielden, zijn volledig weg. De geheel vernieuwde wijk, inclusief de doodlopende zijstraten, heeft een volledige metamorfose ondergaan en is een voorbeeldige woonstraat geworden, met een parkje dat ooit begraafplaats was.

De toen al gebruikelijke verkleedpartij. Van links naar rechts: Marinus van Beek, Kees van de Pavert, Jos van Beek en de twee mannen uit het Achterkerk Wim van Ojik, de koster van de kerk op de Markt en grossier Louis van Beek (*collectie Teus van Beek*)

Grootmoeder Maria van Veldhuizen-Timmer in 1934 (*collectie Teus van Beek*)

Bronnen

Gemeentearchief Veenendaal
 Eigen archief
 Wil van Barneveld-van den Heuvel
 Gerda en Bert Boers-van Veldhuizen
 Cor en Jan van Kruistum
 Henny van Leeuwen
 Bert Schellevis
 P. Will, Veenendaal, *straat in straat uit*, 2000
 W. Jansen, *Een Gelders Verhaal. Meester Van de Westeringh en Gelders Veenendaal*, 2006
 Werkgroep Genealogie van de Historische Vereniging Oud Veenendaal, *Luid- en begraafelden te Veenendaal 1574-1812*

Uitgelezen

Ook een gebouw kan honderd jaar worden. In Veenendaal overkwam het de Nieuwe Molen. Ter gelegenheid van zijn eeuwfeest kreeg hij een opknapbeurt en een boek. Hoera.

DOOR GERT GROENLEER

Zo gaat De Nieuwe Molen. De molen, de molenaar en zijn ambacht door Hans de Kroon. Geïll., 128 p., Koninklijke BDU Uitgevers B.V., Barneveld, ISBN: 9789087881382, € 19,95.

De molen leed aan de zogenaamde stenen-molenziekte: vocht in het metselwerk tastte de vloerbalken en de romp aan. Voorts was er een probleem met de fundering. Eigenlijk was de

molen 'een reus op lemen voeten', aldus de auteur op pagina 80. De restauratie voorzag in een betonnen ring rondom de voet, voeg- en stucwerk van de romp en het herstel van de balken

met kunsthars. Zo, de molen ziet er weer piekfijn uit. En het molenboek? Dat mag er ook zijn. Mooi vormgegeven, fraai geïllustreerd, goed geschreven. Vrijwillig molenaar Hans de Kroon heeft een informatief tekstboek én een magnifiek fotoboek samengesteld. Het gaat over de Nederlandse molens en de molens in Veenendaal, over De Nieuwe Molen en De Vriendschap, over billen en luien. Leuk zijn de spreuken over molens en molenaars en sprekend de door Corrie van Silfhout getranscribeerde teksten uit de zestiende eeuw. Ronduit genoten heb ik van de herinneringen van het molenaarsknechtje uit 1904. De jongen verdiende dat jaar f 120,-, maalde rogge, boekweit, gerst en tarwe, at karbonade en rijstebrij met boter en bruine suiker en luisterde met genoeg naar de gezellige spookverhalen van zijn baas (p. 55-63). Wel was het werk gevaarlijk: ongelukken op een molen kwamen niet alleen in *Dorp aan de rivier* maar ook in

Veenendaal voor. Als toetje heeft Hans recepten voor rozijnenbrood, pannenkoeken, poffertjes, drie-in-de-pan, speculaas, oliebollen, cake en ander lekkers. Doe mij maar griesmeelpudding.

Honderdjarigen in Veenendaal (18)

Deze keer beginnen we ons verhaal in het Zuid-Hollandse Veur, waar de eeuweling Nicolaas Alblas op woensdag 2 april 1890 werd geboren. Hij woonde tweeëndertig jaar in Veenendaal en vierde in Bennekom (gemeente Ede) zijn honderdste verjaardag.

DOOR WIM VAN ELST

Het was voor mij een vreemde gewaarwording toen ik op de Nederlandse autokaart van Falck het dorp Veur opzocht en dat niet vond. Meer informatie gaven de *Kleine Winkler Prins* van 1949 en de huidige Wikipedia op internet. Veur blijkt een voormalige gemeente in de provincie Zuid-Holland te zijn. De middeleeuwse gemeente maakte deel uit van de bezittingen van de heren van Duivenvoorde en Wassenaer. In 1645 werd Veur een aparte heerlijkheid. Tot dat moment maakte het dorp deel uit van de heerlijkheid Voorschoten. Veur hield op te bestaan in 1938 toen het samen met het dorp Stompwijk de gemeente Leidschendam ging vormen. Beide dorpen lagen tegenover elkaar aan weerszijden van de Vliet, ter hoogte van de sluis Leidschendam. Veur telde circa 3750 inwoners.

Stamboom Alblas

Door ene Kees Alblas werd in mei 2010 de genealogie van zijn voorvader Bastiaan Cornelisz. Alblas opgemaakt met Gens Data Pro 2.8. Heel toevallig kwam ik deze site op Internet Explorer binnen en ontdekte daarin veel relevante gegevens voor dit artikel in *Oud Veenendaal*.

De stamboom geeft aan dat Nicolaas Alblas opgroeide in een groot gezin. Zijn ouders waren Gerard Alblas, geboren op 30 augustus 1853 te Veur en Cornelia Margaretha van 't Riet, geboren op 24 april 1850 te Oegstgeest. Zij trouwden op 18 juni 1875 te Voorschoten. Van de vijftien kinderen die Cornelia Margaretha ter wereld bracht, was Nicolaas (roepnaam: Niek) de twaalfde. Hier volgt een overzicht.

Naam	Geboortedatum	Overlijdensdatum	Leeftijd
Gijsbertus	10 oktober 1875	13 januari 1915	39 jaar
Alida Jacoba	15 oktober 1876	5 mei 1939	62 jaar
Maria	13 november 1877	21 september 1881	3 jaar
Gerrit	18 januari 1879	6 oktober 1881	2 jaar
Margie	30 augustus 1880	12 augustus 1964	83 jaar
Maria Elizabeth	19 november 1881	10 maart 1955	73 jaar
Gerrit	31 januari 1883	10 oktober 1943	60 jaar
Simon	30 juni 1884	circa 1940	56 jaar
Cornelia Margaretha	26 augustus 1885	22 november 1986	101 jaar
Dirk	26 december 1886	28 augustus 1978	91 jaar
Hillegonda	4 april 1888	24 maart 1975	86 jaar
Nicolaas	2 april 1890	23 april 1990	100 jaar
Gerard	30 mei 1891	11 oktober 1970	79 jaar
Antje	20 december 1893	9 september 1963	69 jaar
Albertus	9 november 1895	5 december 1986	91 jaar

Nicolaas Alblas met zijn zoon Steven (*collectie R. van den Bosch-Diepeveen*)

Een beknopte toelichting geeft wat meer informatie over de gezinssituatie:

1. Het jaar 1881 was voor vader en moeder Ablas bijzonder moeilijk. Binnen een tijdsbestek van drie weken moesten zij hun vierjarige Maria en hun tweejarige Gerrit ten grave dragen.
2. Gerard Ablas zelf overleed te Veur op 31 mei 1937 in de leeftijd van 83 jaar. Zijn vrouw Cornelia Margaretha van 't Riet stierf eveneens te Veur en werd 90 jaar. Als haar overlijdensdatum werd 1 juni 1940 opgegeven. Moeder Ablas werd thuis lange tijd verpleegd en tot haar dood toe verzorgd door Hermina Bekker uit Veenendaal, die wijkverpleegster van beroep was.
3. Na het wegvallen van hun ouders bleven de drie broers Simon, Dirk en Gerard, in leeftijd variërend tussen 49 en 55 jaar, als vrijgezel achter.
4. De overige kinderen hadden wegens huwelijk het ouderlijk huis verlaten.
5. Twee kinderen bereikten de leeftijd van 100 jaar of ouder.

Een nieuw gezin

Op de boerderij liep het contact tussen Nicolaas Ablas en wijkverpleegster Hermina Bekker uit op een vaste relatie. Ook al waren ze niet zo jong meer, ze besloten hun leven samen voort te zetten. Hun huwelijk werd gesloten te Voorschoten op 25 september 1940. Ze bleven in het ouderlijk huis van Niek wonen en vormden samen met zijn

N. Alblas en zijn vrouw H. Alblas-Bekker (*collectie S.G. Alblas*)

drie broers een nieuw gezin.

Hermina Bekker was op 14 juni 1901 geboren in Gelders Veenendaal (gemeente Ede) als dochter van Steven Bekker en Hendrika Prinsen. Van de zes kinderen uit dit gezin was Hermina de op een na oudste. Volledigheidshalve vermeld ik hun namen met daarachter het jaar van hun geboorte: Johannes Theodorus (1900), Hermina (1901), Charlotte (1903), Hendrika (1905), Hendrik Wilhelm (1909) en Adrianus Hendrikus (1910). De oudere Veenendalers zullen zich Charlotte herinneren als mevrouw Diepeveen van de kruidenierswinkel aan de Nieuweweg en wie kende Hendrik Wilhelm niet als bedrijfsleider van de N.V. Koninklijke Veenendaalsche Sajeten Vijfschachtfabriek v/h Wed. D.S. van Schuppen en Zoon?

Het gezin Bekker behoorde kerkelijk tot de Gereformeerde Gemeente in Veenendaal en stond in ons dorp goed aangeschreven.

Nicolaas Alblas was van beroep veehouder/land-

bouwer en had zijn bedrijf in Leidschendam. Voor de handel was hij, gekleed in een bruine stofjas en gewapend met een houten wandel-

Op de voorgrond de flats van het Zuiderkruis, 1973 (foto Cord Otting, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

stok, doorgaans te vinden op de markt in Leiden en kocht en verkocht hij koeien met handjeklap. Dankbaar en blij waren de echtelieden toen op 11 mei 1941 een zoon werd geboren. Zij gaven hem de namen Steven Gerard en vernoemden daarmee opa Bekker en opa Alblas, iets wat in die tijd nog zeer gebruikelijk was.

Naar Veenendaal

Op 65-jarige leeftijd besloot Nicolaas Alblas het wat rustiger aan te gaan doen. Hij verkocht de boerderij in Leidschendam aan een tuinder aldaar en belandde toevallig met zijn gezin in het Gelderse deel van Veenendaal (gemeente Ede). Vijf jaar later, in 1960, vond er een grenswijziging plaats en kon er worden gesproken van één gemeente Veenendaal.

Door bemiddeling van de familie H.W. Bekker kocht Alblas een kleiner bedrijf aan de Prins Bernhardlaan, waar hij zijn handeltje eigenlijk gewoon kon voortzetten. Ook hier zag men hem in zijn bruine stofjas en met zijn wandelstok. Hij en zijn vrouw hebben er nog vijftien jaar tot volle tevredenheid mogen wonen. Het is opmerkelijk hoe werklustig Alblas nog was op een leeftijd dat

anderen met pensioen gaan. In 1970 koos hij er toch voor om kleiner te gaan wonen. Het werd een flat in de nieuwbouwwijk Dragonder-Zuid, adres Zuiderkruis 434.

Hoe het met de broers van Niek Alblas is gegaan, heeft zijn zoon Steven uit Haarlem mij een paar maanden geleden laten weten. Simon blijkt in 1940 reeds in Leidschendam te zijn gestorven. Dirk is na vele jaren in Veenendaal gewoond te hebben, opgenomen in een particulier verzorgingstehuis in Doorn en daar op 28 augustus 1978 overleden. De eerder vermelde stamboom op internet geeft aan dat hij in Veenendaal zou zijn begraven en dat blijkt bij verificatie juist te zijn (graf nummer A 464). Gerard heeft het langst deel uitgemaakt van het gezin, is in Veenendaal overleden en

ligt in het graf waar ook Nicolaas Alblas en Hermina Alblas-Bekker hun laatste rustplaats hebben gevonden.

De honderdjarige Nicolaas Alblas, 1990 (collectie S.G. Alblas)

Periode Zuiderkruis

Gedurende de periode dat de familie Alblas op het Zuiderkruis in Veenendaal heeft gewoond was er onzerzijds regelmatig contact met hen. Mijn vrouw bracht als medewerkster van de

Van links naar rechts: N. Alblas, H.W. Bekker, H. Alblas-Bekker (staand), H.J. Bekker-Ertman en C. Diepeveen-Bekker (collectie R. van den Bosch-Diepeveen)

Hervormde Vrouwendienst (HVD) jaarlijks een bezoek wanneer zij jarig waren en zelf heb ik hen al die tijd iedere zondagmorgen naar de Julianakerk aan de Prins Bernhardlaan gereden. Vanwege hun hoge leeftijd was de loopafstand wat te groot geworden.

Toch bleef Nicolaas Alblas altijd een bijzonder kwieke (krasse) baas. Hij kon het werken niet laten! De bewoners van de wijk Dragonder-Zuid kenden hem als de man die in alle woningen van het Zuiderkruis de oude kranten en ander papier verzamelde voor de Julianakerk. De kelderbox in de flat, die hij hiervoor mocht gebruiken, moest af en toe vroegtijdig worden leeggemaakt. In een van de plaatselijke kranten werd in de jaren tachtig een lovend artikel aan 'Ome Niek' gewijd. Helaas heb ik deze krant niet meer kunnen achterhalen. Nu, dertig jaar later, kom ik nog mensen tegen die zich de geweldige inzet van Nicolaas Alblas en zijn hulpvaardigheid voor de Veenendaalse gemeenschap kunnen herinneren. Alhoewel de heer Alblas niet tot de groep honderdjarigen behoort die in Veenendaal

is geboren en/of in ons dorp is overleden, willen we zijn naam in ons verenigingsblad met ere noemen.

Beringhem

Na de Zuiderkruis-periode verhuisden 'tante Mien' en 'ome Niek' in december 1987 naar woon- en zorgcentrum Beringhem, Commandeursweg 500 in Bennekom. In de grote zaal van het bejaardencentrum vierde Nicolaas Alblas op de morgen van 2 april 1990 zijn honderdste verjaardag met zijn 88-jarige echtgenote, de medebewoners en familieleden. De *Edese Courant* vermeldde daags daarna dat burgemeester mr W. Blanken een formidabele doos bolknakken van 'een bekende sigarenfabriek in Wageningen' had meegebracht en dat koningin Beatrix en de commissaris van de Koningin M. de Bruijne schriftelijke gelukwensen hadden gestuurd. Toespraken door G.G. Kuntz (directeur), zuster T. Jansen-Vogelzang (verpleegkundige) en H. Onderstal (voorzitter van de bewonerscommissie) lieten meer licht schijnen over de levensloop van

Woon- en zorgcentrum Beringhem te Bennekom (collectie W.C. van Elst)

de eeuweling.

Drie weken na dit gezellige eeuwfeest in Beringhem overleed Nicolaas Alblas op 23 april 1990. Ziek is hij eigenlijk niet geweest. Zijn zoon Steven schreef mij: 'Volgens ons was het bereiken van zijn verjaardag voor hem voldoende om zijn leven af te kunnen sluiten. Al heel lang had hij zich voorgenomen om 100 te worden en dat had hij nu gehaald. Hij wist dat hij ging overlijden en had daar vrede mee. De psyche was de drijfveer geweest.' Hij werd op de algemene begraafplaats aan de Munnikenweg te Veenendaal begraven in graf nummer B 507.

Een kleine familie bleef achter: tante Mien, zoon Steven, schoondochter Nel en de kleinkinderen Niek en Mirjam. Aan het tijdelijke leven van Hermina Alblas-Bekker kwam een einde op 24 april 1994. Evenals haar man kon zij helaas de geboorte van hun achterkleinkinderen niet meer meemaken.

Naar mij werd verteld wordt Beringhem aan de

Commandeursweg in Bennekom in het voorjaar van 2011 afgebroken om plaats te maken voor woningbouw. Straks zal waarschijnlijk niets meer herinneren aan het feit dat zo veel bejaarden op deze plek hun laatste levensjaren hebben doorgebracht en liefdevol door het personeel zijn verzorgd.

Dank

Hartelijk dank aan de heer S.G. Alblas uit Haarlem. Hij gaf enige informatie over zijn vader aan mij door en stelde enkele foto's beschikbaar voor dit artikel. Fijn was ook het contact dat mijn vrouw en ik hadden met mevrouw R. van den Bosch-Diepeveen, die haar albums nog eens nazocht en eveneens een paar foto's voor dit doel aan mij afstond.

Veenendaal in den lande

Door een foutje in de boekingsagenda van het verpleeghuis De Meent begon de ledenvergadering op 24 maart 2011 wat later dan gebruikelijk, maar het kopje koffie dat De Meent aan de leden verstrekke maakte alles weer goed. En zo kon de voorzitter een goed gevulde zaal welkom heten.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Over het jaarverslag 2010 van de secretaris werden geen vragen gesteld en ook het financieel verslag 2010 en de begroting 2011 van de penningmeester leverden voor de leden geen problemen op. Zij gingen akkoord met de huur van het documentatiecentrum (die door de gemeente weer wordt gesubsidieerd) en de kascommissie had, behoudens een aantal kleine opmerkingen die in de bestuursvergadering zullen worden besproken, de kas goedgekeurd, waardoor aan de penningmeester decharge kon worden verleend.

Bestuurswisseling

Twee bestuursleden waren deze avond aftredend: Roland Ottens, die al sinds 1995 als secretaris en later als penningmeester zitting had in het bestuur van de HVOV, en Aart Aalbers, die een minder lange periode deel uitmaakte van het bestuur, maar in die korte tijd wel een aantal ideeën leverde. De wandeling op 4 mei langs de oorlogsgraven op de algemene begraafplaats, de uitgave van de *Oud Veenendaalsche Kroniek*, een nieuwe invulling voor Open Monumentendag: het kwam allemaal uit zijn koker.

Drie nieuwe leden komen het bestuur versterken: oudgediende Hennie Henzen, de nieuwe penningmeester Henk de Kleuver en Bert van den Bos, die tevens voorzitter is van de Monumentencommissie.

Selectie

Vervolgens was het woord aan voorzitter Henk van 't Veld, die een selectie had gemaakt uit alle keren dat Veenendaal regionaal en landelijk aandacht kreeg in het nieuws. In 1568 verscheen de naam van het dorp voor het eerst op

een landelijk document: de landkaart van Christiaan 'sGrooten. Veenendaal, gelegen op de grens van Utrecht en Gelderland, kreeg in 1824 een vermelding in de *Nederlandsche Staatscourant*. Mr H.M.A.J. van Asch van Wijck, die op Prattenburg woonde en de grootvader was van de latere burgemeester, richtte een verzoek tot de Tweede Kamer om het dorp geheel Stichts te maken. Het Stichtse gedeelte was namelijk groter dan het Gelderse met respectievelijk 2306 en 1140 inwoners. In 1845 kwam Veenendaal in het spoorboekje voor met drie ritten per dag naar Arnhem en drie naar Utrecht. Ook door de watersnood van 1855 haalde Veenendaal de landelijke kranten. Er werd zelfs landelijk een collecte voor Veenendaal gehouden. De bijenmarkten gaven het dorp ook Europese bekendheid. Onder meer *Het Nieuws van de Dag* berichtte over deze markt die wel drie of vier dagen duurde.

Pieter Jelles Troelstra was socialist en medeoprichter van de Sociaal-Democratische Arbeiders Partij (SDAP), de voorganger van de Partij van de Arbeid. Als hoofdredacteur van *De Baanbreker* besloot hij in 1894 in Veenendaal te gaan colporteren om zo een proces uit te lokken. Hij wilde protesteren tegen een verordening die het venten met bladen na 16.00 uur verbood. Op 11 maart van dat jaar wandelde hij van De Klomp naar het centrum, waar veldwachters hem opwachtten. Mede- en tegenstanders aarzelden niet om relletjes te schoppen en burgemeester Van Asch van Wijck riep de hulp in van een brigade marechaussees. De *Amerongsche Courant* deed er uitgebreid verslag van.

In het *Algemeen Dagblad* van 8 september 1909 werd W. van Manen onder de loep genomen. Hij was het enige Tweede Kamerlid dat Veenendaal

rijk is geweest, maar hij maakte slechts één zitting mee, en wel op 11 september. Hij gaf openlijk toe dat het hem om 'de centen te doen was', want als kleermaker moest hij geld hebben voor de aankoop van nieuwe stoffen. En omdat hij al voor het zomerreces op 27 juli benoemd was, wilde hij de hele periode uitbetaald krijgen.

En natuurlijk mocht gemeentesecretaris Abraham de Klerck zich ook in de aandacht van de Nederlandse pers verheugen. Abraham de Klerck was in 1895 aangenomen als gemeentesecretaris. Hij zag kans voor f 100.000,- te frauderen en werd daarvoor in 1925 tot een gevangenisstraf veroordeeld. Ook burgemeester Van de Westeringh moest door deze affaire vertrekken. Hem werd verweten dat hij zijn gemeentesecretaris te veel zijn gang had laten gaan. In het sociaal-democratisch dagblad *Voorwaarts*, werd Veenendaal in deze kwestie aangeduid als 'een zwart reactionair stadje'.

Schat van Tak

In 1929 werd in Veenendaal een echte schat gevonden: de schat van Tak. Tijdens de bouw van het huis van drogist Tak stuitten twee bouwvakkers op een pot met munten. De pot bevatte

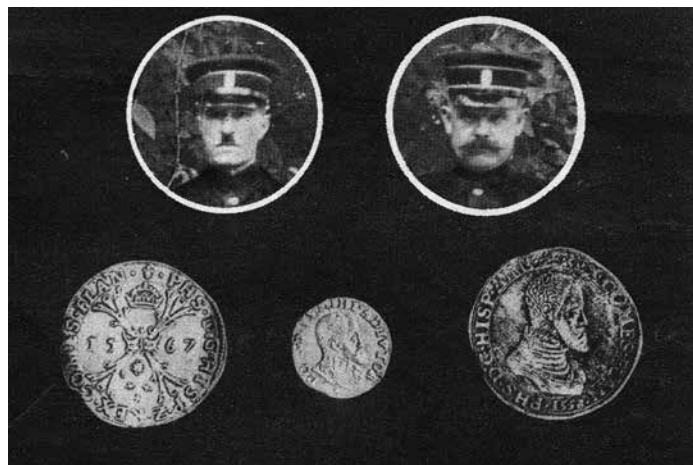
van de hand te doen, maar werd door de politie in de kraag gevat. Niet alleen de *Nieuwe Rotterdamse Courant* schonk er aandacht aan, maar zelfs op Sumatra kon men meegenieten via de berichtgeving in *De Sumatra Post*.

Er was ook leuk nieuws. Het *Nieuwsblad van het Noorden* maakte in 1943 melding van een kip die in januari 1943 met elf kuikentjes het erf van een boerderij in Veenendaal op kwam wandelen. In het christelijk weekblad *De Spiegel* verscheen in 1960 een paginagroot artikel over de families Versteeg en de familie Van der Poel. Hun huurhuisjes in de Valleistraat werden gesloopt en zouden nieuw gebouwd worden. Tot die tijd moesten de bewoners in een varkenshok wonen. Opschudding werd in 1974 veroorzaakt door de komst van de cabaretgroep Farce Majeure. Het bijwonen van de voorstelling op de Markt werd de leerlingen van het Ichthus College ten strengste verboden, maar daar hadden ze wel een portie strafwerk voor over.

Ook verscheen de gemeente in de landelijke pers toen zij de groenste stad van Europa werd en vervolgens ook nog eens de titel Fietsstad van het jaar binnensleepte. Nog niet zo lang geleden, op 20 november 2010, wijdde professor Bob

Smalhout zijn column in *De Telegraaf* aan meester Kok van het Ichthus College, die hij een leraar van wereldklasse noemde en ten voorbeeld stelde aan alle Nederlandse docenten.

En zo zag Henk kans een grote hoeveelheid artikelen over Veenendaal aan de vergetelheid te ontrukken. Wout Brands bedankte hem voor zijn boeiende presentatie, waarop de voorzitter als vanouds zijn gehoor, na de bekende oproep te helpen met het opruimen van de stoelen, wel thuis wenste.

(Collectie Hennie Henzen)

200 zilveren en gouden munten uit 1549 met de beeltenissen van Karel V, Filips II, de bisschop van Keulen en de hertog van Brabant. Een van de bouwvakkers probeerde zijn helft clandestien

135 Jaar Patrimonium

De eerste dagen van 1876 waren snijgend koud. Toch kwam op 3 januari van dat jaar in Amsterdam een aantal mannen bijeen voor de oprichting van een vereniging. Het waren werknemers en ondernemers en een van hen was Klaas Kater. Deze Amsterdamse metselaar bedacht als naam Patrimonium: 'het erfdeel der vaderen'. Patrimonium zette onder meer een offensief in tegen drankmisbruik.

DOOR PIET DE VRIJE

Na 135 jaar bestaat de naam Patrimonium nog steeds. Er zijn echter nog maar een paar organisaties die zo heten, waaronder Patrimonium woonstichting in Veenendaal. Oorspronkelijk hebben veel woningbouwverenigingen in Nederland die naam gedragen. Nu zijn ze op de vingers van een hand te tellen.

Hovy en Kater

Aan het eind van die negentiende eeuw was de

situatie voor de gewone man slecht. Niet alleen op het gebied van het wonen, maar eigenlijk op alle fronten. Armoede was troef en drankmisbruik een plaag. Het was uitgerekend de directeur van een Amsterdame bierbrouwerij, Willem Hovy, die Klaas Kater betrof bij de oprichting van het werkliedenverbond dat van Kater de naam Patrimonium kreeg.

Willem Hovy was wat we nu een sociaal ondernemer zouden noemen. Zijn familie was als

Klaas Kater(internet)

De Klaas Katerstraat tussen de Patrimoniumlaan en de Hovystraat in 1955 (collectie gemeentearchief Veenendaal)

asielzoeker (Hugenoot) uit Frankrijk gevlucht naar Nederland. In Amsterdam-Oost, vlak bij zijn brouwerij, liet Hovy arbeiderswoningen bouwen. Hij betaalde zijn werknemers goed en keerde winstaandelen uit. Hij vond dat de normen en waarden terug moesten komen in een tijd waar iedereen wel los leek te zijn geraakt van God en gebod.

Werkliedenverbond

Op die maandagmiddag, 135 jaar geleden, kwamen sociaal-christelijk gedreven mannen bijeen om de deplorabele toestand van de werkende klasse metterdaad te verbeteren. De bijeenkomst vond plaats ten huize van bouwopzichter Willem Christiaan Beeremans. Beeremans haalde Klaas Kater over om mee te doen. Die was bang voor een christelijke werkmansvereniging omdat 'bij ons gaarne theologiserende volk dit het gevaar in zich draagt van dogmatiserende twisten'.

Ook Willem Hovy had zo zijn twijfels. Hij nodigde Abraham Kuyper uit, die in Den Haag woonde. Hovy vond dat voor een christelijk-democratische beweging 'de rechte leiders zoo zeer ontbreken, waardoor goedgemeende pogingen telkens

Woningen van Patrimoniums Bouwvereniging aan het Talmaplein, gebouwd circa 1920 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)]

schipbreuk lijdten ten gevolge van onkunde, vooroordelen, lichtzinnige beschouwingen, enz.'. Abraham Kuyper was verhinderd, maar steunde de bijeenkomst in Amsterdam wel.

Patrimonium werd een verbond van werklieden en werkgevers. Op hun vaandel prijkte de Bijbeltekst 'Rijken en armen ontmoeten elkander'. Patrimonium kreeg ook kritiek, omdat men de eenheid van de arbeidersbeweging verbrak. Het was een van de redenen waardoor het verbond als vakvereniging geen glorieus leven was beschoren. Willem Hovy bleef zijn geesteskind echter steunen, ook financieel. Zijn metselaar in de bierbrouwerij, Klaas Kater, werd door hem geheel vrijgesteld van werk en mocht zo overal het gedachtegoed van Patrimonium uitdragen.

Afdeling Veenendaal

Op deze wijze bereikte Patrimonium ook Veenendaal. Aan het einde van de negentiende eeuw bestond Veenendaal grosso modo uit de weg van De Klomp naar Elst. In het Stichtse (Utrechtse) deel woonden 4000 mensen en in het Gelderse 2000. Driekwart waren 'fabriekers', voornamelijk in de textiel en de tabak.

In 1902 werd de afdeling Veenendaal van het Nederlandsch Werkliedenverbond Patrimonium opgericht. Het dorp was toen een opstandige gemeente, zozeer dat de minister van Oorlog er een marechausseebrigade stationeerde. Ook in Veenendaal was een van de motieven om een christelijke arbeidersbeweging op te richten het tegengaan van 'het rode gevaar'.

Bouwvereniging

Rond 1920 was er nog volop armoede in Veenendaal. 'De toestand is eenvoudig treurig; de mensen kunnen niet eens droog aan tafel zitten', betoogde een gemeenteraadslid. Er moesten meer woningen komen. De woningnood was al van ver vóór de Eerste Wereldoorlog zeer groot. Niet voor niets richtte de Veenendaalse afdeling van het Werkliedenverbond in 1918 Patrimoniums Bouwvereniging op.

Aan de Talmastraat werden in 1921 de eerste woningen gebouwd. Het grondwerk werd verricht door werklozen van het Steuncomité.

Toen Patrimonium na de Tweede Wereldoorlog de eerste grote uitbreidingswijk bouwde, eerde ze haar grondleggers uit Amsterdam door straten naar hen te vernoemen. Vandaar de Klaas Katerstraat, de W.C. Beeremansstraat, de Dr. Kuyperstraat en de Hovystraat.

Bronnen

Wouter P. Beekers, Rolf E. van der Woude, *Niet bij steen alleen. Patrimonium Amsterdam: van sociale vereniging tot sociale onderneming 1876-2003*, 2008

R.A. van Genderen, *75 jaar Patrimoniums Bouwvereniging*, 1993

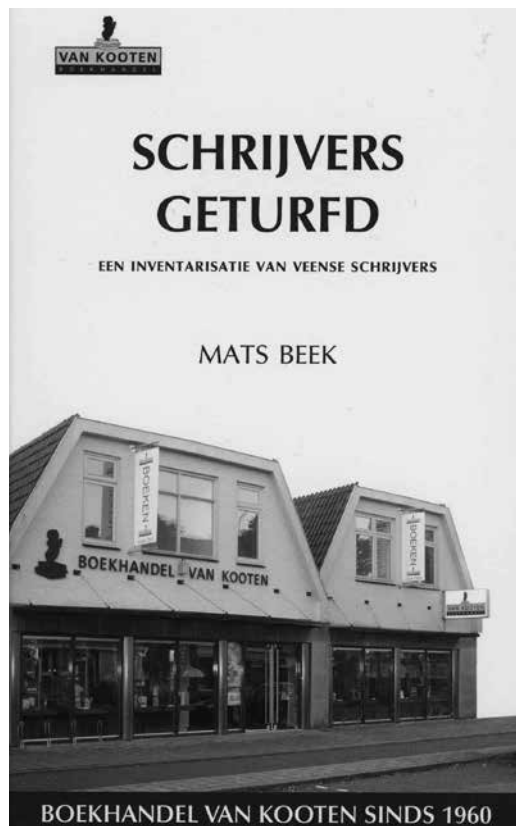
Rolf van der Woude, *Geloof in de brouwerij. Opkomst, bloei en ondergang van bierbrouwerij De Gekroonde Valk*, 2009

Het laatste woord

Veenendaal heeft heel verschillende schrijvers gekend en heeft ze nog: mensen die vertellen over hun eigen leven of over de geschiedenis van Veenendaal; dominees die soms professor werden; auteurs van gedenkboeken of kinderboeken; gemeenteraadsleden en gemeenteambtenaren; journalisten; romanschrijvers en dichters; onderwijsmensen die ook buiten de school wat te zeggen hadden...

DOOR HET BESTUUR

In 2010 bestond Boekhandel Van Kooten vijftig jaar. Mats Beek schreef voor Van Kooten *Schrijvers geturfd*, een (jubileum)boek over schrijvende Veenendalers.

Het zijn mensen die een boek of meer boeken hebben gepubliceerd en die in Veenendaal zijn geboren of er hebben gewoond. De term boek

is door Beek ruim geïnterpreteerd: niet alleen romans of poëzie, maar ook kinderboeken, hobbyboeken, gedenkboeken, religieuze werken enzovoort. Tijdens zijn zoektocht naar schrijvers stuitte Beek tot zijn verrassing ook op vertalers en zelfs op ontwerpers van boekomslagen.

In totaal vond hij tweehonderdzeventig schrijvers. In zijn boek deelde hij die in dertien hoofdstukken in. Uit elk hoofdstuk bespreekt hij op de eerstvolgende ledenbijeenkomst een schrijver, waarbij hij bewust niet markante Veenendalers kiest die al in het jubileumboek van de HVOV besproken zijn. Na het verschijnen van *Schrijvers geturfd* werden er door hem nog dertig Veense schrijvers geturfd, waarmee de teller nu op driehonderd staat. Het is niet uitgesloten - en Beek hoopt hier een beetje op - dat er tijdens de lezing op 16 juni door de leden van de HVOV nog meer namen aangedragen worden.

Alle leden zijn van harte welkom op:

- **Donderdag 16 juni 2011**
- **Ledenbijeenkomst HVOV**
- **Mats Beek: Veense schrijvers**
- **De Meent, Grote Beer 10**
- **Aanvang: 19.45 uur**
- **Toegang gratis**

Volgende bijeenkomsten:

Donderdag 29 september:

Hans de Kroon over Veense molens.

Donderdag 8 december:

Wout Brands en Hennie Henzen met een foto- en filmavond.

Oud Veenendaal

September 2011

- 26^e jaargang, nummer 3
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Gert Groenleer
Ineke van Schuppen
Cor Slok
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

Dr H. van 't Veld, voorzitter
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, secretaris
H.C. de Kleuver, penningmeester
A. van den Bos
W. Brands
H. Henzen
G.M. Muller
C.J. Slok
info@oudveenendaal.nl

Secretariaat:

Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
Eekwal 3, 3904 DL Veenendaal
Telefoon 0318 51 10 66

Ledenadministratie:

H. Brands-van Ravenswaaij
Middellaan 77, 3904 LE Veenendaal
Telefoon 0318 51 36 50

Financiële administratie:

Berry Henzen
MacBridestraat 51, 3902 KK Veenendaal
Telefoon 0318 52 74 91 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

W. Brands
Middellaan 77, 3904 LE Veenendaal
Telefoon 0318 51 36 50

Documentatiecentrum

De Cultuurfabriek
Kees Stipplein 78, 3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 58 26 68
documentatiecentrum@oudveenendaal.nl

Openingstijden:

Dinsdag- en donderdagmiddag van 13.00 tot 16.00 uur
Zaterdag van 10.00 tot 16.00 uur

Bank:

Rabobank nr. 395110106, t.n.v. Historische
Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 20,- per jaar.

Losse nummers van dit blad € 5,-.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Ontwerp, opmaak en druk:

Henzen ontwerp & communicatie, Veenendaal

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

54	Om te beginnen De redactie
55	Dominee Den Hengst en de botsing tussen oud- en nieuw- calvinisme in Veenendaal J. Exalto
66	Sibylle van Griethuysen: een Veense dichteres? G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
70	Uitgelezen G.C. Groenleer
71	Veenendaalse schrijvers G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
73	Het Fort aan de Buursteeg G.M. Muller
76	Het laatste woord Het bestuur

Om te beginnen

Zullen we zeggen dat Oud Veenendaal een populairwetenschappelijk blad is? Met de nadruk op populair? Goed. Toch liggen de accenten soms net even anders. Leest u het hoofdartikel in dit nummer maar.

DOOR DE REDACTIE

John Exalto werkt als onderzoeker aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Onlangs publiceerde hij in een kerkhistorisch tijdschrift over de Veenendaalse predikant W. den Hengst. Den Hengst verruilde in het begin van de negentiende eeuw de Gereformeerde Kerken van Kuyper voor de Gereformeerde Gemeenten van Kersten. Op deze bekende geschiedenis werpt Exalto door nauwkeurig bronnenonderzoek een nieuw licht. De versie die hier volgt is verkort én toegespitst op Veenendaal.

Ook Sibylle van Griethuysen was maar tijdelijk met het Veen verbonden. Haar triomfen als dichteres vierde ze elders. Het heeft Ineke van Schuppen er niet van weerhouden een artikel aan Sibylle te wijden. Nog meer Veenendaalse schrijvers komen we tegen in haar terugblik op de laatste ledenbijeenkomst met Mats Beek. Een

ander bestuurslid, Gerard Muller, schrijft over een oud fort dat aan een nieuw leven begint. Vol wordt het met de boekenrubriek en met het bestuur dat weer het laatste woord heeft.

Tja, een kleinigheid hou je toch. De in het juni-nummer als huurhuisjes gekwalificeerde woninkjes in de Valleistraat waren in werkelijkheid eigendom van de families Van der Poel en Versteeg (p. 49). Met dank aan Dick van der Poel. Verder is in het artikel van Teus van Beek het onderschrift bij de foto op pagina 40 weggevallen. Om het goed te maken, drukken we hieronder het kiekje mét de tekst af.

We hopen dat u genoeg beleeft aan het bekijken, doorbladeren en lezen van deze editie. En u weet het: kopij en reacties zijn altijd welkom. Een hartelijke groet.

Bij de steiger van de boot naar Volendam en Marken. Op de achtergrond het Centraal Station in Amsterdam. Het is 1936. Op de foto van links naar rechts: Kees van de Pavert, Wim van Ojik, Jos van Beek en Louis van Beek. De foto is gemaakt door Marinus van Beek (collectie Teus van Beek)

Dominee Den Hengst en de botsing tussen oud- en nieuw-calvinisme in Veenendaal

Dominee Willem den Hengst (1859-1927) was van 1894 tot 1915 als predikant in Veenendaal werkzaam. Tot 1913 diende hij de Gereformeerde Kerk; zijn twee laatste Veenendaalse jaren was hij verbonden aan de Gereformeerde Gemeente. Achter die kale feiten gaat een verhaal schuil dat al diverse malen is verteld. Hier gebeurt dat nog een keer, maar op een iets andere manier. Wie de notulen van de kerkenraad en de classis namelijk goed leest, moet die kerkwisseling anders interpreteren dan tot nog toe is gebeurd.¹

DOOR JOHN EXALTO

Willem den Hengst werd in 1859 te Delft geboren. Hij studeerde van 1882 tot 1888 theologie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. In 1886 sloot hij zich bij de Doleantie aan; na zijn afstuderen in 1888 nam hij het beroep van de Gereformeerde Kerk van Den Helder aan. In datzelfde jaar trad hij in het huwelijk met de Amsterdamse winkeliersdochter Johanna Hendrieka Beijer (1870-1952). Ze zouden vijf kinderen krijgen, vier zonen en een dochter. De jonge dominee toog met voortvarendheid aan het werk.² In 1894 nam Den Hengst het beroep naar Veenendaal aan. Wat zich daar tussen 1894 en 1913 afspeelde, zullen we hier eerst op basis van de bestaande geschiedschrijving samenvatten.

Het bestaande beeld

Ook in Veenendaal nam Den Hengst zijn taken voortvarend ter hand, zo blijkt uit het gedenkboek van de Veenendaalse Gereformeerde Kerk *Tot tijd en wijle* (1987). Spoedig na zijn komst rezen er evenwel bezwaren tegen zijn prediking, die echter snel vergeten leken te zijn. In 1907 ontstond er een meningsverschil tussen predikant en kerkenraad over de te gebruiken belijdenisvragen, een kwestie die de gemoederen nogal bezig zou houden. In het najaar van 1911 werden er openlijk bezwaren tegen de prediking geuit, de belijdeniskandidaten trokken zich terug,

Dominee W. den Hengst (*Kemp van Ginkel, Van Hoofdstraatkerk naar Pniëlkerk, 1988*)

velen onthielden zich van het avondmaal en de ouderling van dienst weigerde na afloop van de prediking de voorganger de gebruikelijke handdruk. Op 4 juni 1913 legde Den Hengst zijn ambt neer en bedankte hij voor het lidmaatschap van de Gereformeerde Kerken. De geest van het 'neocalvinisme' die de Gereformeerde Kerken doortrok, noopte hem daartoe. Tweederde van

de gemeente volgde de predikant. Ze vonden aansluiting bij de Gereformeerde Gemeenten.³ In de geschiedschrijving over de Gereformeerde Gemeenten vervult Den Hengst geen grote rol. Alle nadruk valt daarin op de bekering van Den Hengst in 1909. Een huisbezoek bij een godzalige vrouw in zijn gemeente was daartoe de aanleiding; zij verhaalde over het werk Gods in haar ziel. Dat werd het middel in de hand van de Geest om Willem den Hengst te bekeren – radicaal, ineens, zonder voorspel of geleidelijke ontwikkeling.⁴ Zijn prediking veranderde op slag: hij preekte niet langer ‘de veronderstelde wedergeboorte’ maar ‘de noodzaak van bekering voor doomschuldige zondaren’.⁵ Dat lokte ‘vijandschap’ uit bij een deel van de kerkenraad en de gemeente.

Voor een reconstructie van de feitelijke gebeurtenissen moeten we terug naar de primaire bronnen: de notulen van kerkenraad en classis, aangevuld met gegevens uit de pamflettenstrijd. De ongedrukte primaire bronnen zijn alleen (selectief) door de auteurs van *Tot tijd en wijle* (1987) benut.

Het voorspel

Op zondag 7 oktober 1894 werd Den Hengst aan de Veenendaalse Gereformeerde Kerk verbonden.⁶ Op 11 februari 1895 kwam de openbare geloofsbelijdenis in de kerkenraadsvergadering aan de orde. Hiervoor bestond destijds geen vaststaand protocol, en daarom stelde de vergadering vier vragen vast die de belijdeniskandidaten in het midden der gemeente dienden te beantwoorden. Er werd onder andere gevraagd of de belijdeniskandidaat geloofde in zonde ontvangen en geboren te zijn, ‘ten goede gansch onbekwaam’, en of zijn zonden hem van harte leed waren; of hij als een zondaar ‘die zich bewust is midden in den dood te liggen’, ‘uw leven en uw zaligheid buiten uw zelve in Jezus Christus zoekt’; of het zijn voornemen was zijn belijdenis met een godzalige wandel ‘te versieren’ tot stichting der gemeente, ‘met haar volhardende in de leer der apostelen, en in de gemeenschap en in de breking des broods’.⁷

Den Hengst ontpopte zich in zijn eerste Veenendaalse jaren als een actieve gereformeerde predikant. Evenals in Den Helder maakte hij

zich sterk voor vereniging met de plaatselijke uit de Afscheiding voortgekomen Gereformeerde Kerk, de zogenaamde A-kerk (ter onderscheiding van de uit de Doleantie voortgekomen B-kerken).⁸ De gesprekken liepen echter spaak; de A-kerkenraad verbrak op 21 december 1896 de banden met de Gereformeerde Kerken en voegde zich bij de Christelijke Gereformeerde Kerk. De berichtgeving hierover aan de classis was mede-ondertekend door scriba Rijk van Elst (1867-1933).⁹ Zes lidmaten van de voormalige A-kerk sloten zich in mei 1897 bij de B-kerk aan. Rijk van Elst, ouderling in de voormalige A-kerk, wendde zich in juni 1897 tot de B-kerk. Na een gesprek meende de kerkenraad de verwachting uit te mogen spreken dat Van Elst zich ‘met zijn hart’ bij de Gereformeerde Kerk had gevoegd.¹⁰ De smid en garagehouder zou een trouw volging van Den Hengst worden. Als Den Hengst een zondag elders preekte, ging in zijn plaats gewoonlijk oefenaar Hendricus Hiensch (1841-1912) voor.¹¹ Hiensch, in het dagelijks leven broodbakker, was in Veenendaal woonachtig en functioneerde een kwarteeuw als de punctuele ouderling-scriba van de gemeente.

Spoedig na de komst van Den Hengst werden er in de Veenendaalse consistoriekamer enkele malen woorden gewisseld over de prediking van de pastor loci. In november 1895 werd gesproken ‘over het soms verwonderd staan der toehoorders’ die zich afvroegen bij de Woordbediening: ‘Zou dat wel de meening des Geestes zijn?’ In 1897 uitte kerkenraadslid C. van Willikhuizen bezwaar tegen ‘de verbondsleer zoals die toegepast wordt’. In de loop van hetzelfde jaar sloot hij zich aan bij de Christelijke Gereformeerde Kerk.¹² Hoe diffuus kerkelijke scheidslijnen kunnen zijn, blijkt uit het feit dat in dezelfde vergadering waarin Van Willikhuizens vertrek werd gemeld, de overkomst van de boven reeds genoemde Rijk van Elst werd aangekondigd. Van Willikhuizen vertrok hoogstwaarschijnlijk omdat hij Den Hengst te ‘kuyperiaans’ in zijn verbondssopvatting en te weinig bevindelijk vond – Van Elst zou de dominee later in zijn wending tot de bevindelijkheid volgen.

In datzelfde jaar 1897 werd er in de consistoriekamer ook een discussie gevoerd over de preek

Smid en garagehouder Rijk van Elst (rechts) met zijn personeel (*R. Bisschop e.a. (red.), In Uw hand gegeven, 1992*)

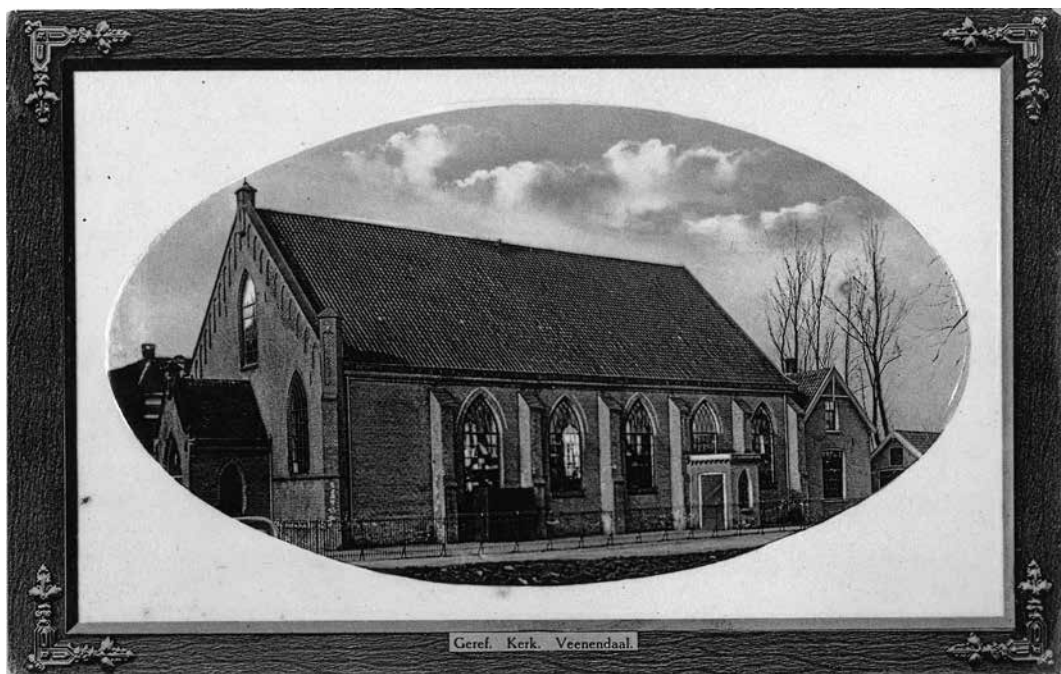
over zondag 38 van de Heidelbergse catechismus. Den Hengst had de zondag een menselijke instelling genoemd en beriep zich daarvoor op Luther en Calvijn. De kerkenraad liet die mening voor rekening van de predikant. In augustus 1899 deed zich een incident voor waaruit bleek dat predikant en kerkenraad niet geheel eensgezestes waren. Ouderling K. Heij had de predikant na de dienst de hand geweigerd en lichtte toe dat hij in de prediking te weinig had gehoord over 'de doodstaat des mensen, de korthed des tijds en de noodzakelijkheid der bekeering'.¹³ De predikant kon naar tevredenheid toelichten waarom hij gepreekt had zoals hij gepreekt had. Dergelijke incidenten zullen de onderlinge verhoudingen echter niet ten goede zijn gekomen. We zouden de reeks kleine meningsverschillen tussen predikant en kerkenraad als het voorspel kunnen interpreteren van wat zich in de navolgende jaren voltrok.

De belijdenisvragen

De discussies in die jaren spitsten zich toe op de vragen die gesteld werden aan degenen die openbare geloofsbelijdenis wensten af te leggen.

Daarover moeten we vooraf opmerken, dat lang niet alle volwassen kerkgangers belijdend lidmaat waren. Met regelmaat vernemen we dat van de ouders die een kind ten doop houden er slechts één belijdend lidmaat is. Het heeft er de schijn van dat er in de Veenendaalse Gereformeerde Kerk piëtistische invloeden werkzaam waren die de in de belijdenisvragen rechtstreeks gelegde verbinding tussen geloofsbelijdenis en avondmaal problematisch maakten. In piëtistisch perspectief was voor deelname aan het avondmaal een welbewuste inwendige wedergeboorte noodzakelijk. Drie jonge belijdeniskandidaten uitten in mei 1897 bezwaar tegen 'het gebruiken van het sacrament des avondmaals'. In 1906, 1907 en 1908 treffen we dezelfde bezwaren aan.¹⁴

Er bestonden in de Gereformeerde Kerken tot 1923 geen kerkelijk vastgestelde vragen voor de openbare geloofsbelijdenis. De Veenendaalse vragen, die in de vorige paragraaf al genoemd zijn, werden door de kerkenraad in 1895 vastgesteld. Welke vragen er voordien gesteld werden, is onbekend. In veel Gereformeerde Kerken werden de vragen van de zeventiende-eeuwse theoloog Gisbertus Voetius gebruikt. De vragen

De gereformeerde kerk aan de Kerkewijk, circa 1910 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

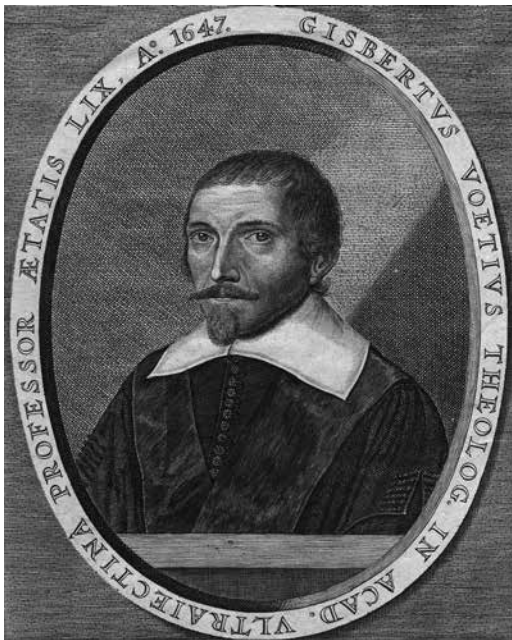
van 1895, samengesteld uit fragmenten van de liturgische formulieren, bevatten enkele explicaties die een piëtistische weifelende ziel voor gewetensproblemen konden plaatsen. In de derde vraag gaat het over een zondaar die zich 'bewust' is midden in de dood te liggen, die zijn zaligheid buiten zichzelf in Jezus Christus zoekt en dat hij deze Middelaar 'door het geloof' zoekt aan te nemen. De vierde vraag eindigt met het 'hartelijk voornemen' van de belijdeniskandidaat om met de christelijke gemeente te volharden 'in de gemeenschap en in de breking des broods'. De Veenendaalse vragen vereisten een 'belijdenis des geloofs' in eigenlijke zin. Dat leverde bij veel piëtistisch ingestelde gemeenteleden die belijdenis af wilden leggen zwaarwegende bezwaren op.

De moeite van de Veenendaalse gemeente met de belijdenisvragen bleef de kerkenraad bezighouden. De preses en een van de ouderlingen deden in 1907 huisbezoek bij de bezwaarden, en stelden voor om de woorden 'uw hartelijk voornemen' uit de vierde vraag te vervangen door 'uwe levendige behoefte'. Maar de meerderheid van de kerkenraad voelde niets voor deze knieval voor de

bevindelijkheid. Ouderling Heij kwam er in januari 1908 op terug: de Veenendaalse vragen waren zijns inziens 'te beslist en voor jeugdige lidmaten in wat te hoge graad aangegeven'. Maar de meerderheid wenste de vragen te handhaven.¹⁵ Op de classis, die in april 1908 werd gehouden, diende Veenendaal het voorstel in om via de kerkelijke weg (particuliere en generale synode) een einde te maken aan de verscheidenheid aan belijdenisvragen en op het hoogste niveau vragen te ontwerpen die alle kerken aanbevolen zouden worden. De classis voelde hier echter niets voor. Wel adviseerde zij de Veenendaalse kerkenraad zijn vragen te herzien omdat ze te scherp waren geformuleerd. Belijdeniskandidaten die in 1910 om wijziging en 'verzachting' van de te beantwoorden vragen vroegen, kregen evenwel geen ruimte.¹⁶

Hieruit blijkt duidelijk dat de patstelling in de kerkenraad – de meerderheid wilde de vragen handhaven, een minderheid had er overwegende bezwaren tegen – in de gemeente doorwerkte. De kwestie kreeg in 1911 een onverwachte wending. Den Hengst, die zich volgens de notulen tot dan toe nog niet expliciet had uitgesproken (zijn

innerlijke verandering kan de kerkenraad echter niet ontgaan zijn, waarover zometeen meer), uitte ‘consciëntiebezwaar’ tegen de in gebruik zijnde vragen. Maar de kerkenraad was niet te vermurwen: hij mocht de vragen van Voetius niet gebruiken noch de gebruikelijke vragen voorlezen met de inleidende woorden ‘Op last en in naam des kerkeraads’.¹⁷ Hier viel de bekeerling in het zwaard van zijn eigen neocalvinistisch eertijds – hij had in 1895 immers zelf de vragen helpen formuleren en was er vermoedelijk, als enige geschoolde theoloog, de belangrijkste opsteller van. In 1911 gaf hij tegenover de kerkvisitatoren aan moeite te hebben met de nauwe relatie tussen geloofsbelijdenis en avondmaal.¹⁸ Zo rommelde het in de Veenendaalse consistorie tussen 1907 en 1912 voort zonder dat er beweging in de zaak te krijgen was. De belijdeniskandidaten voor 1912 trokken zich grotendeels terug.¹⁹ Het standpunt van de meerderheid van de ker-

Gisbertus Voetius, 1647 (internet)

kenraad leek zich niettemin te verharderen. Op 5 augustus 1912 besloot hij namelijk, met het oog op de toestand der gemeente, alleen diegenen tot de openbare geloofsbelijdenis toe te laten die vooraf wilden verklaren dat zij belijdenis van hun oprechte geloof wensten af te leggen en niet

alleen maar de waarheid verstandelijk wensten toe te stemmen. Halverwege 1912 namen Den Hengst en een deel van de kerkenraad geen deel meer aan het avondmaal. Het is een mismoedige constatering in de kerkenraadsnotulen van 5 mei 1913 dat de kerkenraad geen middelen ziet om de problemen op te lossen.²⁰

De breuk

Geloofsbelijdenis, avondmaalsdeelname en avondmaalsmijding staan in nauw verband tot het verbond der genade, een centraal thema in de gereformeerde theologie waar de verschillende gereformeerde bloedgroepen op zeer onderscheiden wijze mee zijn omgegaan. Voor gemeenten met piëtistisch bloed is het verbond onlosmakelijk verbonden met een welbewuste inwendige wedergeboorte. Die wedergeboorte resulteert in goddelijke werkzaamheden in de ziel en pas dan heeft de ziel ‘goddelijk recht’ om aan de avondmaalstafel plaats te nemen. Dit type spiritualiteit stamde vooral uit de A-traditie in de Gereformeerde Kerken, terwijl de B-traditie grotendeels de door Abraham Kuyper uitgezette lijn van de ‘veronderstelde wedergeboorte’ volgde. De synode van Utrecht van 1905 trachtte in een als ‘pacificatie’ bekendstaande uitspraak beide visies te verzoenen. Het zaad des verbonds is krachtens de belofte Gods te houden voor wedergeboren, totdat bij het opwassen het tegendeel blijkt, aldus de synode, maar dat wilde geenszins zeggen, dat de doop bediend werd op grond van de veronderstelde wedergeboorte, noch dat elk kind waarlijk wedergeboren zou zijn.

Over de consequenties van deze veronderstelde wedergeboorteleer had Den Hengst na zijn bekering een duidelijke mening: ‘Zoo kweekt men in onzen tijd, op filosofische [sic] wijze „geloovigen” en Avondmaalgangers bij wie het alles mechanisch en correct van stapel loopt, eenvoudig door de plicht te beoefenen die op grond van de onderstelde wedergeboorte op hen rust.’ Deze leer, dit door hem zo genoemde ‘Neocalvinistisch denksysteem’, had Den Hengst naar eigen zeggen jarenlang aangekleefd, bevorderd en verdedigd – totdat God zijn ‘blinde zielsoogen’ opende.²¹ Wat dat precies geweest is, deelt Den Hengst ons zelf niet mee. We kennen wel een

brief aan zijn zoon, waarin hij zegt dat dat in zijn negenenveertigste jaar is gebeurd: dat moet dus in 1908 of 1909 hebben plaatsgevonden.²²

Meer details heeft een anonieme Veenendaalse volgeling ons nagelaten in zijn *Open brief van een vriend* (1913). Den Hengst heeft de beschreven feiten als waar erkend.²³ In het voorjaar van 1909 bracht de predikant, aldus de *Open brief van een vriend*, een bezoek aan een vrouw uit zijn gemeente, een moeder van een groot gezin. Ze ging nooit ten avondmaal al had ze een voorbeeldige levenswandel. Tijdens het bezoek verhaalde ze Den Hengst wat de Heere die middag aan

haar ziel had gedaan, 'hoe al haar knapheid en vroomheid voor de mollen en vledermuizen was geworpen, omdat ze als een schuldige in betrekking was gekomen met den schuldovernemenden Borg Jezus Christus'. Dit was het middel in de hand des Geestes om Den Hengst te bekeren.²⁴ Volgens de *Open brief van een vriend* legde Den Hengst de eerstvolgende zondag een soort schuldbelijdenis voor de gemeente af dat hij haar niet zuiver had onderwezen in de leer die naar de godzaligheid is. Of dit werkelijk een min of meer officiële schuldbelijdenis was, is twijfelachtig. In de kerkenraadsnotulen ontbreekt daarvoor elke

aanwijzing.²⁵ De kerkenraad heeft hem nooit aangeklaagd wegens onzuiverheid in de leer of afwijking van de belijdenis. Wel vond de raad, volgens Den Hengst (de notulen vertellen hier niets over), zijn prediking eenzijdig, afsnijdend, scherp en weinig evangelisch.²⁶ Daarmee waren de verhoudingen in de consistorie geheel omgekeerd sinds de komst van Den Hengst. Bij zijn komst was hij een neocalvinist, een aanhanger van de 'veronderstelde wedergeboorte' en een voorstander van een nauwe relatie tussen geloofsbelijdenis en avondmaal – zijn kerkenraad was dat toen veel minder en voor een deel zeker niet. Mede door zijn invloed kreeg het neocalvinistische denken in de kerkenraad de overhand.²⁷ Toen dit denken de meerderheid had gekregen, veranderde Den Hengst en zorgde hij door die verandering voor een patstelling in de onderlinge verhoudingen. Hoewel in de gemeente het 'Nieuw-Calvinisme' slechts door een minderheid werd aangehangen, maakte deze stroming omstreeks 1909 in de kerkenraad dus de meerderheid uit. Ze was aan de macht gekomen

Over zijn vertrek uit de Gereformeerde Kerken schreef Den Hengst een brochure van 50 pagina's die verschillende herdrukken beleefde (*Kemp van Ginkel, Van Hoofdstraatkerk naar Pniëlkerk, 1988*)

door de invloed van de predikant en door van elders komende kerkleden, onder wie een aantal onderwijzers, die zeer capabel waren voor het ouderlingschap. De piëtistisch gezinden lieten zich steeds moeilijker bewegen zich beschikbaar te stellen voor het ambt. Uiteindelijk stond Den Hengst alleen. Het was zijn voornemen zijn bezwaren op classicaal niveau kenbaar te maken, doch toen de last hem te zwaar werd heeft God de zaak van hem 'afgenomen'. De gemeente was intussen ontevreden met een kerkenraad die uit louter 'Nieuw-Calvinisten' bestond en die zichzelf in die zin continueerde.

In het najaar van 1911 verzamelden enkele broeders, onder wie de bovengenoemde Rijk van Elst, 45 handtekeningen om hun bezwaren kracht bij te zetten, doch zij vonden geen gehoor. Een bezwaarschrift van deze broeders aan de classis hielp hen ook niet verder, omdat de classis zich achter de kerkenraad schaarde. Bij de kerkvisitatie in 1913, waarvoor Den Hengst zich schriftelijk had afgemeld, constateerden de visitatoren een ernstig conflict tussen predikant en kerkenraad en noteerden in hun rapport dat er sprake was van dreigende scheuring. De kerkenraad wees de veranderde prediking en kerkbeschouwing van de dominee als oorzaak van de problemen aan. In de voorbereidingspreek voor het avondmaal werden de leden meer afgehouden dan uitgenodigd; het aantal avondmaalsgangers was gedaald van eenderde tot eentiende van de belijdende leden.²⁸ De leden van de gemeente die zich zorgen maakten over de 'Nieuw-Calvinistische' koers van de kerkenraad stonden inmiddels op het punt met de Gereformeerde Kerk te breken. Ze huurden een lokaal en nodigden de oudgereformeerde voorganger Laurens Boone uit.²⁹ Toen was voor Den Hengst het moment gekomen. Op woensdag 4 juni 1913 zond hij een brief aan zijn kerkenraad, waarmee hij zijn ambt neerlegde en zijn lidmaatschap van de Gereformeerde Kerken opzegde. Hij meende daartoe genoodzaakt te zijn wegens de onhoudbare toestand in de eigen gemeente alsmede 'den geest van het Neo-calvinisme, dat de Geref. kerken in haar overgroote meerderheid bezielt en beheerscht en waarmee ik mij – sinds de verandering die korte jaren geleden, door Gods genade, bij mij heeft plaats gehad – niet kan

vereenigen'.³⁰ De kerkenraad moet wel het een en ander vermoed hebben, maar zal niettemin met stomheid zijn geslagen dat zij deze mare per brief moest vernemen.

Enkele weken later uitte de classis haar hoge verwondering over het feit dat Den Hengst nooit enig bezwaar had geuit tegen leerstellingen of praktijken in de Gereformeerde Kerken, maar daarentegen altijd broederlijk met hen verenigd was geweest. 'Waarom hebt gij, waar gij afdwaling bij ons ontdektet, ons niet toegeroepen, terug te keeren?' Zij sprak haar leedwezen uit over de smaad die de Gereformeerde Kerken werd aangedaan 'alsof het geestelijk leven er zoek is en alles er even koud en dor toegaat'.³¹

Oud- en nieuw-calvinisme

In de bestaande geschiedschrijving wordt mijns inziens te veel de nadruk gelegd op de plotselinge bekering van Den Hengst en alles wat volgde aan die bekering opgehangen. De kerkenraadsnotulen laten een ander beeld zien. Den Hengst kwam als neocalvinist in Veenendaal. Hij trof er een kerkenraad en gemeente die gestempeld waren door piëtisme of bevindelijkheid. De in bevindelijke kringen niet onbekende oefenaar Hendricus Hiensch was een man van betekenis. Den Hengst bewerkte de gemeente in neocalvinistische zin; zo legde hij een nauwere relatie tussen belijdenis en avondmaal dan gebruikelijk was. Maar de kerkenraad uitte bezwaren tegen zijn prediking. Dat zette Den Hengst vermoedelijk aan het denken. Ook de piëtistische gevoelens waarmee hij in het pastoraat te maken kreeg, lieten hem niet onberoerd. Zo veranderde de predikant onder invloed van zijn kerkenraad en gemeente. Hij werd bekeerd. Op dat moment echter bestond de kerkenraad mede onder invloed van zijn predikant voornamelijk uit aanhangers van het neocalvinisme. Den Hengst was geen krachtfiguur. Hij sprak zelf over zijn 'strijdschuwe natuur' en over 'mijn opzien tegen mensen wier adem in hunne neusgaten is'.³² Hij was dan sinds 1909 wel meer bevindelijk gaan preken, maar op de classis deed hij of er niets aan de hand was.

Er ontstond, in de woorden van Den Hengst, wrijving tussen 'het (meer inheemsche) oud-gereformeerde element' en 'de (meer van buiten

Aan
den Lieve Heereraad der Geref. kerk
alhier.

Erwaarde Heeren!
De loop der omstandigheden - in
meer niet buiten het Godsbestuur -
dringen mij tot het verhaasten van
een stap van welken ik reeds lang
en meermalen gevoeld heb, dat het
en ten slotte toe zou moeten komen.
Ik leg dan by dezen mijn aanb.
en Admaatschap in de Geref. ker-
ken van Nederland neer - zoowel
om den onhoudbaren toestand
in eigen gemeente, als ook - het
een staat met het ander in ver-
band - om den geest van het Neo-
calvinisme dat de geref. kerken
in haar overgrote meerderheid

Brief waarmee dominee Den Hengst in 1913 afscheid nam van de Gereformeerde Kerk van Veenendaal (P.G. Doo-
laard e.a., Tot tijd en wijle..., 1987)

geïmporteerde) nieuw-calvinistische gevoelens'. Een botsing tussen het destijds zo genoemd oud- en nieuw-calvinisme, tussen bevindelijkheid en neocalvinisme.³³ Daarbij nam niet Den Hengst, maar ouderling Heij het voortouw: die

wilde de gemeente tegemoet komen door de vragen van Voetius in te voeren. Pas later uitte Den Hengst zijn gewetensbezwaren tegen de oude belijdenisvragen. Maar hij koos daarbij niet voor de frontale aanval tegen het neocalvinisme:

'Dat weifelen, dat nu eens aan deze en dan weer aan de andere kant staan, was pijnlijk.'³⁴ Niet de predikant, maar zijn gemeenteleden namen het initiatief. Toen Den Hengst bleef aarzelen, nodigden zij de oudgereformeerde dominee Boone uit. Daarmee dwongen ze hem tot een keuze. Den Hengst legde zijn ambt neer en zegde zijn lidmaatschap van de Gereformeerde Kerken op en sloot zich aan bij de Gereformeerde Gemeenten. Het zal met zijn 'strijdschuwe natuur' te maken hebben gehad dat hij zijn kerkenraad per brief op de hoogte bracht en dat de classis helemaal niets meer van hem hoorde.

Hoewel tweederde deel van de gemeente Den Hengst volgde, betekende dat niet dat de achterblijvers niets van bevinding wilden weten. De predikant die in de jaren dertig de gemeente zou dienen, constateerde ook toen nog avondmaalsmijding als gevolg van bevindelijke invloeden.³⁵

Scheiding der geesten

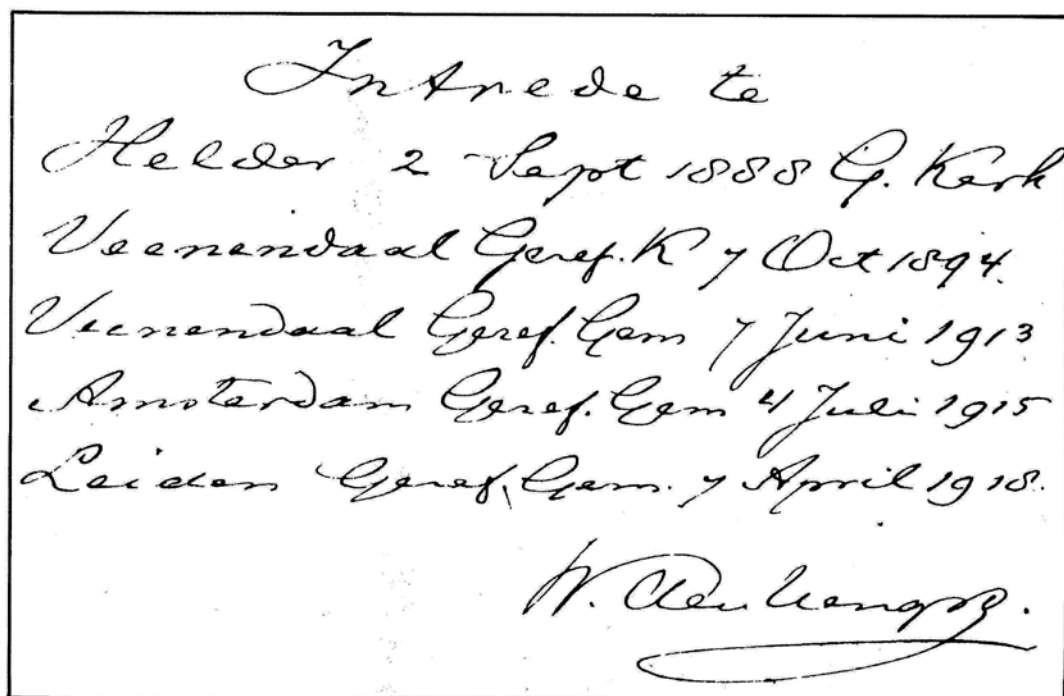
In dezelfde week waarin Den Hengst zijn afscheidsbrief schreef, stichtte hij met 90 manslidmaten een Gereformeerde Gemeente. De week daarna werden Joh. van den Bosch en Rijk van Elst tot ouderling gekozen; dat waren dezelfde mannen die in 1896 als A-kerkenraad de banden met de Gereformeerde Kerken hadden verbroken en zich bij de Christelijke Gereformeerde Kerk hadden gevoegd. Tweederde van zijn oude gemeente, vermoedelijk zo'n 300 tot 400 personen, volgde Den Hengst naar de Gereformeerde Gemeenten.³⁶

Den Hengst koerste welbewust op de Gereformeerde Gemeenten aan. Waarom hij juist voor deze kerkformatie koos, is niet geheel duidelijk. Twee jaar voor zijn uittreden had hij contact gehad met ds. G.H. Kersten, de leidsman van de Gereformeerde Gemeenten.³⁷ De eerste ouderlingen van de uitgetreden groep hadden in 1896 de kerkenraad van de plaatselijke Christelijke Gereformeerde gemeente gevormd; zij waren later naar de gemeente van Den Hengst overgegaan en het zou wat wonderlijk zijn als ze nu tot de Christelijke Gereformeerde Kerk zouden terugkeren. Mogelijk speelde deze situatie mee in de keuze voor de Gereformeerde Gemeenten. De kerkformatie was in 1907 ontstaan en onder

Dominee G.H. Kersten, voorman van de Gereformeerde Gemeenten en de SGP (*Rik Valkenburg, Wie was ds. R. Kok eigenlijk...?, 1989*)

de krachtige leiding van Kersten ontplooiden zij zich tussen 1910 en 1930 tot een bevindelijk en tegelijkertijd gereformeerd verband, waarin de gereformeerde confessie en de Dordtse kerkorde richtlijnen voor het kerkelijk leven werden. Dat moet Den Hengst aangesproken hebben; hij heeft tot zijn dood toe het belang van een geordend kerkelijk leven benadrukt. In Kersten herkende hij wellicht een bevindelijk gereformeerde schaduw van zijn vroegere leermeester Abraham Kuiper. De Veenendaalse kerkscheuring had ook politieke consequenties. De bevindelijk gereformeerden wilden niet langer participeren in de ARP en schoven in 1913 een eigen kandidaat voor de gemeenteraadsverkiezingen naar voren: smid, garagehouder en ouderling Rijk van Elst. In 1917 werd een kiesvereniging opgericht die zich een jaar later bij de toen opgerichte SGP aansloot. Van Elst was gemeenteraadslid en voorzitter van de kiesvereniging en werd in 1923 ook lid van de Provinciale Staten.³⁸ Den Hengst bemoeide

De kerkelijke weg van dominee Den Hengst in zijn eigen handschrift (Kemp van Ginkel, *Van Hoofdstraatkerk naar Pniëlkerk*, 1988)

zich niet met de lokale politiek en de plaatselijke christelijke school. In 1915 nam de predikant het beroep van de Gereformeerde Gemeente te Amsterdam aan; van 1918 tot 1926 diende hij de gemeente Leiden. Het laatste jaar van zijn leven genoot hij emeritaat.

De uittreding van dominee Den Hengst is een belangrijke manifestatie geweest van de scheiding der geesten die zich in de Gereformeerde Kerken tussen 1910 en 1930 voltrok tussen de aanhangers van het oude, bevindelijke calvinisme en de pleitbezorgers voor een neocalvinisme in rapport met de tijd. Dat de Gereformeerde Gemeente van 1913 inmiddels een lokaal vierstromenland is geworden, zal allerm minst de bedoeling van Den Hengst zijn geweest.

Dr John Exalto (1977) is werkzaam als onderzoeker bij de afdelingen opvoedingsfilosofie en geschiedenis aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

¹ Voor hun hulp bij het onderzoek dank ik de heren G.C. Groenleer (Gemeentearchief Veenendaal) en P.G. Doolaard (archivaris Gereformeerde Kerk Veenendaal). Een uitvoeriger versie van deze bijdrage met aandacht voor de bredere kerkhistorische context verscheen onder de titel 'De kwestie-Den Hengst. Scheiding der geesten in de Gereformeerde Kerken in de jaren 1910-1920', *Documentatieblad voor de Nederlandse kerkgeschiedenis* na 1800 34 (2011) 24-47.

² H. van der Weyde en H. van Egmond, *Anderhalve eeuw Gereformeerde Kerk Den Helder 1840-1990. Afscheiding – Doleantie – Vrijmaking* ([Den Helder 1990]).

³ P.G. Doolaard e.a., *Tot tijd en wijle... 1887-1987. Een bloemlezing uit een eeuw gereformeerd kerkelijk leven in Veenendaal* (Aalten 1987) 43-53; zie ook Kemp van Ginkel, *Van Hoofdstraatkerk naar Pniëlkerk Veenendaal, 1913-1988. Vijfenzeventig jaar kleine kerkgeschiedenis in woord en beeld* (Veenendaal 1988) 17-37.

⁴ A. Bel, 'Willem den Hengst (1859-1927)' in: idem e.a. (red.), *Predikanten en oefenaars. Biografisch woordenboek van de kleine kerkgeschiedenis I* (Houten 1988) 86-89; J. Schipper, *Ik zal Mijn hand tot de kleinen wenden. Uit het leven van ds. W. den Hengst (1859-1927)* (Houten 1994); H. Florijn, 'Ds. W. den Hengst en zijn overgang naar de Gereformeerde Gemeenten in Nederland' in: idem, *Uit de begintijd van de Gereformeerde Gemeenten. Over personen en voorvallen uit een bevindelijk kerkverband* (Kampen 1996) 45-67; B. van Deelen e.a., *Opdat*

het navolgende geslacht die weten zou. *De geschiedenis van de Gereformeerde Gemeente in Nederland te Veenendaal* (Veenendaal 2004) 20-21.

⁵ Schipper, *Ik zal Mijn hand*, 24.

⁶ Archief Gereformeerde Kerk Veenendaal, Kerkenraadsnotulen 28 september 1894. Het archief van de Gereformeerde Kerk bevindt zich op twee lokaties: de kerkenraadsnotulen berusten in het Gemeentearchief Veenendaal; een Dossier Den Hengst berust in het archief dat in beheer is bij de Gereformeerde Kerk ter plaatse (sinds 2004 deel van de Protestantse Gemeente Veenendaal). Hierna wordt volstaan met de verwijzingen Kerkenraadsnotulen resp. Dossier Den Hengst.

⁷ Kerkenraadsnotulen 11 februari 1895. De vragen werden door de kerkenraad zelf samengesteld; zie W. den Hengst, *Uitgetreden. Rekenschap van gevoelens en handeling* (Veenendaal 1913) 27: 'belijdenisvragen aan wier vaststelling en invoering ik zelf te voren had meegewerkt'.

⁸ Kerkenraadsnotulen 1 juli 1895, 14 oktober 1895.

⁹ Het Utrechts Archief (HUA), Archief Gereformeerde Kerken in Nederland (AGKN), Classis Amersfoort inv. nr. 19: Stukken betreffende het verbreken van het kerkverband door de kerk van Veenendaal.

¹⁰ Kerkenraadsnotulen 10 mei 1897, 28 juni 1897, 5 juli 1897.

¹¹ Doolaad, *Tot tijd en wijle*, 32-34.

¹² Kerkenraadsnotulen 11 november 1895; 28 mei 1897, 28 juni 1897, 5 juli 1897, 12 augustus 1897.

¹³ Kerkenraadsnotulen 26 juli 1897, 12 augustus 1897; 28 augustus 1899.

¹⁴ Kerkenraadsnotulen 28 mei 1897; 2 april 1906, 17 juni 1907, 16 december 1907, 6 januari 1908.

¹⁵ Kerkenraadsnotulen 16 december 1907, 6 januari 1908, 3 februari 1908.

¹⁶ Classicale acta 14 april 1908; Kerkenraadsnotulen 24 april 1908; 18 april 1910.

¹⁷ Kerkenraadsnotulen 12 juni 1911, 21 juli 1911, 18 september 1911, 5 augustus 1912.

¹⁸ HUA, AGKN, Classis Amersfoort inv.nr. 50: Verslagen van de visitatie van kerken, Rapport kerkvisitatie 1911. In eerdere rapporten van de kerkvisitatores wordt merkwaaardig genoeg niet over de Veenendaalse problemen gesproken.

¹⁹ Kerkenraadsnotulen 19 augustus 1912.

²⁰ Kerkenraadsnotulen 5 augustus 1912, 23 september 1912, 5 mei 1913.

²¹ Den Hengst, *Uitgetreden*, 26, 40.

²² Schipper, *Ik zal Mijn hand*, 29.

²³ Den Hengst, *Uitgetreden*, 9.

²⁴ N.N., *Open brief van een vriend over de uittreding van ds. W. den Hengst te Veenendaal uit de Geref. Kerk* (Veenendaal [1913]) 3-4.

²⁵ N.N., *Open brief*, 4. Vgl. J. Offringa, „*Verzet de oude palen niet*”. Een ernstig woord naar aanleiding van de uittreding van ds. W. den Hengst te Veenendaal (Nijkerk 1914) 4-5: 'Nooit heeft Z.Eerw. voor dien kerkeraad schuld beleden, dat hij 19 jaren lang de menschen had opgebouwd in dat leugensysteem.'

²⁶ Den Hengst, *Uitgetreden*, 42.

²⁷ N.N., *Open brief*, 2; Den Hengst, *Uitgetreden*, 3.

²⁸ HUA, AGKN, Classis Amersfoort inv.nr. 50: Verslagen van de visitatie van kerken, Rapport kerkvisitatie 1913. De visitatie vond plaats op 28 april.

²⁹ Offringa, „*Verzet de oude palen niet*”, 21; Schipper, *Ik zal Mijn hand*, 33.

³⁰ Dossier Den Hengst, W. den Hengst aan Kerkenraad Gereformeerde Kerk Veenendaal, 4 juni 1913; Kerkenraadsnotulen 5 juni 1913.

³¹ Classicale acta 8 juli 1913, 10 oktober 1913; zie ook Offringa, „*Verzet de oude palen niet*”, 4.

³² Den Hengst, *Uitgetreden*, 27, 48.

³³ Vgl. C.B. Hylkema, *Oud- en nieuw-calvinisme. Een vergelijkende geschiedkundige studie* (Haarlem 1911).

³⁴ Offringa, „*Verzet de oude palen niet*”, 21.

³⁵ Aldus de zoon van ds. D. van Enk die de gemeente van 1935 tot 1968 diende; Doolaad, *Tot tijd en wijle*, 70.

³⁶ Het percentage van tweederde volgens Classicale acta 8 juli 1913. In de literatuur wordt telkenmale vermeld dat Den Hengst door 900 personen gevolgd werd; het is echter onduidelijk waarop dit getal berust. De kerkelijke archieven geven hier geen uitsluitel over. Het gebouw van de Gereformeerde Kerk telde destijds ongeveer 500 tot maximaal 600 zitplaatsen. Vriendelijke mededeling P.G. Doolaad.

³⁷ G.H. Kersten, 'Ds. Willem den Hengst' in: J. Mastenbroek (red.), *In de hope des eeuwigen levens. Ter nagedachtenis aan voorgangers van de Gereformeerde Gemeenten* (Kampen 2001) 39-41 (oorspronkelijk in *De Saambinder* 9 juni 1927).

³⁸ R. Bisschop e.a. (red.), *In Uw hand gegeven, 1917-1992. 75 jaar Staatkundig Gereformeerde Politiek in Veenendaal* (Veenendaal 1992).

Sibylle van Griethuysen: een Veense dichteres?

Vaak wordt de dichteres Sibylle van Griethuysen in één adem met Veenendaal genoemd. Toch is dat niet helemaal terecht. Ze woonde er wel een groot deel van haar leven, maar werd er niet geboren. Haar bekendste werken schreef ze ook niet in Veenendaal, maar in het noorden van Nederland.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Sibylle van Griethuysen werd geboren in 1621 in Buren als negende en laatste kind in het gezin van Dirk van Griethuysen en Anna van Osch. Helemaal is er van haar jeugd weinig bekend. Haar vader was glazenmaker in Buren en er wordt wel verondersteld dat hij uit het Friese Kollum kwam. Belijken, zoals Sibylle liefkozend werd genoemd, gaf al jong blijk van een bijzondere begaafdheid.

Huwelijk

De familie Van Griethuysen was doopsgezind, maar het enige dat Sibylle ooit zelf over haar jeugd heeft megedeeld, is dat ze al op jonge leeftijd van de doopsgezinde gemeente van haar ouders overstapte naar de Gereformeerde Kerk. Het was dan ook niet verwonderlijk dat ze op 1 juli 1638 door een gereformeerde dominee in de echt werd verbonden. Sybylle was toen zeventien

jaar oud en de bruidegom was Upke Harmenszoon Wytsema. Upke was uit het Friese Ferwerd afkomstig en de twee jonggehuwden vertrokken al spoedig weer naar Friesland, waar Upke zich als apotheker vestigde in Kollum.

Na een aantal jaren in Kollum te hebben gewoond, vertrok het echtpaar Wytsema in 1644 naar Appingedam in Groningen. Sibylle verdiepte zich in poëzie, geschiedenis, medicijnen en vooral in de Heilige Schrift en de theologie, waarin zij een grote kennis verwierf. Ze leerde Frans en Latijn en legde zich toe op de studie van de letterkunde in die talen.

Kerkelijke opwinding

Tussen de Appingedamse gereformeerde dominee Eydelshemius en zijn collega Pimperling was al enige tijd een strijd gaande. Dominee Pimperling zou zich hebben laten omkopen met een 'vierendeel boter' en dominee Eydelshemius was daar woedend over. De kerkenraad susterde de zaak en daarmee leek alles weer koek en ei.

Maar toen bemoeide Sibylle zich met de kwestie en samen met dominee Eydelshemius publiceerde ze in 1646 de dichtbundel *Spreeckende Schildery*. In deze bundel richtten de auteurs zich tegen de schijnheiligheid in de kerk. Ze voerden rokkenjagers en zuiplappen ten tonele, er waren passages over gokverslaving, zwarte kunst, prosti-

Nicolaïkerk in Appingedam, 2007 (internet)

Sibylle van Griethuysens adellijke vriendin Anna Ripperda (internet)

tutie, echtelijke ruzies die met de vuist werden beslecht en wat er verder maar voor verderfelijks te bedenken viel. Kortom, Appingedam werd gepresenteerd als de Groningse evenknie van Sodom en Gomorra.

De verontwaardiging van de gemeente en met name van dominee Pimperling was groot. Uiteraard werden er door de kerkenraad sancties opgelegd en Sibylle en haar man werden uitgesloten van het Heilig Avondmaal. Sibylle liet deze straf niet zonder slag of stoot over zich heen komen en ging ertegen in beroep. De kerkenraad, die enerzijds dominee Pimperling te vriend wilde houden maar anderzijds wel een beetje bang was voor Sibylles scherpe tong, koos voor een tussenoplossing: Sibylle en haar man mochten aan het Heilig Avondmaal deelnemen als zij eerst schuldbelijdenis deden. Maar dat weigerde het echtpaar pertinent.

In tegenstelling tot de inhoud van de bundel was het voorwoord van Sibylle van een aanspreken-

de braafheid. Zij voerde als verdediging van haar schrijverschap aan dat haar huishoudelijke werk er niet onder te lijden had en dat ze de pen alleen oppakte als haar taken het toelieten. Dominee Eydelshemius, die haar door de samenwerking erg goed kende, prees haar 'hoog verstand, gezond oordeel, geestigheid, kloekheid en haar stalen memorie'.

Literaire ontwikkeling

Op 16 maart 1648 werd dochter Anna Maria geboren. Sibylle maakte kennis met de adellijke familie Ripperda uit Farnsum en raakte bevriend met dochter Anna Ripperda. Deze periode is waarschijnlijk heel belangrijk geweest voor Sibylles literaire ontwikkeling. Ze kreeg vrije toegang tot de bibliotheek van de familie en maakte kennis met veel belangrijke literaire werken uit die dagen. Ook maakte ze deel uit van een literair actieve kring rondom de Leeuwarder uitgever Clau-

Portret van Sibylle van Griethuysen uit de bundel *Hemelsche Troost-Borne*, 1651. De lauwerkrans, boeken en gekroonde zwanen zijn verwijzingen naar haar dichterschap. Het devies 'Yo y el tiempo par dos otros' had zij overgenomen van Karel V. Letterlijk betekent het 'Ik en de tijd voor twee andere', wat uitgelegd moet worden als 'Met de tijd aan mijn zijde tel ik voor twee' (D. van Manen, *Aanzienlijk vlek in 't Stichtse*, 2001)

de Fonteyne. Hij spoorde haar aan lofdichten te schrijven voor boeken die door hem werden uitgegeven. Naast deze lofdichten schreef ze ook religieuze werken, maar haar meest omvangrijke werk was een boek dat ze samen met dominee Eydelshemius in 1651 publiceerde: *Hemelsche Troost-Borne*.

Gezicht op Groningen, getekend door Carl Christoff von Walwitz, 1639 (*internet*)

Constantijn Huygens

In maart 1654 verhuisde het echtpaar Wytsema naar Groningen, waar in hetzelfde jaar hun tweede dochter Haebeltien werd geboren. Ook daar maakte Sibylle weer deel uit van een literair actief milieu. Maar haar faam bleef niet beperkt tot het noorden, want ze onderhield ook literaire contacten in het westen van de Republiek. Zo leidde haar reactie op een gedicht van Constantijn Huygens tot een gedichtenwisseling. In 1648 was in Münster eindelijk een vredesverdrag gesloten tussen de Republiek en Spanje, hetgeen een einde maakte aan de Tachtigjarige Oorlog. Ondanks het verdrag was het nog niet overal rustig en waren er nog oude 'binnenlandse' problemen tussen Groningen en het gebied rondom de stad, de Ommelanden. Toen stadhouder Willem II naar het noorden vertrok om te bemiddelen, reisde zijn secretaris, Constantijn Huygens, met hem mee. Huygens schreef een Latijns gedicht over de symbolische betekenis van de gebeurtenissen en Sibylle vertaalde het in het Nederlands. Het lijkt erop dat Huygens haar vertaling wel waardeerde. Hij reageerde erop met een antwoord op rijm en zo ontstond een dichterlijke correspondentie tussen de twee.

In die tijd verscheen *Klioos Kraam*, een dicht-

bundel waarmee de noordelijke dichters zich een plaats tussen hun Hollandse collega's probeerden te veroveren. Behalve Sibylles gedichtenwisseling met Constantijn Huygens bevatte de bundel ook een gedicht van N. Klinge met als titel: *Troostrym aan Upke Wiitzema en Sibille van Griethuyzen over 't afsterven harer Dochtertje*. Hieruit kan worden afgeleid dat Haebeltien intussen was overleden.

Portret van Constantijn Huygens door Christiaan Huygens, gegraveerd door C. de Visscher, 1657 (*internet*)

Veenendaal

Waarschijnlijk is Sibylle omstreeks 1663 teruggegaan naar haar geboorteplaats Buren en de aanleiding daarvan zal het overlijden van Upke zijn geweest. Op 16 augustus 1674 trouwde zij voor de tweede keer. Nu was de Veenese bierbrouwer Reynier van Groeneveld de gelukkige. Hij was een vermogend en invloedrijk man, die eerder getrouwd was met Sophia ter Beecke. Met hem woonde ze aan de Rhenense zijde van de bovenste Middelbuurt in Veenendaal. Ook haar kleinzoon Andries Essenius woonde in Veenendaal, waar hij het beroep van chirurgijn uitoefende. Hij

De Oude of Sint Salvatorkerk naar een tekening van Jan de Beijer of Dirk van den Burg, circa 1750 (A.C. van Grootheest, *R. Bisschop (red.), Geschiedenis van Veenendaal, 2000*)

werd geboren uit het huwelijk van Anna Maria met dominee Hermanus Essenius. Op 27 maart 1691 werd Sibylle voor de tweede keer weduwe. Vier dagen later liet Reyniers zoon Cornelis bij notariële akte vastleggen dat hij en zijn broers en zuster niet op de hoogte waren van de staat van de nalatenschap, maar dat zij hun vader zouden laten begraven.

Omdat ze er zo lang woonde heeft Veenendaal zich tot op zekere hoogte de eer toegeëigend haar als een Veense dichteres te beschouwen, maar in feite is dat niet juist. Uit haar vijfentwintigjarige Veense periode is namelijk geen enkel gedicht van haar bekend. Haar bekendheid verwierf ze voornamelijk in haar Friese en Groningse tijd. Ze was een pittige en zeer intelligente vrouw met een tamelijk scherpe tong, maar het ziet er niet naar uit dat ze in Veenendaal een rol van betekenis heeft gespeeld. Ze stierf in 1699 op 78-jarige leeftijd en ze werd in de Oude Kerk begraven. Bij de restauratie van 1962 werd haar graf geruimd.

Bronnen

Gemeentearchief Veenendaal, Adriaan P. de Kleuver, 'Sibylle van Griethuysen wacht nog op erkenning. Gevierd en gevreesd schrijfster sleet laatste levensjaren in Veenendaal', in: *De Vallei*, 20 maart 1973

Hans Heesen en Harry Jansen, *Pen in ruste. Schrijversgraven in Midden-Nederland*, 2001

Internet, waaronder www.literatuurgeschiedenis.nl/goudeneeuw en www.inghist.nl

J. van Barneveld, *Sibylle van Griethuysen. Essay*
Riet Schenkeveld-van der Dussen e.a., *Met en zonder lauwerkrans. Schrijvende vrouwen uit de vroegmoderne tijd 1550-1850. Van Anna Bijns tot Elise van Calcar*, 1997

Uitgelezen

Links en rechts wordt bezuinigd op cultuur, maar met de historische uitgaven over Veenendaal zit het nog goed. De gemeente deed een boekje open over het vernieuwde gemeentehuis en het waterschap kwam met een dijk van een kroniek over de vroegere waterschappen sinds de zeventiende eeuw. Er is wel een prijsverschil.

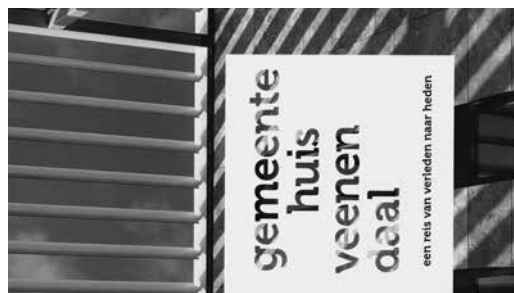
DOOR GERT GROENLEER

Een vallei vol water. Waterschapskroniek Vallei & Eem 1616-2011 door Margriet Mijnsen-Dutilh. Geïll., 468 p., SPOU / Waterschap Vallei & Eem, ISBN 978-90-5479-087-7, € 37,50.

Het eerste deel van de kroniek verscheen in 2007 en omvatte de periode 777-1616. Waterschapsarchivaris Margriet Mijnsen liet zien dat de Eem oorspronkelijk geen rivier maar een moerasbekken was. Aan het eind van deel twee waarschuwt ze dat het moeras onder de oppervlakte nog altijd aanwezig is. Zelfs door een all-in waterschap laat de natuur zich niet altijd dwingen: 'Een enkele keer komt de oude toestand even terug bij extreme neerslag of hoog water. Maar ook dan is alles weer snel onder controle' (p. 366). Dat was vroeger anders. Veelvuldig lezen we over de worsteling met de waterlozing en de belangen tegenstelling tussen Amersfoort en Veenendaal: als ze in Veenendaal de heulen bij de Rode Haan openden, kregen ze in Amersfoort natte voeten. Pas in de twintigste eeuw, na de afsluiting van de Zuiderzee en de aanleg van het Valleikanaal, werd het probleem opgelost. Meer dan honderd archieven heeft de auteur ingezien. Haar monumentale pil van anderhalve kilo vergulde zij met fraaie tekeningen, kaarten, gravures en foto's. Voor Veenendaal maakte ze onder meer gebruik van het archief van het Veenraadschap en de

studie van Taeke Stol. Een uitgebreide annotatie nodigt uit tot nieuw onderzoek en een al even omvangrijk register vergemakkelijkt de raadpleging van het boek. Veenendaal telt achtenveertig verwijzingen.

Gemeentehuis Veenendaal. Een reis van verleden naar heden. Geïll., 36 p., Gemeente Veenendaal / Inbo.

Dit aardige boekje toont de gebouwen van de lokale overheid en haar dienaren van toen en nu: het polderhuis, het gemeentehuis in de Hoofdstraat, het gemeentehuis aan het Raadhuisplein én de talrijke dislokaties. Na zeventig jaar zitten alle ambtenaren eindelijk weer in één gebouw. Architect Bert van Breugel typeert zijn creatie als 'een uitnodigend, open en duurzaam gebouw' (p. 28). Erg te spreken is hij over de toren, de gevel, de centrale hal en de trouwzaal. De nieuwe vergaderzalen zijn vernoemd naar 'de belangrijkste fabrieken die Veenendaal groot hebben gemaakt' (p. 34). De Scheepjeswolzaal, de VSW-zaal, de Hollandiazaal, de Ritmeesterzaal, de Panterzaal, de SKF-zaal? Akkoord. Maar de Van Broekhuizenzaal? Nee. U kunt het boekje gratis ophalen in het gemeentehuis bij Cocky van Willigenburg: 0318 53 84 81.

Veenendaalse schrijvers

De tweede bijeenkomst van dit jaar was geheel gewijd aan Veense schrijvers. En dat zijn er aanzienlijk meer dan de doorsnee Veenendaler zou denken. Toen het boek Schrijvers geturfd uitkwam had Mats Beek 270 schrijvers weten te achterhalen, maar daarna kwamen er nog 34 tevoorschijn. En daar zal het waarschijnlijk niet bij blijven.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Voorzitter Henk van 't Veld heette de aanwezigen welkom en sprak zijn verbazing uit over de grote verscheidenheid aan Veense schrijvers. Het criterium was dat de schrijvers in Veenendaal geboren moesten zijn, er gewoond moesten hebben of er nog woonden en minstens een boek geschreven moesten hebben. 'Stel je voor', zei Henk, 'dat al die schrijvers met al hun werken hier vanavond waren, dan zouden we alle wanden met boekenkasten vol hebben. Met recht zouden we kunnen spreken van een Veense Boek Fair'.

Aanleiding

Vervolgens was het de beurt aan Mats Beek. Hij had zich voorgenomen geen lezing te houden maar een spreekbeurt. Een spreekbeurt namelijk wordt uit het hoofd gehouden. Mats werd geboren in Gelders Veenendaal aan het Verlaat als zoon van een bekende autobekleder. Hij bezocht de Juliana van Stolbergsschool en vervolgens het CLV. Hij werd onderwijzer op en daarna directeur van een basisschool, maar gaf er toch de voorkeur aan leraar Nederlands op het Rembrandt College te worden. Hij is getrouwd, heeft twee kinderen en een (bijna twee) kleinkind(eren). Schrijvers geturfd ontstond ter gelegenheid van het 50-jarig jubileum van Boekhandel van Kooten in de Zandstraat. Bij de presentatie van het boek viel helaas een kunstwerk van Hanneke Zwart in duizend stukken, maar de verzekering maakte het mogelijk dat Hanneke een nieuw kunstwerk kon maken.

Indeling

De namen van de schrijvers haalde de samensteller uit diverse bronnen. Uit archieven, van ho-

ren zeggen en natuurlijk van het niet meer weg te denken internet. Het boek werd verdeeld in dertien categorieën.

Veel schrijvers blijken de behoefte te hebben gehad gebeurtenissen uit hun eigen leven op papier te zetten, zoals familiegeschiedenissen of ervaringen met ziekten die ook belangrijk zijn voor lotgenoten. Zo'n schrijver is bijvoorbeeld Inge Ketelaar-Blokpoel. Zij heeft een zoon met de ziekte ASS. Over deze ziekte bestaan wel boeken vanuit medisch perspectief, maar Inge schreef vanuit het perspectief van de moeder. En daarmee hielp ze andere moeders in dezelfde situatie. Het resultaat was dat ze drie boeken op de markt bracht.

Dan is er de categorie dominee-schrijvers. Er blijken heel veel dominees te zijn die hun preken hebben gebundeld en uitgegeven. Een bekende dominee was Hoedemaker, die niet alleen zelf veel schreef maar over wie ook veel geschreven werd.

Het verenigingsleven, waaronder de meeste jubileumboeken vallen, werd in de categorie gedenkboeken ondergebracht. Christa van Kooten, echtgenote van Albert van Kooten, redigeerde het boek *Whisky, wijn en ander herenleed* ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum van haar echtgenoot als boekhandelaar. Maar veel van dit soort uitgaven werd door sportverenigingen en bedrijven uitgebracht.

Raadsleden en journalisten

Gemeenteraadsleden hebben regelmatig de pen gehanteerd. Schrijvers ter linker zijde bleken erg productief te zijn, zoals bijvoorbeeld Bert Beckerman, raadslid voor de PvdA en Rein Bijkerk, ooit

Albert en Christa van Kooten (*Mats Beek, Schrijvers geturfd, 2010*)

raadslid voor Dialoog en Groen Links. De confessionelen lieten zich echter ook niet onbetuigd. Roelof Bisschop bijvoorbeeld schreef naast uitgaven over de geschiedenis van Veenendaal ook werken in de theologische sfeer. In deze categorie werd tevens Gert Groenleer ondergebracht. Hij is dan wel geen raadslid, maar toch 'bewoner' van het gemeentehuis.

Beroepsmatig zijn het de journalisten die veel schrijven. In zijn naspeuringen kwam Mats Wout(er) Blauwkous tegen. Peter Will kon hem daarover meer informatie verstrekken. In eerste instantie zat achter die naam de heer Berendsen verscholen, ooit ambtenaar bij de gemeente Veenendaal en later burgemeester van Neerbroek. Zijn taak werd in de loop van de tijd overgenomen door W. van Manen, ook bekend als het Kamerlid, en nog later door W. van Offeren. Jan Hoedeman is eveneens een bekende naam in deze categorie. Hij was oprichter en voorzitter van de Vereniging Verslaggevers Koninklijk Huis. Hij is nu politiek verslaggever van *de Volkskrant*. En hoewel hij al lang niet meer in Veenendaal woont, is hij nog altijd geïnteresseerd in de voetbaluitslagen van DOVO en GVVV.

In de categorie kinderboeken springt Arend van Dam eruit. De lijst met boeken die hij heeft geschreven is indrukwekkend lang. Wim Huijser valt in de categorie literatoren. Hij is een groot be-

wonderaar van het werk van C. Buddingh en heeft diverse werken over deze schrijver op zijn naam staan.

Reve

Maar de schrijver aan wie Mats de meeste tijd besteedde was uiteraard Gerard (van het) Reve. Gerard woonde een jaar op de Boslaan bij de moeder van zijn vriend Henk van Manen. In zijn brieven aan Simon Carmiggelt werd regelmatig over de gebeurtenissen in Veenendaal verslag gedaan. In het boek *Mooi kado* valt ook de mening van Carmiggelt, die regelmatig op bezoek kwam, over Veenendaal te lezen. Onverdeeld positief viel die niet uit.

Zo kwalificeerde hij Veenendaal als 'een ontzettende burgertruttenplaats'. Op de plaquette die aan het huis in de Boslaan is aangebracht, zouden in eerste instantie een paar dichtregels van Reve worden vermeld, maar bij nader inzien bleken zijn gedichten daar toch niet zo geschikt voor te zijn. Nu staat er een citaat van Gerard te lezen: 'In Veenendaal heb ik een evenwicht gevonden, dat ik nooit eerder in mijn leven heb gekend. Eindelijk ontplooit zich mijn talent in volle kracht.'

Er werden te veel Veense schrijvers behandeld om hier allemaal te vermelden. Henk van 't Veld sprak in zijn dankwoord zijn waardering uit voor de onderhoudende en humoristische spreekbeurt en noemde Mats een wandelende encyclopedie wat betreft zijn parate kennis over al de door hem achterhaalde schrijvers.

Na de welbekende oproep aan de heren te helpen met het herinrichten van de zaal, wenste de voorzitter ons wel thuis.

Het Fort aan de Buursteeg

Aan de Nieuweweg-noord in Veenendaal ligt het Fort aan de Buursteeg, in de volksmond ook wel De Batterijen genoemd. De spoorlijn Utrecht-Arnhem deelt het fort in tweeën; het zuidelijk deel valt onder de gemeente Veenendaal, het noordelijk deel onder Renswoude. Het fort is een verdedigingswerk van de Grebbelinie en kreeg zijn definitieve vorm in 1786.

DOOR GERARD MULLER

In 1744 startte de aanleg van de Grebbelinie, een verdedigingslinie die vanaf de Grebbeberg, en onder meer via Veenendaal, dwars door de Gelderse Vallei moest komen. Het doel van de linie was om een vanuit het oosten naderende vijand tegen te houden door middel van inundaties en verdedigingswerken. Belangrijk was de verdediging van de van oost naar west lopende wegen en hoger gelegen gebieden die niet geïnundeerd konden worden.

Fransen

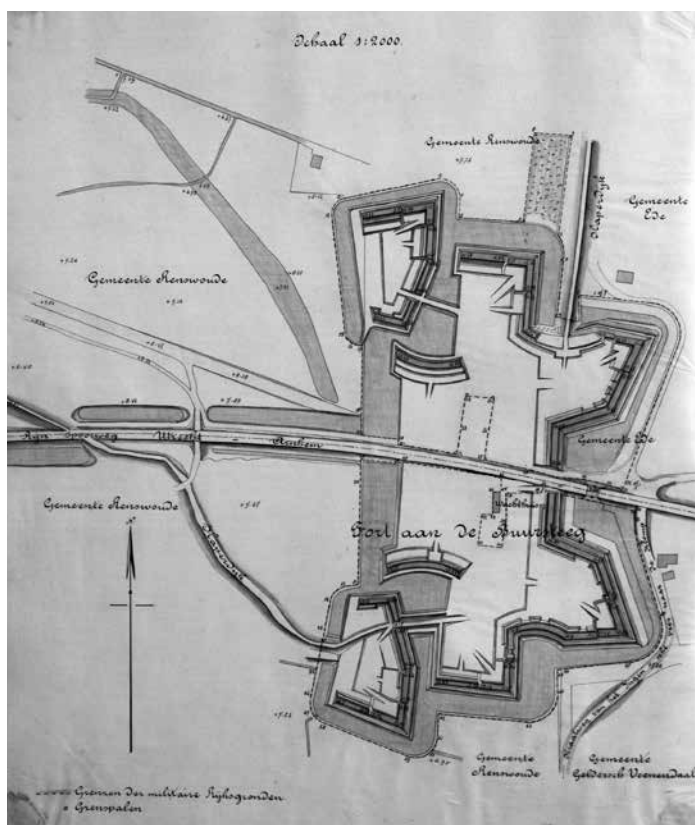
Het Fort aan de Buursteeg was de grootste fortificatie van de Grebbelinie en had verschillende functies: de verdediging van de Buursteeg (nu Klompersteeg), de verdediging van de Slaperdijk met de daarin gelegen Juffersluis en het afsluiten van de toegang tot de westelijk gelegen Emminkhuizenberg. De in 1843 aangelegde Rijnspoorweg Utrecht-Arnhem liep dwars door het fort, zodat deze ook in de verdediging kon worden opgenomen.

Het fort bestond uit een omgracht aarden werk met bastions, lunetten, redoutes met gemetselde kruikkelders en een gemetseld wachthuis. Op het terreplein stond ook een boerenwoning. Tijdens de Franse dreiging in de winter van 1794/95 verbleven er Nederlandse carabiniers en

Engelse en Ierse dragonders in het fort, maar zij vluchtten, net als de troepen elders in de Grebbelinie, toen de Fransen over de bevroren rivieren en inundaties naderden. De Franse bezetting volgde.

Duitsers

Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in 1939 kwam er hernieuwde activiteit op het fort.

Het Fort aan de Buursteeg in 1879 (collectie Het Utrechts Archief)

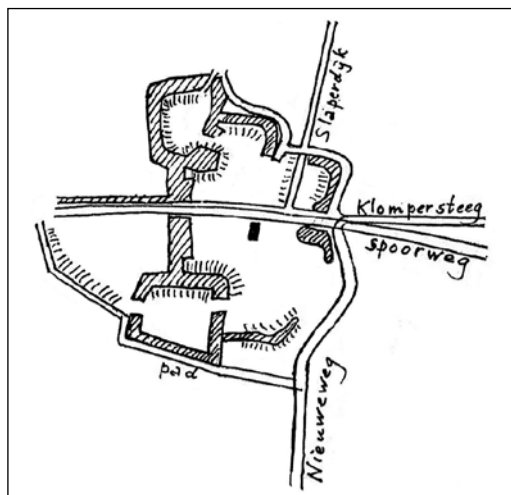
Militairen van het 10e Regiment Infanterie betrokken het werk en richtten het in ter verdediging. Er verschenen loopgraven, gevechtsofstellingen en zeker zes betonnen kazematten. Rondom het fort kwamen aspergeversperringen in de wegen en de spoorbaan, een antitankgracht en een mijnenveld. Tot zware gevechten is het in mei 1940 niet gekomen. Wel zijn er Duitse beschietingen op het fort uitgevoerd tijdens een aanval over de weg Ede-De Klomp.

In 1944 namen de Duitsers het fort op in een nieuw aan te leggen verdedigingslinie tegen de geallieerden. Deze zogenaamde Pantherstellung volgde een groot deel van het traject van de Grebbelinie. Het verschil was dat de linie nu ingericht werd met het oog op een naderend leger vanuit het zuiden. Italiaanse en Russische krijgsgevangenen werden tewerkgesteld om stellingen en bunkers te bouwen. Op het fort moesten ook Veenendaalse dwangarbeiders (waaronder de grootvader van de auteur) werken aan onder meer een grote Duitse kanonbunker op het zuidelijk deel. Ook in deze periode werden op het fort geen gevechten geleverd.

Camping

In 1951 werd de Grebbelinie definitief als militair vestingwerk opgeheven en kreeg de natuur de overhand op het fort. Begin jaren zestig kwamen er plannen om op het inmiddels vervallen noordelijk deel een camping te situeren. Dit stuitte op protest van de Veenendaalse onderwijzer D. Philips, die het belang van het behoud van dit 'onvervangbare monument van cultuur en natuurschoon' inzag. Desondanks kwam de camping er en verdwenen de aarden wallen, grachten en resterende kazematten in de loop van de tijd. De camping kreeg de toepasselijke naam De Batterijen.

Bij een inventarisatie in 1976 stelde J.C.T. van Blommestein vast dat het zuidelijk deel in een verwaarloosde staat verkeerde: 'De taluds zijn afgetrapt, de grachten staan droog of zijn geheel verland, er is een vuilstortplaats en het doorgeschoten eikenhakhout is de laatste decennia kennelijk niet meer onderhouden.' In 1983 werd er wat aan gedaan: Staatsbosbeheer restaureerde het zuidelijk deel, zodat het weer prachtig onder

Schets van het Fort aan de Buursteeg in 1962. Het noordelijk deel, waar de camping zou komen, is nog redelijk onder profiel (*Oud-Utrecht, maart 1962, collectie Historische Vereniging Oud Veenendaal*)

profiel kwam.

Op het noordelijk deel dijde de camping intussen uit en van het vestingwerk was daar niet veel meer te herkennen.

Een ansichtkaart van het Fort aan de Buursteeg, circa 1950 (*collectie Gerard Muller*)

Herstel

In 2007 kocht de provincie Utrecht het noordelijk deel van het fort in het kader van de gebiedsvisie 'De Grebbelinie boven water!' Afgesproken werd dat de camping drie jaar later overgedragen moest worden. Een van de belangrijkste sleutelprojecten is het herinrichten van het fort, het verbeteren van de bereikbaarheid en het realiseren van een bezoekerscentrum dat als startpunt kan dienen voor een bezoek aan de Grebbelinie.

Op 18 april 2011 kreeg de Grebbelinie en dus ook het Fort aan de Buursteeg de status van rijksmonument en kwam er een einde aan een jarenlange inspanning voor bescherming van dit ingenieus ontworpen verdedigingsstelsel.

Inmiddels is de camping verdwenen en wacht het terrein op de start van de herstelwerkzaamheden. Een uitgelezen moment om dit voorheen onoverzichtelijke deel te onderzoeken op restanten uit vroeger tijden. Met resultaat: een betonnen kazemat is (gehavend) onder de grond aangetroffen en de locatie van een tweede (waarschijnlijk gaaf) exemplaar is bekend. Het zou mooi zijn als het gave exemplaar weer zijn oorspronkelijke positie in de opnieuw aan te leggen aarden wal zou krijgen.

De gehavende kazemat (foto Gerard Muller, 2010)

Het restant van de aspergeversperring langs de spoorlijn (foto Gerard Muller, 2008)

Dit zijn de nog aanwezige en teruggevonden objecten in en om het fort:

Zuidelijk deel: een militaire grenspaal, een kazemat en een Duitse bunker

Noordelijk deel: een gehavende en een gelokaliseerde maar nog niet gevonden kazemat

Voor het fort: een gedeelte van de antitankgracht en restanten van aspergeversperringen in de Klompersteeg en langs de spoorlijn

Het herstel van het fort vindt plaats in verschillende fasen. De eerste fase start in 2012 en bestaat uit het weer zichtbaar maken van de historische contouren en waterpartijen van het noordelijk deel. De vervolgfases behelzen onder meer het herstel van het zuidelijk deel en de bouw van het bezoekerscentrum.

Met al deze ontwikkelingen en plannen is er voor dit unieke 225 jaar oude fort van de Grebbelinie nog een lange toekomst weggelegd.

Verklarende woordenlijst

Inundatie: onderwaterzetting van een terreingedeelte voor militaire doeleinden

Bastion: vijfhoekige uitbouw van een verdedigingswerk

Lunet: klein verdedigingswerk met twee naar buiten gerichte schuine zijden en korte flanken

Redoute: een eenvoudig, doorgaans gesloten, verdedigingswerk zonder bepaalde vorm

Terreplein: open binnenruimte van een vestingwerk

Kazemat: betonnen en tot een verdedigingslinie behorende opstellingsplaats voor geschut of mitrailleurs

Aspergeversperring: versperring tegen pantservoertuigen, bestaande uit in rijen geplaatste, naar voren gerichte, puntige en in beton gevatte profielstalen balken

Militaire grenspaal: hardstenen paal, die de grens van militaire rijksgroten markeert

Bronnen

J.C.T. van Blommestein, *De Grebbelinie. Van militair verdedigingswerk tot cultuurhistorisch erfgoed en natuurmonument*, 1984

S. Laansma, *Schansen Oorlogen Soldaten*, 1989

G.M. Muller, *De Grebbelinie. Wat er nog aan herinnert*, 2009

D. Philips, 'Historische verdedigingswerken bij Veenendaal', in: *Oud-Utrecht*, maart 1962

P.J.M. Kamps e.a. (red.), *Terminologie verdedigingswerken. Inrichting, aanval en verdediging*, 2004

www.grebbelinie.nl

Het laatste woord

Het spreekt vanzelf dat een historische vereniging aandacht besteedt aan jubilerende panden. In 2011 is dit het geval met de Nieuwe Molen. Hans de Kroon schetst vóór de pauze de molengeschiedenis in het algemeen. Na de pauze komt die van Veenendaal aan de orde.

DOOR HET BESTUUR

De mensheid heeft al heel lang molens in gebruik voor haar levensonderhoud: eerst molens die aangedreven werden met spierkracht, later vonden de Romeinen de watergedreven molen uit. Rond 1000 werden rond de Middellandse Zee de eerste windmolens gebouwd. In West-Europa kwamen rond 1200 de eerste windmolens. Ze werden gebouwd van hout volgens een vast stramen, de zogenaamde standerdmolen, en waren ingericht voor het malen van graan.

Rond 1600 werden in Nederland diverse technische verbeteringen in de molenbouw toegepast. Hierdoor was het mogelijk dat molens ook voor

andere taken konden worden ingezet, zoals hout zagen, olie slaan en papier maken. Momenteel staan in Nederland nog ruim 1200 molens, die zo veel mogelijk door vrijwillige molenaars in bedrijf worden gehouden. Door molens zo veel mogelijk in bedrijf te houden wordt voorkomen dat ze op den duur uit het Nederlandse landschap voorgoed verdwijnen.

De Oude- of Stichtse Molen werd in 1563 als standerdmolen gebouwd aan de huidige Molenstraat. Daar bleef hij staan tot 1880, na in 1860 zwaar beschadigd te zijn door een zware storm. In 1623 werd in Gelders Veenendaal (bij de huidige Mulderslaan) de Nieuwe- of Gelderse Molen gebouwd. Deze werd in 1911 vervangen door de huidige stenen stellingmolen. In 1872 werd verderop aan de Nieuweweg molen De Vriendschap gebouwd als opvolger van de Oude Molen. Naast windmolens heeft Veenendaal ook rosmolens gekend. Daarmee werden gort en grutjes gemalen en olie uit zaden geslagen. De naam Gortstraat (bijnaam Papsteeg) herinnert aan een rosmolen die hier heeft gestaan.

Alle leden zijn van harte welkom op:

- **Donderdag 29 september 2011**
- **Ledenbijeenkomst HVOV**
- **Hans de Kroon: 100 Jaar Nieuwe Molen in Veenendaal**
- **De Meent, Grote Beer 10**
- **Aanvang: 19.45 uur**
- **Toegang gratis**

Volgende bijeenkomsten:

Donderdag 8 december:

Wout Brands en Hennie Henzen met een foto- en filmavond.

De Nieuwe Molen, 1959 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Oud Veenendaal

December 2011

- 26^e jaargang, nummer 4
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Gert Groenleer
Ineke van Schuppen
Cor Slok
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

Dr H. van 't Veld, voorzitter
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, secretaris
H.C. de Kleuver, penningmeester
A. van den Bos
W. Brands
H. Henzen
G.M. Muller
C.J. Slok
info@oudveenendaal.nl

Secretariaat:

Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
Eekwal 3, 3904 DL Veenendaal
Telefoon 0318 51 10 66

Ledenadministratie:

H. Brands-van Ravenswaaij
Middellaan 77, 3904 LE Veenendaal
Telefoon 0318 51 36 50

Financiële administratie:

Berry Henzen
MacBridestraat 51, 3902 KK Veenendaal
Telefoon 0318 52 74 91 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

W. Brands
Middellaan 77, 3904 LE Veenendaal
Telefoon 0318 51 36 50

Documentatiecentrum

De Cultuurfabriek
Kees Stipplein 78, 3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 58 26 68
documentatiecentrum@oudveenendaal.nl

Openingstijden:

Dinsdag van 13.00 tot 16.00 uur
Donderdag van 13.00 tot 16.00 uur (beperkt open)
Zaterdag van 10.00 tot 16.00 uur

Bank:

Rabobank nr. 395110106, t.n.v. Historische
Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 20,- per jaar.

Losse nummers van dit blad € 5,-.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Ontwerp, opmaak en druk:

Henzen ontwerp & communicatie, Veenendaal

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

78	Om te beginnen De redactie
79	De schijnwerper op... (13) G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
88	Uitgelezen G.C. Groenleer
89	Gemeentewegwerker in politie-uniform W.C. van Elst
97	De Nieuwe Molen: 100 jaar jong G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
98	Nieuws uit het documentatiecentrum H. Henzen
99	Honderdjarigen in Veenendaal (19) W.C. van Elst
104	Het laatste woord Het bestuur

Om te beginnen

Een profeet wordt in zijn eigen land niet geëerd' is een uitdrukking die zeker van toepassing was op Adriaan P. de Kleuver uit Veenendaal. Hoeveel dorpsgenoten namen De Kleuver, ondanks zijn talrijke talenten, nu helemaal serieus? Maar de tijden zijn veranderd. Honderd jaar na zijn geboorte geven Rhenen, de Betuwe én Veenendaal Adriaan P. alsnog de eer die hem toekomt.

DOOR DE REDACTIE

In de schijnwerper van Ineke van Schuppen zien we Adriaan de Kleuver als muzikant, componist, tekenaar, schrijver, veldbioloog, archeoloog, ornitholoog en wat niet al. Religieus was hij ook nog. En criticus van zijn tijd. In de wieg gelegd voor schoenmaker en groot geworden als natuurmens en kunstenaar.

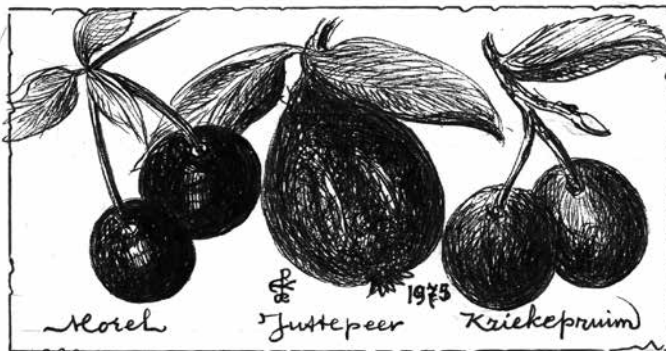
Het getal honderd is de rode lijn die door dit nummer loopt. We zien het als Wim van Elst zijn negentiende eeuweling presenteert in de persoon van Louisa Antoinetta Keuken-Sanders en het komt terug in de samenvatting van de lezing van Hans de Kroon over de Nieuwe Molen. Voor een tweede substantiële bijdrage heeft Van Elst zich laten inspireren door Teus van Beek.

Het verhaal over zijn grootvader Wouter Harselaar is mooi geïllustreerd en moet u, ook daarom, niet missen. In de boekenrubriek vragen we uw aandacht voor de eerste Veenendaalse roman en op de laatste pagina vindt u nieuwe pennenvruchten van de werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen én informatie over de komende ledenbijeenkomsten. Er is ook nieuws uit het documentatiecentrum. Gaat u er maar eens voor zitten.

Naar aanleiding van het laatste septembernummer bereikten ons twee opmerkingen van een oplettende lezer. In de eerste plaats zet hij een vraagteken bij de vermeende punctualiteit van ouderling-scriba Hendricus Hiensch (p. 56) en voorts wijst hij erop dat Sibylle van Griethuysen

Vriendelijke vragen

De werkgroep Monumenten zoekt informatie over een kegelbaan en een kerkje. Tot in de jaren zeventig van de vorige eeuw maakte de kegelbaan deel uit van het garagebedrijf van De Haas aan de Kerkewijk 87-93. Nu staat er het appartementencomplex Spoorstaete. Het kerkje, achter Zandstraat 47, werd in 1864 gebouwd voor de Christelijke Gereformeerde Gemeente en is sinds jaar en dag in gebruik als opslagruimte. Wie heeft foto's, documentatie, herinneringen? U kunt mailen naar: redactie@oudveenendaal.nl.

Een kunststukje van Adriaan P. de Kleuver uit 1975 (Gemeentearchief Veenendaal, verzameling A.P. de Kleuver)

in 1674, toen zij met Reynier van Groeneveld trouwde, in Wijk bij Duurstede woonde (p. 68). Bedankt voor deze aanvullingen.

Ook voor opmerkingen, suggesties en kopij kunt u het bovengenoemde mailadres gebruiken. En er zijn andere manieren om ons te contacteren. Een hartelijke groet.

De schijnwerper op... (13)

... een veelzijdig man die grote bekendheid genoot in Veenendaal. Hij was een getalenteerd amateur met een uitzonderlijk brede belangstelling voor geschiedenis, muziek, natuur, archeologie en genealogie en bezat tevens een groot tekentalent. Hoewel zijn tekeningen het niveau van een amateur veruit overstegen, bleef hij zichzelf amateur noemen. Ter gelegenheid van zijn honderdste geboortedag besteden we aandacht aan Adriaan P. de Kleuver.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Adrianus Pieter de Kleuver werd geboren op 18 december 1911 als zoon van Jan Anthonie de Kleuver, die zelf op 17 april 1878 was geboren. Diens ouders waren Pieter Johannes de Kleuver en Jannetje de Ruiter. Jan Anthonie trouwde op 29 september 1909 in Maurik met Adriana van Alphen. Het echtpaar ging wonen op wat nu Zandstraat 35 is en daar werd Adriaan ook geboren. Hij zou zijn hele leven in datzelfde huis blijven wonen. Het stond tegenover De Schup en was eigendom van Jan Hardeman, wolkammer en schoonvader van kruidenier Jan Jansen. Het huis werd oorspronkelijk in drieën verhuurd. De andere twee huurders waren het echtpaar Hagen en Jan Achterberg, de koster van de Christelijke Gereformeerde Kerk.

In die jaren liep er nog water door de Zandstraat. De demping van de Grift vond pas in 1933 plaats. Adriaan de Kleuver woonde met zijn gezin op de bovenverdieping en had zijn winkel op de begane grond. Achter de winkel was de keuken, waar gekookt werd op petroleumstellen. Boven, op de enorm grote zolder, lag van alles en nog wat. Net als zijn vader en zijn grootvader voorzag De Kleuver in zijn levensonderhoud met de reparatie van schoenen en laarzen.

Een bijzonder kind

Het werd al snel duidelijk dat Adriaan een bijzonder kind was. Vooral zijn vader onderkende zijn vele talenten al in zijn jonge jaren. Adriaan had geen broers of zussen en bezocht de dichtstbijzijnde school: de Boerschelandse School. Van

Zandstraat 35, 1988. Gerenoveerd, deels bakstenen en deels gepleisterd herenhuis in eclectische stijl van rond 1900. Pand met twee bouwlagen onder afgeplat schilddak. Hier woonde en werkte Adriaan P. de Kleuver (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

zijn schoolprestaties is niet veel bekend, al zullen die ongetwijfeld goed zijn geweest.

Hij was een muzikaal kind en schreef als elfjarige een compositie die hij Woudgedachten noemde. Hij kreeg les op de viool en op het harmonium. Veel later, in 1993, speelde de bekende Veense organist Bob van Stempvoort werk van hem tijdens een concert in de Oude Kerk op de Markt. En of dat nog niet genoeg talent was voor een kleine jongen, had Adriaan ook een bovengemiddelde aanleg voor tekenen. Die gave kwam hem

goed van pas bij het tekenen van alles wat hij in de natuur waarnam. Zelf stelde hij later vast dat hij als kind al een enorme drang voelde om alles te beschrijven en te bewaren.

Na de lagere school bezocht hij de Christelijke ULO School. Adriaan zal tot de eerste leerlingen hebben behoord, want de school met als eerste directeur R.J. Prins werd in december 1923 geopend. In 1936 werd Prins opgevolgd door J.G. Thoomes. Als het aan de jonge Adriaan zelf had gelegen, was hij naar het conservatorium gegaan. Maar het liep anders. Omdat zijn vader ziek werd, nam hij de schoenmakerij over. 'Mijn vader zei op zijn sterfbed tegen me: "Jongen, God gaf je grote gaven. Wees er altijd blij mee en er nooit trots op."

van. Dat weerhield vader De Kleuver er niet van Adriaan op zijn vijftiende een groot boek over uitgestorven diersoorten te geven. Het was allemaal zeer aan hem besteed en het deed zijn belangstelling voor de natuur alleen maar toenemen. Zijn grote voorbeeld in zijn jeugdjaren was Jac. P. Thijsse. Deze onderwijzer was ook een groot natuurliefhebber en zijn naam is voor altijd verbonden aan de Verkade-albums. Bij de koekjes van Verkade werden plaatjes bijgesloten die in albums konden worden geplakt en die als illustratie dienden voor de teksten die Thijsse schreef. Ook stond Thijsse in 1905 aan de wieg van Natuurmonumenten. Samen met de kunst-schilders die regelmatig in pension in huize De

Foto gemaakt ter gelegenheid van het 400-jarig bestaan van Veenendaal in 1949. Van links naar rechts: Bouman, Epskamp, Adriaan P. de Kleuver, Van den Heuvel, Gijs van Beek, fotograaf Nico Bakker, organisator H.J. Verwiel, Max Keuris, Mulder en Stokwielder (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Een duur boek

Bekend is het verhaal dat hij op zijn twaalfde van zijn vader een boek over de natuur kreeg dat f 12,50 kostte. Dat was in die tijd een enorm bedrag en de burens spraken er dan ook schande

Kleuver vertoefden, trok Adriaan de natuur in. Niet alleen leerde hij op deze manier veel op het gebied van tekenen en schilderen, ook de schilders leerden van hem veel over natuur en landschap.

Op 30 april 1936 trouwde hij met Willie Lelieveld uit Rhenen, die hem twee zonen schonk: Jan werd in 1936 geboren en Wim in 1951. Het jonge stel trok in bij de ouders van Adriaan. Vader De Kleuver overleed net voor de oorlog en zijn moeder overleed na een aantal jaren in het Oude-liedenhuis aan de Kerkewijk te hebben gewoond. Adriaan was een van Veenendaals kleurrijkste inwoners. Iedereen kende hem en je kon hem overal tegenkomen. Hij bracht veel historisch materiaal bijeen, waaronder een stenenverzameling, een verzameling boerengereedschap en een vlindercollectie. Hij viel op door zijn grote kennis van zaken, waardoor diverse kranten hem uitnodigden artikelen te schrijven. Jarenlang publiceerde hij in *De Vallei*, maar ook het *Utrechts Nieuwsblad* nam regelmatig bijdragen van hem op. Het boek over de uitgestorven diersoorten had hem aan het denken gezet. Zelf zei hij: 'Ik leerde de evolutietheorie begrijpen. Dat was in Veenendaal taboe. Zoiets bestond niet. Maar ik heb gemerkt dat hoe dieper je in de evolutietheorie doordringt, hoe meer je in de natuur het wonder Gods ziet.'

Kerklid

Gelovig als hij was, was Adriaan lid van de Nederlandse Hervormde Gemeente. In december 1934 deed het college van diakenen een oproep aan de leden om een tekort van f 2000,- te helpen wegwerken en Adriaan kwam met een briljant voorstel. Hij stelde het college van kerkvoogden voor om de betrekking van organist van de Julianakerk aan hem over te dragen. Het daarvoor geldende salaris van f 200,- per jaar wilde hij het eerste jaar volledig aan de kerk afstaan. Het tweede jaar wilde hij de helft aan de kerk geven en pas in het derde jaar en daarna zou het salaris hem helemaal toekomen. Het leek hem een aanbod dat het college onmogelijk kon weigeren. Een minder aardig aspect van het aanbod was echter dat het college van kerkvoogden wel eerst de in functie zijnde organist moest ontslaan. Uit het verslag van de vergadering van 2 januari 1935 van het college van notabelen blijkt dat men dat niet van plan was. Men liet Adriaan weten dat er geen vacature voor de betrekking van organist was.

Het is niet duidelijk wat er precies in de tussenliggende jaren gebeurd is, maar in 1949 had hij een heel andere mening over de kerk. Hij schreef toen een boze brief waarin hij zijn lidmaatschap en dat van zijn vrouw opzegde. Hij kon zich niet langer verenigen met de bestaande Veenendaalse geloofsovertuiging. 'Het scheelt mij niet of U b.v. de z.g.n. verdoemenis over mij uitspreekt. Dat is ten mijnen huize al eerder door Uw College gedaan! Ik geloof niet in een verdoemenis volgens Uw recept, dus hoef ik me daar geenszins iets van aan te trekken. Wat U allen gelooft, interesseert mij niet'. Hij was zo boos op de kerk dat hij zelfs zijn dooplidmaatschap opzegde, omdat 'de doop aan mij toegediend een totaal lege frase is geweest'.

Hij dreigde dat, als de kerkenraad niet aan zijn

C.X.L.V. aa.

't Is van d'n av-vond
Lammeliedjes-avond

ADRIAAN DE KLEUVER
*kennër van het
oude Veenendaal*

Veldbioloog de Kleuver, schoenmaker en folklorist, kent de oude gebruiken van zijn streek als geen ander. Aan het echt Veenendaalse feest van Lampegietersavond heeft

hij zelf al tientallen jaren deelgenomen door er de mooiste kalebassen voor te snijden. 't Is alleen jammer', zegt hij, 'dat die mooie volkscultuur dreigt te verdwijnen. De laatste jaren zijn er steeds minder uitgesneden kalebassen op Lampegietersavond te zien geweest.' Maar in ieder geval zullen er weer heel veel kinderen op deze tweede Maandag van September, met lichtjes lopen en in ieder gezin, in heel Veenendaal, zal men als vanouds genieten van kopjes heerlijke saliemelk, natuurlijk met Lange Beschuitjes van Verkade.

Verkade
LANGE BESCHUITJES

Prijs per pakje met 18 Verkade Lange Beschuitjes 30 cent.

Krantenadvertentie met daarin Adriaan P. de Kleuver als schoenmaker (*Gemeentearchief Veenendaal, verzameling A.P. de Kleuver*)

verzoek voldeed, hij de algemene synode van een en ander in kennis zou stellen. Helaas ontbreekt in de archieven van de Hervormde Gemeente zowel in de notulenboeken als in de verzonden stukken een reactie op deze brief, maar het is intrigerend te bedenken wat het antwoord van het college van kerkvoogden geweest zal zijn.

In 1975 kreeg hij in een ingezonden brief een groot compliment van een mevrouw die in haar woonplaats Hilversum De Vallei las: 'Wie niet religieus is, wordt het door mensen als U, die zo dicht bij de natuur leven. Elke te dogmatische dominee maakt me ongelovig, U maakt dat we ons een stukje dicht bij God voelen.'

Gezondheid in de oorlog

Zoals voor iedereen was de oorlog ook voor het gezin De Kleuver een moeilijke tijd. In eerste instantie had Adriaan nog veel ruilmateriaal in de vorm van oude schoenen die op de grote zolder lagen opgeslagen. In de oorlog kwam het immers niet aan op kleur of model. Het belangrijkste was dat men schoenen aan de voeten had. Hij ruilde schoenen tegen aardappelen en tarwe bij boeren in de Betuwe en rogge-meel en boter in de Gelderse Vallei. Zelfs in Spakenburg kwam hij terecht, waar hij schoenen ruilde tegen paling. Om de paling te beschermen tegen inbeslagname door de bezetter, verborg hij het goed ingepakte pakket onder zijn kleren of in de pijpen van een wijde broek. Ook snoep voor de kinderen kon hij ruilen tegen schoenen.

In de Hongerwinter werd Adriaan ernstig ziek. Hij bleek besmet te zijn door het drinken van melk van koeien met mond- en klauwzeer. De ziekte beperkte zich bij hem tot mondzeer, maar dat was erg genoeg. Hij kreeg hoge koorts en kon alleen maar vloeibaar voedsel in de vorm van pap en gepureerd fruit tot zich nemen. Uiteraard was fruit een schaars artikel, maar mevrouw Walkotten van de zondagsschool VIK (Voor Ieder Kind) hielp de familie uit de nood. Adriaan was namelijk organist van de Nederlandse Protestantenvond en de zondagsschool werd hoofdzakelijk bezocht door kinderen van de leden van de bond. Toen mevrouw Walkotten de kinderen vertelde dat Adriaan, die jaarlijks het kerstzangspel begeleidde, erg ziek was, brachten ze spontaan wat fruit

voor hem mee: een paar appels, wat stoofperen, gedroogde appeltjes of ingemaakt fruit. Via een relatie kreeg hij ook de beschikking over puddingpoeder van Recter (Pudding van Recter, niets is perfecter!) en toen de tandarts zijn gebit een pijnlijke maar grondige behandeling met een jodiumpreparaat had gegeven, knapte hij zienderogen op.

Radioprogramma's

Op zondag 14 november 1954 was het een drukte van belang op de grote zolder van huize De Kleuver. De afdeling Nederland van de International Folk Music Council had zich tot taak gesteld een aantal echte volksliedjes in ons land op te nemen die gezongen moesten worden in het dialect van de streek of de plaats. Ook Veenendaal kwam voor een plaatsje op de ranglijst in aanmerking. Uiteraard had men advies ingewonnen bij Adriaan, daar hij de meest deskundige op dit gebied was en hij adviseerde twee liedjes: het bekende deuntje van Palmpasen en het niet

Partituur van Strijkkwartet in E-dur door Adriaan P. de Kleuver (Gemeentearchief Veenendaal, verzameling A.P. de Kleuver)

minder bekende wijsje van Lammelietjesavond. Honderden kinderen meldden zich aan om mee te doen en daaruit stelde Adriaan een koortje van tien kinderen samen dat in onvervalst Veens een liedje moest kunnen zingen. Mevrouw Scheepers van de Folk Music Council was aanwezig met een bandrecorder om de liedjes op te nemen.

Het was niet de enige keer dat Adriaan aan een radioprogramma meewerkte. In januari 1973 werd het VARA-programma Veenendaal Centraal uitgezonden. Naast andere bekende Veenendalers als dr J.G. Thoomes, Rik Valkenburg en Hedda Buijs gaf hij zijn mening over zijn geliefde woonplaats. In dit programma werd ook vastgesteld dat de naam Veenendaal geen verbastering was van 'dal der Fijnen'.

In 1950 werd hij als deskundige geïnterviewd door het *Utrechts Nieuwsblad*. De journalist vroeg zich af hoe het kwam dat het veenland rondom Veenendaal verdwenen was. Adriaan gaf hiervoor vier redenen op: de steeds intensiever doorgevoerde ontwatering, de totale onwil van het gemeentebestuur en de bevolking om iets van historische waarde te behouden, de voortdurende landhonger van de moderne mens en als laatste maar niet minste factor het feit dat Veenendaal zo weinig grond had. Hij vond het een schande dat Veenendaal zijn doden buiten de gemeente moest begraven en dat een mooie plas in de omgeving van De Hel gebruikt werd als vuilstortplaats. Voorts was hij van mening dat de omstreken annexatie het natuurschoon zeker ten goede zou komen en dat Veenendaal meer grond moest krijgen.

Geertekerk

In 1952 moest de Geertekerk in Utrecht gerestaureerd worden. Toen Veenendaal in 1855 getroffen was door een watersnoodramp als gevolg van de doorbraak van de Grebbedijk, waren in dit kerkgebouw veel inwoners geëvacueerd geweest. In een Veense krant verscheen een oproep om een steentje bij te dragen aan de restauratie. De schrijver, een Veense ingezetene, bracht de watersnood in herinnering. Omdat het in 1955 honderd jaar geleden zou zijn dat Veenendaal onder water liep, had het college van burgemeester en wethouders laten weten dat de kerken in

Veenendaal er misschien een herdenkingsdienst voor zouden kunnen houden en over deze uitspraak was de schrijver zeer verontwaardigd. Hij trok een parallel met de evacuatie in 1940 en deed een dringende oproep hulp te bieden.

In de laatste raadsvergadering van 1952 stond het onderwerp op de agenda. Wethouder De Ruiter vroeg zich af of Veenendaal toch niet een bijdrage zou moeten leveren. De voorzitter, burgemeester Bakker, had zich klaarblijkelijk erg door de oproep aangesproken gevoeld: 'De schrijver van dit stuk is kennelijk een Veenendaler. Het is behalve beledigend voor het gemeentebestuur ook nog een onbenullig stuk. Ik voel er niet voor om nu, staande de vergadering, te besluiten tot medewerking.' Een aantal raadsleden voelde wel voor een wat soepeler benadering, maar de burgemeester wilde de zaak aanhouden tot een volgende vergadering. En daar kon Adriaan, want hij was natuurlijk de Veense ingezetene, het mee doen.

Moderne tijd

Hoewel ook Adriaan niet aan de eisen van de moderne tijd ontkwam, zei hij zelf daarover: 'Ze vragen me vaak waarom ik geen tv neem, want je hebt daarop ook prachtige natuurfilms. Dat is allemaal waar, maar zolang je die natuur nog in de buurt hebt en er zelf naar kunt gaan kijken hoeft dat voor mij niet. Als ik mijn fiets pak en vijf minuten rijd, zit ik midden in de polder met allerlei vogels om me heen. Ik heb nog zo vreselijk veel te doen en een leven is zo kort. Ik moet mijn symfonie over de Rijn en al die lieve dorpjes in de Betuwe nog afmaken.'

Hij hield van de streek waarin hij was op gegroeid 'en', zo zei hij, 'ik hoop zo van harte, dat iedereen voor zich dat tot in de ziel gewortelde gevoel ook kent. Laat ze maar kletsen over bergen. Ik houd van mijn nest. Na een dag ga je weer naar huis toe. Maar je neemt wat mee: je herinnering. Dat is een heerlijk bezit. Ga je 'over de berg' weer Vallei-waarts en nader je de stad in wording, Veenendaal, met z'n neonverlichting en drukke verkeer, de verlokkingen achter de winkelramen tentoongesteld en badend in licht, dan nóg is er die blij herinnering. Weer thuis en voldaan. Wat een rijkdom is toegevoegd aan wat je reeds

bezat.' Maar al in 1960 sprak hij zijn zorg uit over het verdwijnen van de oude gevels. En wie heden ten dage in de Hoofdstraat loopt, moet diep in zijn hart bewondering hebben voor die vooruitziende blik.

Kees Stip

Al vanaf de schoolbanken was hij bevriend met Kees Stip, de Veense dichter die landelijke bekendheid kreeg met zijn dierengedichten. Hij zat naast Kees in de schoolbank en op een dag moesten de twee jongens van de meester een emmer helder slootwater halen. 'Levend water', had meester Wiering gezegd. Het resultaat was de volgende morgen een aquarium met zo'n dikke duizend dikkopjes. Meester Wiering had zijn levend water gekregen.

Veel later, in 1968, nam Kees Stip het in de krant op voor Adriaan. De laatste had op een tentoonstelling in het raadhuis een door hem vervaardigd schilderij van een halfnaakt Vietnamees meisje opgehangen. De verantwoordelijke wethouder vond het schilderij 'te playboy-achtig' en had het omgekeerd tegen de muur gezet. Groot was de verontwaardiging van Kees Stip. 'Verminkte lijken mogen wij zien, maar zo'n prachtig mooi meisje dat in eigen land de kans loopt getroffen te worden door het moordend lood, mag hier niet hangen. Dit schilderij is een aanklacht tegen de oorlog en tegen de rassendiscriminatie.' Bij de opening van datzelfde raadhuis een jaar eerder, in 1967, kreeg wel de stenenverzameling van Adriaan een plaatsje als permanente expositie.

PROTEST

ALS een van de voorrechten van mijn jeugd beschouw ik het samen op school te zijn geweest met de veldbioloog Adriaan de Kleuver, dezelfde die nu het voorrecht heeft genoten een door hem vervaardigd schilderij van een halfnaakt Vietnamees meisje op een wenk van hogerhand van een tentoonstelling in het raadhuis te Veenendaal te moeten verwijderen.

Adriaan was reeds destijds de knapste jongen van de klas, een universeel kenner van de natuur en

beoefenaar van de schone kunsten. Aan hem dankte ik later een permanente voldoende voor biologie, want hoeze ik geen meeldraad van een stamper kon onderscheiden, bracht ik de zeldzaamste wilde orchideeën mee naar school, waarvan hij mij de vindplaatsen had gewezen.

Vaak speelde hij mij op een orgeltje zijn symfonieën voor, of toonde hij zijn schilderijen. Ik herinner mij er een van een Volendamse meisje, zo natuurgetrouw weergegeven dat ik sindsdien alle Volendamse meisjes waarmee wij het buitenland willen doen geloven dat wij Volendammers zijn, als copieën beschouw.

Tot mijn vreugde zie ik dat Adriaan in de kunst de natuur is trouw gebleven. De wethouder keurde het schilderij van de Vietnamese af omdat hij 't „te playboy-achtig” vond. Voor een natuurvriend betekent dit oordeel geen geringe lof.

Immers, *Playboy* is het tijdschrift dat aan vliegtuigpassagiers wordt uitgereikt om te tonen dat er ergere gevaren bestaan dan vliegen, en de afbeeldingen die erin voorkomen genieten een zekere vermaardheid wegens de wijze waarop zij de natuur overtreffen.

Adriaan de Kleuver blijkt nog altijd, zoals hij vroeger ook tegenover mij was, vol begrip te zijn voor het onbegrip van anderen. Hij kan wel aanvoelen waarom de wethouder dit halve naakt omgekeerd tegen de muur heeft gezet, en twee helere naakten, waaronder een van hemzelf, heeft laten hangen. Dat waren tekeningen in zwart-wit, en, zegt hij: „Ik schilder de echte vleeskleur, en dat spreekt natuurlijk veel meer aan.”

In die kleurechtheid heb ik het volste vertrouwen. Eens had ik, tegen de kerstdagen, van karton een kerk gemaakt, met rood papier in de ramen en een kerstklok in de toren. „We zullen hem een baksteenkleur geven,” zei Adriaan. Hij sloeg een paar stukken van een baksteen

af, stampte ze fijn in een vijzel, voegde er olie aan toe en verfde de kerk baksteenkleurig. Ieder die het kunstwerk zag, sloeg de handen ineen, en daarna voor de neus, want de olie bleek levertraan te zijn.

Hoe mijn vriend Adriaan aan de vleeskleur komt, weet ik natuurlijk niet, maar het verheugt mij dat hij alle vleeskleuren even hoog aanslaat. Verminkte liken mogen we zien, zegt hij. Maar zo'n prachtig mooi meisje, dat in haar land de kans loopt getroffen te worden door het moordend lood, mag hier niet hangen. Dit schilderij is een aanklacht tegen de oorlog en tegen de rassendiscriminatie.

Dank, oude vriend en medestander, voor deze woorden. Ze wijzen de uitweg uit alle wanbegrip waaronder mensen elkaar laten lijden.

KEES STIP

Column van Kees Stip over het gewraakte schilderij van Adriaan P. de Kleuver (*Gemeentearchief Veenendaal, verzameling A.P. de Kleuver*)

Adriaan P. de Kleuver bij zijn naaktschilderij (*collectie Historische Vereniging Oud Veenendaal*)

Natuurbescherming

Door sommige van zijn activiteiten, zoals het schrijven van artikelen, kreeg hij in de loop van de jaren de financiële ruimte om er regelmatig

op uit te trekken. De zaak aan de Zandstraat 35 was dan ook steeds vaker gesloten. Een deel van de Veenendalers had overigens wel enige bedenkingen bij de activiteiten van Adriaan. Zelf zei hij erover: 'Wat ik doe is voor de mensen hier eigenlijk geen werken. In Veenendaal vinden ze iemand die sigaren maakt, wol spint, timmert, metselt of de straat repareert een werker. Niet iemand die verhaaltjes schrijft, plaatjes tekent, naar vogeltjes kijkt en steentjes zoekt. Ik viel hier van jongs af aan uit de toon. Toen ik twaalf was kreeg ik van vader een boek over het leven in de natuur. Dat begrepen de mensen niet. In de buurt zeiden ze boos: "Wij kunnen voor onze jongens nog geen broek kopen en dat jong krijgt een boek van twaalfeneenhalf gulden!"'

Wat Adriaan niet wist van planten in het algemeen en onkruid in het bijzonder was de moeite van het weten niet waard. Hij wilde nog weleens smalend uithalen naar wat hij noemde 'die jongetjes die de arrogante florist in spe uithangen'. Dat was ook het geval met de put van Buren. In 1970 maakte een goede kennis hem erop attent dat de put van Buren omgeploegd werd en hoewel Adriaan net ernstig ziek was geweest, werkte dit bericht op hem als een rode lap op een stier en ging hij op stel en sprong richting Buren.

Daar bleek een zeldzame orchideeënbegroeiing door een tractor vernietigd te zijn. Dat was moedwillig gebeurd, omdat Buren op die plaats een nieuwe woonwijk wilde hebben en men op die manier bij voorbaat de natuurbeschermingsmensen wilde uitschakelen. Zijn eerste daad was de commissaris van de Koningin in Gelderland, mr Bloemers, in de arm te nemen. Van daar ging het regelrecht naar de natuurbeschermingsconsulent in Arnhem, die direct de ernst van de zaak inzag. Nog geen week later was de zaak rond en werd het Burense gebiedje een CRM-reservaat. Tot zijn vreugde leverde het omgeploegde landje ook nog een zeer schaars plantje op: het duizendguldenkruid.

Staatsbosbeheer

Adriaan onderhield nauwe contacten met Staatsbosbeheer. Een gedeelte van zijn correspondentie met dit instituut is bewaard gebleven. In een brief van Staatsbosbeheer van 25 mei 1964

werden zijn taken als toezichthouder van De Hel, De Blauwe Hel en De Meent breed uitgemeten en dat leverde hem een honorering van f 320,- per jaar op. Daarvoor werd onder meer van hem verwacht dat hij toezicht zou houden op de bio-

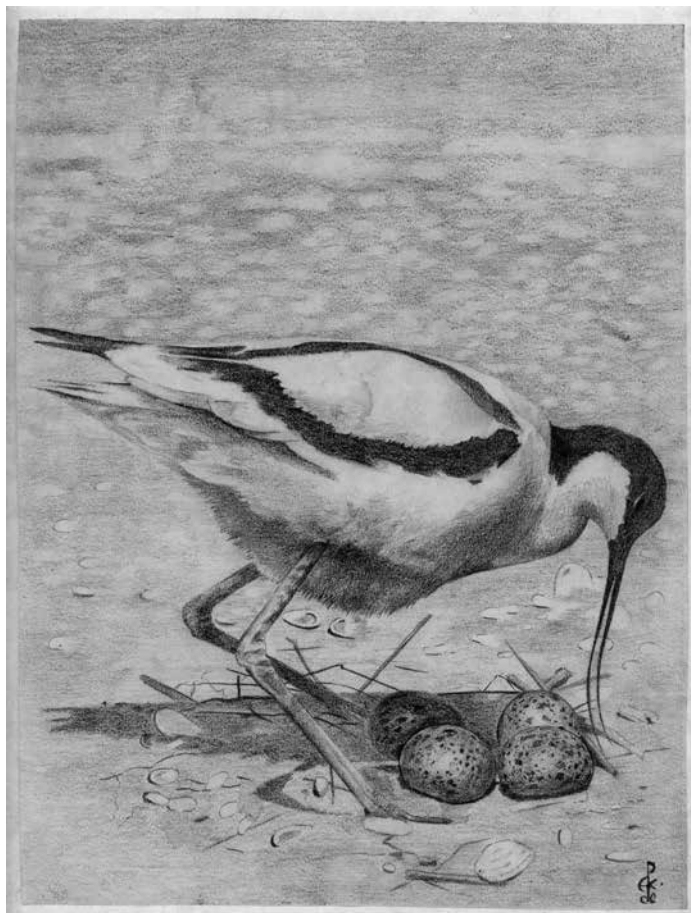
er een verwijtende brief van de natuurbeschermingsconsulent van Staatsbosbeheer dat de rapportage ver beneden de maat was. 'Het moet toch niet zo ingewikkeld zijn steeds na bezoek aan het reservaat daaraan enige regels te wijden

en dit tijdig te verzenden.' Op dat moment had de consulent al maandenlang geen rapporten ontvangen. In de tussentijd, in december 1964, had Adriaan ook het toezicht gekregen op 'Het Meeuwenkampje' en daarvoor ontving hij f 210,- per jaar voor werkzaamheden die veertien halve dagen per jaar in beslag zouden nemen.

Zelf leidde Adriaan regelmatig groepen mensen rond tijdens excursies in het Leersumse Veld. Daarvoor diende hij gewoon net als ieder ander een vergunning bij Staatsbosbeheer aan te vragen.

In *De Vallei* van 6 januari 1973 werden de medewerkers van de krant gevraagd naar hun wensen voor het nieuwe jaar. Uiteraard kreeg ook Adriaan de gelegenheid zijn zienswijze te uiten: 'Ik hoop dat de voortschrijdende ontlustering van onze regio een halt wordt toegeroepen, dat we goed Valleiwater kunnen blijven drinken en dat zo veel mogelijk natuurschoon maar ook dorps-schoon bewaard en zo nodig geconserveerd zal worden. Iedere cent daaraan uitgege-

ven kan alleen maar aan de creditzijde van onze samenleving geboekt worden.' Nu, bijna veertig jaar later, zijn zijn wensen nog steeds actueel. Toen de voormalige Talmaschool aan de Industrielaan werd gebouwd, diende een bepaald percentage van de bouwsom besteed te worden aan een kunstwerk. Het idee voor dit kunstwerk kwam voort uit de samenwerking van de kunstenaar, J.T. Halbertsma, met wie anders dan oudheidkenner Adriaan de Kleuver. De wandver-

Kluut, getekend door Adriaan de Kleuver voor een natuurliefhebster uit Amerongen die vaak met hem op excursie ging (*Gemeentearchief Veenendaal, verzameling A.P. de Kleuver*)

logische toestand van het terrein, dat hij tegen onbevoegden zou optreden, dat hij toegangsbe- wijzen zou controleren, dat hij zoölogische en botanische tellingen zou verrichten, dat hij een dagboek zou bijhouden, kortom, te veel om op te noemen. Er werd verwacht dat hij al deze en nog meer taken in een ochtend in de week zou kunnen verrichten.

Waarschijnlijk vond Adriaan dat te weinig tijd voor te veel werk, want in september 1965 kwam

siering brengt het Veenendaals begin in beeld en gaat via turfwinning, wolkammerij en watersnood naar het Veenendaal van 1964, het jaar waarin de school werd gebouwd. Deze wandversiering is op dit moment weer in het nieuws. De werkgroep Monumenten van de historische vereniging is in gesprek met de gemeente om de mogelijkheden te bezien dit kunstwerk voor de Veense gemeenschap te behouden.

Adriaan de Kleuver op pad als veldbioloog (collectie Historische Vereniging Oud Veenendaal)

Duizendpoot

Op latere leeftijd verzuchtte hij: 'Ik kom niet klaar met mijn werk. Al zou ik één ding uitkiezen en me daar de rest van mijn leven aan wijden, dan zou me dat nog niet lukken. Ik troost me maar met de gedachte dat ieder mens iets achterlaat dat niet af is. Als God de levensdraad afsnijdt, ligt het er. Daarmee moet ik me ook verzoenen.' Zijn leven was inderdaad rijklijk gevuld. Op het gebied van geschiedenis had niet alleen de Veense historie zijn belangstelling, maar hij schreef bijvoorbeeld ook een boekje over de Cuneralegende van Rhenen, een boek over de Betuwe en een boekje over de historie van Maurik.

Bodemonderzoek ging hij ook niet uit de weg, getuige de opgravingen in Rhenen, Elst en Ederveen. Hij was actief in de Elsterse Natuurhistorische Vereniging (de Kaaienclub - kaaien = keien). Hij organiseerde in de zandafgraving Kwintelooyen in Rhenen zoekwedstrijden naar

stenen en fossielen en jureerde zelf de vondsten. Er kwamen duizenden mensen op af. Een artikel over Oosterse en Westerse religie? Adriaan draaide er zijn hand niet voor om. Na de oorlog organiseerde hij excursies naar onder meer de Leersumse Plassen, waar hij met groepen belangstellenden naartoe fietste. Legio zijn de artikelen die hij als veldbioloog schreef, maar ook het componeren van muziekstukken of het geven van lezingen moet veel tijd in beslag hebben genomen. Ruim vijfendertig jaar was hij als organist verbonden aan de Protestantenvond. Helaas hield het huwelijk van Adriaan, misschien wel door zijn drukke werkzaamheden, geen stand. Na dertig jaar ging het echtpaar uit elkaar. Adriaan overleed op 15 februari 1980 op 68-jarige leeftijd in het Juliana Ziekenhuis. Op zijn begrafenis op 20 februari was de belangstelling groot. Dr J.G. Thoomes hield een grafrede, waarin hij Adriaan een groot Veenendaler noemde voor wie hij veel bewondering had. Veenendaal had een markante inwoner verloren. In 2010 is als eerbetoon aan een opmerkelijk man in het plan Brouwerspoort een straat naar hem genoemd: de Adriaan P. de Kleuverstraat.

Bronnen

W. Jansen en J. van Schuppen, *Herinneringen van mevrouw W. van Schie-Jansen*

Gemeentearchief Veenendaal, archieven van de Nederlandse Hervormde Gemeente te Veenendaal, inv.nrs. 12 en 182

Gemeentearchief Veenendaal, documentatieverzameling van A.P. de Kleuver, diverse inventarisnummers A.C. van Grootheest, R. Bisschop, G.C. Groenleer (red.), *Geschiedenis van Veenendaal 2*, p. 14 en 15

Hennie Henzen, brieven en krantenartikelen van Adriaan de Kleuver

Internetencyclopedie Wikipedia

Krantenartikelen uit *De Rijnpost* en het *Utrechts Nieuwsblad*

Dr. H. van 't Veld (red.), *Markante Veenendalers* Oud Veenendaal, augustus 1993

www.schrijversinfo.nl

www.gemeentevenendaal.nl

Uitgelezen

Over de veelkleurige geschiedenis van Veenendaal zijn al heel wat boeken en boekjes geschreven. De meeste hebben betrekking op de werkelijkheid en worden daarom tot de non-fictie gerekend. In augustus verscheen voor het eerst een roman over een bekende episode uit de Veense historie. Een primeur in fictie.

DOOR GERT GROENLEER

1855 door Evert G. Davelaar. 60 p., Free Musketiers, Zoetermeer, ISBN: 978-90-484-2015-5, NUR: 312, € 15,95.

Evert Davelaar, Boveneinder uit *De Rijnpost* van enkele jaren geleden, heeft over de opbouw van zijn verhaal goed nagedacht. Omstreeks 1914 komt de bijna zeventigjarige hoofdpersoon Gert per automobiel terug in zijn geboorteplaats Veenendaal. Hij is rijk, rooms-katholiek en weduwnaar geworden. Ook in het dorp, met zijn rokende fabrieksschoorstenen en rijen arbeiders in ploegendienst, heeft de tijd niet stilgestaan. Gert huurt een kamer in hotel De Korenbeurs en onderneemt vandaaruit een sentimental journey langs oude vrienden en bekenden: koster Jan en zijn vrouw Trui, Breus, boer Jansen. Intussen herbeleeft hij de watersnoodramp die hij als tienjarige knaap meemaakte: het verblijf in de kerk, het bezoek van de koning, de treinreis naar Utrecht, de opvang in de Geertekerk, de wederopbouw. Waarom, zo vraagt hij zich af, werkten de dominee en de pastoor toen zo broederlijk samen en reageren zijn dorpsgenoten nu zo kribbig als hij ze vertelt dat hij rooms geworden is? Zelf gaat hij op zondagmorgen naar de Roomse en op zondagavond naar de Hervormde Kerk. Het eindigt ermee dat Gert getuige is van de begrafenis van zijn jeugdliefde en met een roomse weduwe met een laag decolleté naar Utrecht rijdt. Anders dan gesuggereerd wordt op de achterkant, is het geen boek om in één adem uit te lezen. Vanwege de missers moet je ook weleens zuchten. Op pagina 7 zegt Gert dat hij in 1855 met zijn broers en zussen in de kerk op de Markt heeft gezeten. Later blijkt dat hij maar één broer

had: Gerard. Jammer. En wat is een roman zonder karakterbeschrijvingen? Alleen Jansen wordt expliciet getypeerd als een gulle boer en een vriendelijke vrijdenker. Maar wat was Gert nou precies voor iemand? Een overgevoelige senior? Er wordt wat afgehuild in het boek.

Goed. Het is een verhaal met een kop en een staart. Een verhaal ook van iemand die kind aan huis is in 't Veen. Davelaar spreekt met liefde en kennis van zaken. En liefde maakt blind. Het is hem dus vergeven dat hij gekozen heeft voor zo'n onwaarschijnlijk happy end.

Gemeentewegwerker in politie-uniform

Aangesproken door het tweede verhaal van Teus van Beek over de Achterkerkstraat in Oud Veenendaal van juni 2010, leek het mij goed ook het een en ander te vertellen over mijn grootvader Wouter Harselaar. Voor hem zal 'De Vlas' eveneens bekend terrein zijn geweest en met politieagent Gerrit Janssen zal hij als collega zeker veel zijn omgegaan.

DOOR WIM VAN ELST

Wouter Harselaar werd op 21 september 1869 in Veenendaal geboren. Hij was een zoon van Cornelis Harselaar en Jannetje van Ravenswaaij. Zijn vrouw, met wie hij op 20 oktober 1899 in het gemeentehuis van Veenendaal trouwde, heette Evertje van Ginkel, geboren te Amerongen op 16 juni 1875, dochter van Cornelis van Ginkel en Johanna van den Brandhof.

Panhuis

Na hun huwelijk betrokken mijn grootouders het pand Panhuis C 84 (later omgenummerd naar C 82), waar voorheen de familie P. Klumpenaar-van Dijk had gewoond. Hier werden in 1901 en het jaar daarop twee dochters geboren. De eerste, die de naam Jannetje kreeg, werd slechts 17 dagen oud. De tweede, wederom Jannetje genoemd, was een langer leven beschoren; zij werd bijna 99 jaar.

Het zal in het jaar 1903 geweest zijn, dat de familie Harselaar verhuisde naar Panhuis C 68, later omgenummerd naar C 129, C 209 en nummer 22, waar vijf kinderen, Johanna (1904), Cornelia (1907), Everdina Wouterina (1911), Reintje (1915) en Cornelis (1919), hun eerste levenslicht zagen.

Op 8 augustus 1931 betrokken opa en opoe Harselaar met hun nog thuiswonende kinderen een prachtige, vrijstaande eengezinswoning, die door hun schoonzoon Gerrit van Elst, aannemer, was gebouwd. Het adres luidde: Panhuis 36. Nog altijd is dit huis op het Panhuis te vinden, zij het nu weer onder nummer 20.

De familie Harselaar heeft nog altijd goede herinneringen aan het Panhuis. Helaas is ook hier in de loop der jaren veel veranderd. De Grift is

De nieuwe woning aan het Panhuis 36 (collectie W.C. van Elst)

gedempt. Het voetbalveld van DOVO op de hoek van de Dahliastraat is niet meer te vinden. Naar het kruideniers- en snoepwinkeltje van Driek van Hal zoekt men tevergeefs. Petroleum van Brand Demoet hebben we niet meer nodig enzovoort. Wel kan ik me de buurtbewoners van mijn grootouders nog goed herinneren. Ik noem ze vanaf de Dahliastraat richting Davidsplein: de families

Bos, Van de Lustgraaf, Willemsen, Harselaar, Van Doorn, Schoonhoven, Van de Haar, Rebergen, Bouwmeester en Takken.

Bij het inzien van de gezinskaart van de familie in het Veenendaalse bevolkingsregister over de jaren 1921-1940 (inv.nr. 2658) krijg je de indruk dat Wouter Harselaar maar graag zag dat zijn kinderen, zodra dat mogelijk was, aan het arbeidsproces gingen deelnemen en daarbij bleek hij een sterke voorkeur te hebben voor de vermicellifabriek van de firma Blanken & Van Buuren aan het Verlaat. Vier van zijn dochters gingen dáár aan de slag. Dochter Everdina Wouterina (Eef) maakte hierop een uitzondering. Haar beroep werd aangeduid als atelierwerkster. Zoon Cornelis (Kees) ging naar de Ritmeester en werd sigarenmaker.

Als kleinkinderen weten wij dat voor sommigen de 'vermicelliperiode' maar kort heeft geduurd.

Het gezin Harselaar in 1921. Boven: Jannetje, Cornelia en Johanna. Midden: Wouter Harselaar en Evertje Harselaar-van Ginkel. Onder: Everdina Wouterina, Cornelis en Reintje (collectie W.C. van Elst)

Uitbreiding

De familie breidde zich uit. Alle zes kinderen van Wouter Harselaar en Evertje van Ginkel vonden een partner met wie zij het verdere van hun leven deelden.

- Jannetje (Jansje) trouwde met Gerrit van Elst uit Scherpenzeel, van beroep aannemer, later directeur van een groot bouwbedrijf. Zij kregen

vijf kinderen, waarvan hun zoon Marinus Wouter (Rien) als directeur van Bouwmaatschappij Van Elst zeker tot de prominenten van Veenendaal mag worden gerekend.

- Johanna werd de echtgenote van de Veenendaalse Abraham Rebergen. Hij was verfmeeester op de N.V. Koninklijke Veenendaalsche Sajat- en Vijschachtfabriek v/h Wed. D.S. van Schuppen en Zoon. Zij ontvingen vier zoons en een dochter.

- Cornelia (Cor) diende korte tijd bij het burgemeestersgezin H.A. van de Westeringh en was later gedurende enkele jaren voor dag en nacht bij dominee en mevrouw S.C. van Wijngaarden op de Markt. Zij vond haar levenspartner in Hendrik van Elst, in 1905 geboren te Gelders Veenendaal (gemeente Ede). Van beroep was Hen(k) machinebankwerker bij de Hollandia Wol- en Kousenfabrieken (Gebr. Van Leeuwen) aan het Verlaat. Later werd hij bij dit bedrijf chef van

de technische dienst. Toen zich in de textielindustrie grote problemen voordeden en de werkvoorziening in het geding kwam, werd mijn vader kraanmachinist bij de eerdergenoemde Bouwmaatschappij Van Elst. Op Zandstraat 58 werd ik (Wim) als eerste kind uit dit huwelijk geboren en ontvingen zij daarna nog twee dochters, te weten Eep en Corry.

- Everdina Wouterina, die bij Hein van Schuppen in het atelier werkte, kreeg verkering met de in Ede geboren Hendrikus Schoeman en samen besloten zij in Veenendaal te trouwen. Henk Schoeman (de familie Schoeman noemde hem Dries) was timmerman bij de firma Nieboer in de Gortstraat en werd later

hoofduitvoerder bij Bouwmaatschappij Van Elst alhier. Uit dit huwelijk werden drie kinderen geboren: twee zoons en een dochter. Heel bekend was Wouter Schoeman, algemeen directeur van Schoeman Makelaardij, een van de grootste makelaarsorganisaties binnen Nederland met vestigingen in Almere, Amersfoort, Amsterdam, Hoofddorp en Veenendaal.

Het vijftigjarig huwelijk van W. Harselaar en E. Harselaar-van Ginkel, 1949. Staand van links naar rechts: Jans en Gert, Rein, Henk en Eef, Cor en Hen, Wouk, Jo en Bram, Kees (collectie W.C. van Elst)

- Reintje (Rein) trad in het huwelijk met Jan Slotboom, geboren en getogen in Gelders Veenendaal (gemeente Ede), werkzaam bij de Justitiële Jeugdinrichting in Overberg. Kinderen uit dit gezin waren Hendrik (Henk) en Everdina Wouterina (Ina).

- Cornelis (Kees) Harselaar was sigarenmaker bij de Ritmeester Sigarenfabrieken aan de Kerkewijk. Later trad hij, evenals enkele van zijn zwagers, in dienst van Bouwmaatschappij Van Elst. Hij trouwde met de in Rhenen geboren Wouterina Baars. Het echtpaar liet geen kinderen na.

Jachtopziener

Wouter Harselaar liet een met potlood geschreven kattedelletje na waarop zijn loopbaan nauwkeurig was omschreven. Over alle door hem opgeschreven punten wil ik graag het een en ander vertellen.

Allereerst was hij vier jaar jachtopziener voor Sandbrink, Van Woudenberg en Van den Berg. Om hem bij overtredingen wettelijk meer armslag te geven, werd Wouter Harselaar bij beschikking van de minister van Justitie van 9 april 1895 aangesteld tot onbezoldigd rijksveldwachter en dat

hield in dat hij buiten de gemeentegrens iemand kon bekeuren. Binnen de eigen gemeente waren de agenten van politie en/of de gemeenteveldwachters actief.

Van deze periode als jachtopziener is ons niets bekend. Vermoedelijk betreft het hier het landgoed van de familie Sandbrink-van Woudenberg, ouders van D. Sandbrink, de latere directeur van de N.V. Textielfabriek Veenendaal aan de Dijkstraat.

Gemeentewegwerker

Per 1 januari 1899 werden mijn grootvader en Cornelis Diepeveen, bijgenaamd Kees de Schup, benoemd tot wegwerker bij de gemeente Veenendaal. Zij hadden tot taak de openbare wegen en wateren in de gemeente schoon te houden en als burgemeester en wethouders daarvoor de opdracht gaven, hoorden daar ook bij het schoonhouden van de lokalen van de openbare school, de brandblusmiddelen en de overige gemeenteeigendommen.

Van nabij weet ik dat Harselaar en Diepeveen er 's avonds ook op uit trokken om de lantaarns aan te steken. Veel geld bracht deze arbeid niet

in het laadje, dat blijkt wel uit artikel 5 van de desbetreffende gemeenteverordening van 31 december 1898: 'Zij genieten eene bezoldiging van f 7,- per week en hebben de vrije beschikking over hetgeen zij door het schoonhouden der wegen bijeen verzamelen.' Bij het doornemen van oude raadsnotulen las ik tot mijn genoegen dat de raad in zijn vergadering van 12 oktober 1911 besloot de jaarwedden van de gemeentearbeiders W. Harselaar en C. Diepeveen met ingang van 1 januari 1912 te brengen op f 466,-.

Wouter Harselaar bleef daarnaast onbezoldigd rijksveldwachter en droeg bij bepaalde gelegenheden het bijbehorende tenue. Vandaar dat ik als titel voor dit artikel koos 'Gemeentewegwerker in politie-uniform'.

Als wegwerker der gemeente en als onbezoldigd rijksveldwachter zal mijn grootvader misschien wel dagelijks bij 'De Vlas' in de Achterkerkstraat te zien zijn geweest. Daar bevonden zich namelijk de attributen die hij voor zijn werkzaamheden nodig had en daar moest hij ook de arrestanten achter slot en grendel zetten die het weer eens te bont hadden gemaakt.

Opa Harselaar en de eerdergenoemde Cornelis (Kees) Diepeveen waren gezworen kameraden. Jarenlang hebben ze als collega's samengewerkt. Hun wens was zelfs om naast elkaar begraven te worden. Dat is ook gebeurd! Bij hun leven kochten ze gelijktijdig (18 augustus 1948) een grondgraf op de begraafplaats aan de Munnikenweg. Helaas staat op het graf van Diepeveen geen monument meer.

Na achtentwintig dienstjaren werd Wouter Harselaar afgekeurd, waarschijnlijk wegens hinderlijke voetklachten, en werd hem 'met ingang van 1 Januari 1928 eervol ontslag verleend als arbeider in dienst van de gemeente met dankbetuiging voor de door hem

als zoodanig bewezen diensten'.

Lantaarnopsteker

Het ontsteken van de straatverlichting (gaslantaarns) was in het belang van de hele burgerij en werd dan ook door iedereen bijzonder gewaardeerd. De oud-Veenendaalse mevrouw Sophia van Kesteren-Slotboom, die de leeftijd van 104 jaar en 8 maanden mocht bereiken, zei destijds op haar eeuwfeest dat ze juist dit gebeuren zich nog heel goed kon herinneren (zie *Oud Veenendaal* van september-november 2010, p. 74-79). 'Bij den aanvang van het jaar 1907' gingen de beide lantaarnopstekers W. Harselaar en C. Diepeveen op pad om hun medeburgers de beste wensen voor het nieuwe jaar te doen toekomen, wat uiteraard de nodige pecunia zal hebben opgeleverd.

NIEUWJAAR-, HEIL- EN ZEGENWENSCH

*Opgedragen door de
Lantaarnopstekers W. Harselaar en C. Diepeveen
Aan hunne medeburgers van Veenendaal
Bij den aanvang van het jaar 1907*

*Men komt mij van ter zijden aan
En vraagt een wensch op 's levensbaan
Welu te wenschen dat is goed
Als men daarin maar God ontmoet,
Dan kan ons bidden en ons wenschen
Zijn tot Gods eer en Heil der menschen.*

*Een ieg'lijk wenscht op zijne wijs
Van jong, tot middeljaar en grijs,
Een ieder hoopt op zegen
In zijn van God verlaten wegen
Al drijft hij met zijn God den spot
Toch roept hij Heil en Zegen zij Uw lot.*

*Maar arm verdwaalde stervelingen
Die u vermaakt in 's werelds kringen
Meent gij dat vloek dan zegen is?
O! gij vergaapt u zeker en gewis
Want weet de wereld is bij God gehaat,
Vindt met haar tijd 'le wenschen niets geen baat.*

*Hebt gij in waan uw wensch verkregen
O! arme mensch 't is als een regen
Die schielijk valt en ras verdwijnt,
Als haar de Zomerton beschijnt,
Weg zijn uw wenschen dan gevlogen
Gij vindt bij 't eind u schrikkelijk bedrogen.*

*Wij wenschen ook in 't pas begonnen jaar
U Heil en Zegen altoos,
Maar och geliefde reiziger naar 't graf,*

*De werelddienst die manen wij u af
Mocht 't jaar van 's Heeren welbehagen
Voor U mijn medereiziger opdagen!*

*Mocht gij voor koning Jezus leeren bukken
Wacht u dan heil of vele ongelukken
O! weet dit alles is in Godes hand
Dit maakt hij wel tot een Heilzamen band
Om U in Zijne school te leeren gaan
Gij neemt Zijn lessen des te beter aan.*

*Want in Zijn hand zijn alle jaargetijden,
En deelt aan velen smart en droevig lijd
Behoort gij nu mijn lezer tot die enk'len
Die God om Jezus liefd' Zijn heil wil schenken
Dan leert gij in Zijn school u zelf vervolgen.
Vraagt Hem gestaag wil al het mijn besnoeien.*

*Want van al 't mijn deugt niemendal
Dit is maar vrucht uit Adams val
O! eeuw'g wonder dat het al 'zich buigt
En aan een zondig niet betuigt:
Wil heden nog mijn stemme hooren
Laat mijne dienst u nog bekoren.*

*Deez' wensch van Diepeveen en Harselaar
Is aan U burgers altoos.
Dit zij Uw deel, Uw lot in dezen tijd,
Het meerder wacht U dan in d'eeuwigheid.*

Politieagent 2^e klasse

In de verordening waarin de inrichting van de gemeentepolitie per 1 januari 1899 was geregeld, was vastgesteld dat voor de dienst van de gemeentepolitie '2 agenten van politie der 1^e klasse' of gemeenteveldwachters en '2 agenten van politie der 2^e klasse' werkzaam zouden zijn, en dit op een bevolking van circa 5250 personen. (Per 1 januari 1900 telde ons dorp 5358 inwoners.)

De laatstgenoemden, die ook als gemeentekomroeper konden worden aangesteld, deden in de regel alleen 's nachts dienst, maar konden tot het verrichten van dagdienst opgeroepen worden bij jaarmarkten of buitengewone gelegenheden of bij ontstentenis van de agenten der 1^e klasse. Hun jaarwedde bedroeg f 260,-, dat was f 190,- minder dan de agenten der 1^e klasse.

Van links naar rechts: W.C. Brandes, G. Janssen, C. Diepeveen en W. Harselaar
(collectie W.C. van Elst)

Behalve de agenten van politie in loondienst konden door de burgemeester tot politieagent der 2^e klasse worden aangesteld: a) de gemeentewegwerkers; b) de marktmeester (degene die door burgemeester en wethouders was belast met het ontvangen van de marktgelden) en c) de gemeentebode. Zij genoten daarvoor echter geen afzonderlijke beloning.

Hoewel Wouter Harselaar in 1895 was aangesteld als onbezoldigd rijksveldwachter, lijkt hij bij zijn indiensttreding bij de gemeente Veenendaal ook gefunctioneerd te hebben als onbezoldigd politieagent der 2^e klasse. De toespraak van burgemeester Van Kuijk bij het dertigjarig jubileum van mijn grootvader geeft hier duidelijke aanwijzingen voor.

Bevolkingsagent en gemeentebode

Na zijn afkeuring en zijn pensionering per 1 januari 1928 werd Wouter Harselaar met ingang van deze datum direct weer benoemd tot tijdelijk bevolkingsagent van de gemeente Veenendaal. Hij volgde in deze functie de overleden oud-politieagent G. Janssen op. Voor zover ik heb begrepen hield mijn grootvader zich vooral bezig met het controleren van het bevolkingsregister en de registratie van personen die zich in Veenendaal vestigden of ons dorp verlieten. Ook het van gemeentewege bezoeken van mensen op hun huisadres vroeg veel van zijn tijd. Zijn werkkamer was te vinden op de secretarie van het oude gemeentehuis in de Hoofdstraat.

Na veertig jaar trouwe dienst bij de gemeente Veenendaal vond in de raadzaal in tegenwoordigheid van de burgemeester, de secretaris, de ontvanger en verschillende andere gemeentebestuurders een korte huldiging plaats. Blijkens een

VEENENDAAL JUBILEUM DER POLITIE

Ter herdenking van het 30-jarig jubileum als agent van politie van den heer W. Hasselaar, waren gisteravond ten Gemeentehuize de burgemeester Mr. J.J.P.C. van Kuyk en het geheele korps gemeentepolitie, de gemeente-secretaris, de heer D. Blankespoor, alsmede de ontvanger en andere ambtenaren der gemeente Veenendaal, daar Hasselaar de laatste jaren ook is aangesteld als bevolkingsagent. De jubilaris en echtgenoot werden per auto naar het gemeentehuis gebracht. De burgemeester overhandigde aan den heer Hasselaar de verguld zilveren medaille voor 30-jarigen trouwen dienst van den A.N.P.B., waarvan de jubilaris lid is. Hij hield daarbij een toespraak, waarin hij o.m. zeide:

“Gij hebt deze afgeloopen 30 jaren steeds klaar gestaan en zijt steeds bereid geweest om plotseling in dienst te worden geroepen als één Uwer collega’s ziek was geworden en het met den dienst slecht uitkwam. Maar niet alleen waart gij bereid steeds Uw collega’s te helpen, doch ook Uw chef. Wanneer ik den jubilaris iets vertrouwde, wist ik dat hij dat deed stipt, precies en op het juiste moment. Ik heb u leeren kennen als een trouw, nauwgezet persoon. Dat is een eigenschap die ik in elken agent gaarne zie. Dit zeg ik niet alleen om u een pluim op de muts te steken, doch ook om u aan de anderen als een voorbeeld te stellen. Ik hoop dat we nog enkele jaren van uw dienst zullen genieten en dat gij nog een waardig lid van het politiecorps zult mogen blijven: Deze gelegenheid van het uitreiken van het eerekruis wordt niet alleen door u, doch ook door uw vrouw bijgewoond. Niet altijd is ‘t voor een politievrouw plezierig wanneer haar man’s plichten hem plotseling weg roepen uit den gezelligen huiselijken kring: Samen moeten alle politiemannen, zoowel gij ouderen als de jongeren, vormen een bolwerk om misdaden te bestrijden, hetzij het een kleine dan wel een groote overtreding is. Ik eindig met de hoop dat het den jubilaris een genoegen zal zijn namens het hoofdbestuur van den Ned. Politiebond van mij dit eerekruis te ontvangen. Het zegt dat gij uw plicht hebt gedaan en daarom krijgt ge het op uw borst”.

krantenbericht memoreerde de burgemeester de grote ijver en trouw waarmee Harselaar steeds zijn betrekking had waargenomen. Hij noemde Wouter Harselaar geen man van veel woorden maar van daden. Hij stelde hem tot een lichtend voorbeeld en deelde mee dat het de koningin behaagd had Harselaar de zilveren medaille verbonden aan de Orde van Oranje-Nassau toe te kennen. Vervolgens speldde hij de Koninklijke onderscheiding op de borst van de jubilaris. Namens het gemeentepersoneel werd Harselaar een bloemenmand aangeboden. Het krantenverslag eindigt als volgt: ‘Zichtbaar onder de indruk dankte Harselaar voor de hem ten deel gevallen Koninklijke Onderscheiding, het gesprokene door den Burgemeester en de gebrachte bloemenhulde.’ We kunnen begrijpen dat opa Harselaar de medaille met ere heeft gedragen.

Toen hij 71 jaar was, verzocht hij burgemeester en wethouders hem wegens hoge leeftijd uit zijn

functie te ontslaan. Op de meest eervolle wijze werd dit ontslag per 1 januari 1941 verleend. Tot zijn opvolger werd benoemd A.H. van Welij, aan wie in verband met het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd eervol ontslag werd verleend als bezoldigd gemeenteveldwachter, met de aantekening dat hij in het bezit bleef van zijn commissie als onbezoldigd rijksveldwachter. Naast de benoeming tot bevolkingsagent werd Van Welij bovendien aangesteld als ‘deurwaarder der plaatselijke belastingen en als schatter der vergunnings-localiteiten ingevolge de Drankwet 1931, Staatsblad 476 B’.

Een man met gezag

Doordat Wouter Harselaar als gemeentewerker en als rijksveldwachter letterlijk en figuurlijk veel aan de weg timmerde, was hij voor de meeste Veenendalers geen onbekende. Hij was een forse man, droeg een grote snor en was alleen al door zijn houding een imponerende persoonlijk-

Wouter Harselaar als bevolkingsagent achter zijn bureau op de secretarie (collectie W.C. van Elst)

heid. In zijn boek *Veenendaal binnen en buiten* vertelt Sjoerd de Jong dat Gerrit Demoet van het Panhuis als jonge knaap meer dan eens in aanvaring kwam met mijn grootvader. Gerrit: 'Toch was er een beetje ontzag voor hem, want hij was een brede, grote kerel.' Een van de zoons van buurman Van Doorn vroeg mij onlangs op een ledenvergadering van de historische vereniging of Harselaar mijn opa was. Toen ik hierop bevestigend antwoordde, bekende hij: 'Ik was altijd bang voor hem.'

Als kleinkinderen wisten wij allemaal wat wij bij opoe en opa Harselaar konden doen en moesten laten als we met onze ouders daar zaterdagavond op visite waren. Eén ding hoefden we in ieder geval niet te proberen en dat was spelen in het gangetje tussen hun huis en dat van de familie Van Doorn. Ten strengste verboden! Als we buiten wilden spelen, moesten we maar naar het voetbalveld van DOVO.

Dat Wouter Harselaar streng kon zijn, wisten vroeger ook de jongelui die 's zondags tijdens de erediensten in de Oude Kerk soms op de achterste banken van de galerijen aan weerszijden van het orgel gingen zitten en zich niet naar behoren gedroegen. Moeder vertelde dat grootvader, die op de laatste rij beneden zat, af en toe naar boven ging om poolshoogte te nemen. In mijn tijd deden dat de toenmalige hulpkosters Leppers en Van Engelenburg.

Overigens was Wouter Harselaar iemand die zich voor veel mensen inzette en ook voor zijn gezin was niets hem te veel. Alle boodschappen werden door hem gedaan. Ik zie hem nog door de Zandstraat lopen met de boodschappen die hij bij De Eendracht aan het Verlaat had gehaald, in een dichtgeknoopte theedoek op zijn rug.

Zoals gezegd kwam de familie Harselaar op zaterdagavond altijd samen op Panhuis 36, met als gevolg dat opoe en opa maar zelden bij hun kinderen op visite gingen. Was dat wel het geval, dan leek er sprake te zijn

van een bijzondere gebeurtenis. Beiden hadden zich op 'z'n zondags' gekleed, opa hield de fraaie wandelstok met zilveren knop in zijn hand, aan de voordeur werd netjes gebeld en nadat was opengedaan, trad het echtpaar Harselaar binnen. Zo kwam dat ongeveer bij mij over. Nu denk ik weleens: 'Ja, zo kon opa ook zijn, een ambtenaar in optima forma.'

Ongeval

In juli 1951 kwam Wouter Harselaar op zijn slaapkamer ten val, brak zijn heup en moest naar het Juliana Ziekenhuis (nog de oude villa van de dames Hootsen) worden overgebracht. Drie maanden werd hij hier verpleegd. Hij overleed op 30 oktober van dat jaar in de leeftijd van 82 jaar. De teraardebestelling had plaats op 3 november 1951 op de algemene begraafplaats aan de Munnikenweg te Veenendaal. Het dagblad *Trouw* van 5 november 1951 meldde dat onder de aanwezigen werden opgemerkt burgemeester A. Bakker, gemeentesecretaris Blankespoor, directeur gemeentewerken Tj. Jarings, Harselaars 83-jarige oud-collega C. Diepeveen en enkele andere gepensioneerde en in functie zijnde gemeenteamtbanen.

Burgemeester Bakker herinnerde eraan dat 'Wouter' met nauwgezetheid en eerlijke plichtsbetrachting de gemeente Veenendaal ruim veertig jaren had gediend. Hij had altijd met eerbied

en lof over de overledene horen spreken. Dominee J. Bakker sprak woorden van troost en memoreerde de trouw waarmee de overledene ook in het kerkelijk leven had meegewerkt. Godsdienstonderwijzer J. Gaasbeek bedankte namens de familie.

Tien maanden later werd Cornelis Diepeveen bijgelegd in het graf naast dat van Wouter Harselaar. Hij overleed op 29 augustus 1952.

Ook in zijn boek *Veenendaal Voltooid Verleden. Foto's en verhalen, deel 3* heeft Martin Brink ruim aandacht besteed aan de sterke arm van Veenendaal (hoofdstuk 19, p. 159-186). Veel foto's van vroeger en van recentere datum zijn opgenomen. In het kader van mijn verhaal is uiteraard de foto van de intocht van burgemeester Hendrik van de Westeringh in 1902 interessant. We zien hier namelijk veldwachter Wouter Harselaar

Groet uit Veenendaal.

Feestelijke intocht van den Burgemeester op 7 Maart 1902.

De Markt met hotel De Roskam bij de intocht van burgemeester H.A. van de Westeringh in 1902. Ook daar had Wouter Harselaar een taak (*collectie Gemeentearchief Veenendaal*)

Collega's

In *De Rijnpost* van 26 maart 1993 schreef Martin Brink een artikel met als kop 'Politie Veenendaal bestond ooit uit twee veldwachters'. Duidelijk werd gemaakt dat over de plaatselijke politie sinds 1795, het jaar waarin Veenendaal zelfstandig werd, nog geen aaneensluitend historisch overzicht was verschenen. Toch wist Brink aan de hand van bewaard gebleven krantenknipsels, speeches, archiefstukken en herinneringen van oud-persononeelsleden veel interessante informatie te verstrekken. Ik heb ervan genoten.

achter de open landauer waarin het burgemeesterspaar zat.

Persoonlijk was ik benieuwd wie tussen 1899 en 1941, de ambtsperiode van opa Harselaar, bij het korps hebben gediend, hetzij als veldwachter of als reservepolitie. Aan de hand van beschikbaar fotomateriaal kom ik tot de volgende opgave: W.C. Brandes, C. Diepeveen, C. Harselaar, G. Janssen, Chr. van Rijswijk, H.B. van Rijswijk, J. Stappenbelt, G. van de Weerdhof, A.H. van Welij en M.A. Wesselo.

De Nieuwe Molen: 100 jaar jong

Op de ledenbijeenkomst van 29 september 2011 heette voorzitter Henk van 't Veld de leden zoals altijd welkom. Hij stond stil bij de Open Monumentendag op 10 september en bij de activiteiten van de werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen. Daarna gaf hij het woord aan molenaar Hans de Kroon. Hans was van 1999 tot 2002 leerling-molenaar op de Nieuwe Molen en vanaf 2004 ging hij er als gediplomeerd molenaar aan de slag.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Het is verbazingwekkend hoeveel soorten molens er in de loop van de eeuwen in Nederland zijn gebouwd. Ze waren te onderscheiden naar toepassing, product, aandrijfwijze of constructie. Watergedreven molens bestonden al vanaf 1100. Windmolens konden ook weer in een aantal types worden onderverdeeld, waaronder de standerdmolen. De Oude of Stichtse Molen in Veenendaal was hier een voorbeeld van. Molenaar Hans toonde zijn gehoor nog een aantal types en vertelde over de specifieke kenmerken van elke soort.

Oude Molen

Op de kaart van Justus van Broeckhuijsen uit 1705 staat de Oude of Stichtse Molen al vermeld. De molen stond oorspronkelijk op het Kleine Veenloo. Omdat de heer van Renswoude in 1563 vond dat de Stichtse Molen een concurrent was voor zijn eigen molen, kreeg hij het voor elkaar dat de molen niet meer mocht malen. Daarom werd hij in zijn geheel verhuisd naar het Grote Veenloo, zo'n 300 meter achter de kerk op de Markt. De gevelsteen die nu is ingemetseld in het monument op de hoek van De Terp en de Molenstraat, is het enige tastbare bewijs van het bestaan van de molen. De molen werd tijdens een storm in 1860 zwaar beschadigd en omstreeks 1880 afgebroken.

Nieuwe Molen

Een tweede windmolen, standerdmolen de Nieuwe Molen, werd in 1623 aan de Nieuweweg gebouwd. Deze molen was jarenlang in handen van Veenendaals bekendste molenaarsgeslacht,

de familie Van Eden. In 1911 was de molen in een dermate slechte staat dat een nieuwe molen werd gebouwd, waarbij gebruik werd gemaakt van onderdelen van een molen uit Noord-Holland. Tijdens een zware hoosbui op zaterdag 9 maart 2002 verloor de nog draaiende molen door een asbreuk zijn wiekenkruis en werd de kap ontzet. Het wiekenkruis viel op het dak van het naastgelegen huis van beeldend kunstenaar Hanneke Zwart. In 2003 werd de molen in zijn oorspronkelijke staat teruggebracht, maar in 2010 werd hij opnieuw gerestaureerd, waarbij vooral ook het voegwerk aan de bouwperiode van de molen werd aangepast.

De Vriendschap

Eveneens aan de Nieuweweg staat molen De Vriendschap. Deze molen werd in 1892 door Wessel Klomp gebouwd en werd in 1891 eigendom van de familie Van Eden. Na een aantal generaties volgde Gert van Eden in 1960 zijn vader op, maar in 1967 werden wiekenkruis, stelling en bovenas van de molen verwijderd. Het rietdek werd vervangen door aluminium plaatwerk en de molen stond er onttakeld bij. Nadat de gemeente Veenendaal in de beginjaren negentig van de vorige eeuw eigenaar was geworden, werden plannen gemaakt de molen te herbouwen. In 1995 kon een prachtige gerestaureerde molen heropend worden door Prins Claus. Gert van Eden werd vrijwillig molenaar.

Nadat Hans nog een aantal vragen vanuit de zaal had beantwoord, sloot voorzitter Henk de avond af en wenste een ieder wel thuis.

Nieuws uit het documentatiecentrum

Ons documentatiecentrum draait alweer een jaar - en met succes. Steeds vaker komen er bezoekers. Vooral bij speciale gelegenheden als Open Monumentendag, Lampegietersweek, Kunstroute Veenendaal en bij de activiteiten die wij gezamenlijk in De Cultuurfabriek organiseren, loopt het aantal flink op.

DOOR HENNIE HENZEN

Dat geeft voldoening, maar ook de bezoekers vinden het geweldig als wij hen de benodigde informatie kunnen verschaffen. Voor de computerpresentaties is altijd veel belangstelling. Soms ontstaat er een gezellig gesprek over vroeger en soms herkent iemand zichzelf, een familielid, een vriend of een goede buur. Ook ontstaan er wel discussies over wie, wat en waar, maar die worden steeds bevredigend afgerond. Er

is een fijne sfeer en we kunnen ons verheugen in een aantal vaste bezoekers. In de fotoboeken worden voortdurend namen bijgeschreven en intussen is er weer een dik boek bijgekomen. Over schenkingen hebben we ook niet te klagen. In de afgelopen periode mochten wij het volgende ontvangen: Twee foto's van de heer Van de Haar uit Apeldoorn, een aantal foto's en

ansichtkaarten van de heer Van Eden, een foto van mevrouw Bos, een dia van mevrouw Van de Linde-van den Bosch, een gedichtenboekje en een programmablaadje uit 1945 van de heer Jaap Spruijt uit Vancouver (Canada), een schietspoel van de heer Valkenburg en diverse voorwerpen van de heren Van den Heuvel en Van de Scheur. Alle gevers zeggen we hartelijk dank. Verder hebben we diverse foto's mogen scannen en worden ons ook complete fotoboeken aangereikt voor zo'n zelfde behandeling.

Veel mensen hebben dus al de weg naar het documentatiecentrum gevonden. En ook u zien wij natuurlijk graag komen. Het is tenslotte úw documentatiecentrum. De boekenverkoop loopt

goed en bijna wekelijks schrijven wij een of meer nieuwe leden in. Vaak was men al lang van plan lid te worden en vond men bij het zien van het mooie documentatiecentrum dat het er nu maar eens van moest komen.

Het documentatiecentrum is open op dinsdagmiddag van 13.00 tot 16.00 uur. Op donderdag is er, bij gebrek aan voldoende vrijwilligers, momenteel maar een beperkte bezetting en kan

het dus gebeuren dat we gesloten zijn. Daarentegen zijn we de hele zaterdag geopend van 10.00 tot 16.00 uur. De toegang is gratis. Bij de balie van het Viseum moet u wel even zeggen dat u voor het documentatiecentrum van de historische vereniging komt. Daarna kunt u vrij doorlopen. Hierbij doen wij een oproep aan vrijwilligers die op donderdag (of andere dagen) van 13.00 tot 16.00 uur in het documentatiecentrum gasten willen ontvangen en diverse voorkomende werkzaamheden willen verrichten. Wij bedanken iedereen die het documentatiecentrum vorm heeft gegeven en gezorgd heeft dat we open konden zijn. Zonder hen was het niet het succes geworden dat het nu is.

Honderdjarigen in Veenendaal (19)

Dit keer richten we de schijnwerper op mevrouw Louisa Antoinetta Keuken-Sanders. Ze werd in 1892 geboren in de Klinkerstraat (de latere Vissteeg) te Ochten, een dorp gelegen aan de Waal in de provincie Gelderland. Tot 2002 behoorde Ochten, dat zo'n 4500 inwoners telt, tot de gemeente Echteld. Thans maakt het samen met Dodewaard, Echteld, IJzendoorn, Kesteren, Opheusden en nog zeven buurtschappen deel uit van de nieuwe gemeente Neder-Betuwe.

DOOR WIM VAN ELST

Bij het schrijven van een artikel als dit, waarbij met name aandacht wordt geschonken aan een honderdjarige uit Veenendaal, is het van groot belang iets te weten omtrent de personalia van de persoon in kwestie.

Genealogisch onderzoek

De administratieve gegevens van de gemeente zijn daarvoor een eerste entree en het is nog gezellig ook om samen met anderen in de studiezaal van het archief bezig te zijn met het speuren naar informatie uit het verleden. Op internet zijn momenteel al veel gegevens uit de akten van de burgerlijke stand en de bevolkingsregisters digitaal te vinden via www.genlias.nl en nog steeds is een aantal vrijwilligers van het gemeentearchief enthousiast bezig om oude teksten leesbaar te maken en andere interessante verslagen en cijfermateriaal via de computer voor een groter publiek toegankelijk te maken. Uiteraard wordt hierbij rekening gehouden met de regels die gelden in verband met de bescherming van de privacy. Te denken valt bijvoorbeeld aan de geboorte-, huwelijks- en overlijdensakten, die pas na respectievelijk honderd, vijfenzeventig en vijftig jaar

mogen worden ingezien.

Meer dan een eens heb ik moeten constateren dat nabestaanden van onze hoofdpersoon niet op de hoogte zijn van gebeurtenissen die vroeger in de gezinnen van hun voorouders hebben plaatsgevonden. Ik denk met name aan de levenloos geboren kinderen. Weliswaar werd voor hen een geboorteakte opgemaakt, maar doorgaans werden zij naamloos naar de begraafplaats gebracht en in het bevolkingsregister bleven zij onvermeld.

K <u>u</u> ken										
Volg- num- mer	GESLACHTSNAAM	VOORNAMEN	Geslacht (1)	Geboorte (2)	Geboorte (3)	Geboorte (4)	Geboorte (5)	Geboorte (6)	Geboorte (7)	Geboorte (8)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	Keuken	Albartus	17	1892	1901	Echteld Gld	17.12.1901	1901	1901	1901
2.	Sanders	Louisa Antoinetta	18	1892	1901	Echteld Gld	18.12.1901	1901	1901	1901
3.	Keuken	Willem	19	1892	1901	Echteld Gld	19.12.1901	1901	1901	1901
4.	Keuken	Conradus	20	1892	1901	Echteld Gld	20.12.1901	1901	1901	1901
5.	Keuken	Gerit	21	1892	1901	Echteld Gld	21.12.1901	1901	1901	1901
6.	Keuken	Louisa Antoinetta	22	1892	1901	Echteld Gld	22.12.1901	1901	1901	1901
7.	Keuken	Conradus	23	1892	1901	Echteld Gld	23.12.1901	1901	1901	1901
8.	Keuken	Albartus	24	1892	1901	Echteld Gld	24.12.1901	1901	1901	1901
9.	Keuken	Albartus	25	1892	1901	Echteld Gld	25.12.1901	1901	1901	1901

Albartus Keuken en zijn gezin in het bevolkingsregister van Veenendaal 1921-1940 (Gemeentearchief Veenendaal, archieven gemeente Veenendaal 1811-1941, inv.nr. 2658)

Helaas, er werd niet over gesproken. Tot deze opmerking kwam ik omdat dit in de jaren dertig ook nog voorkwam in het gezin van Louisa Antoinetta Sanders en haar ouders.

Kindersterfte

De honderdjarigen die tot nu toe in deze rubriek werden beschreven, werden allemaal geboren in de negentiende eeuw. Het was een tijd waarin kindersterfte veelvuldig voorkwam en hiermee bedoel ik dan het overlijden van een kind dat jonger is dan vijf jaar. Verschillende malen werd door mij gewezen op het grote verdriet dat dit met zich meebracht en door de ouders moest worden verwerkt.

Oorzaken van kindersterfte waren armoede, slechte hygiënische omstandigheden, gebrek aan schoon water, te weinig voedsel en vooral ook ziekten als longontsteking, diarree en mazelen. Op zoek naar het gezin waarin Louisa Antoinetta Sanders opgroeide, ben ik onder andere te rade gegaan bij de eerdergenoemde website

www.genlias.nl. Uit de beschikbare informatie bleek het volgende.

Haar vader Cornelis Sanders (1849-1918) en haar moeder Cornelia Wilhelmina Pansier (1853-1927), beiden geboren en getogen in Ochten, trouwden op 15 juni 1876 in de gemeente Echteld. Uit dit huwelijk werden in totaal veertien kinderen geboren, waarvan een meisje levenloos ter wereld kwam en drie meisjes en vier jongens beneden de leeftijd van vijf jaar stierven. Zes kinderen groeiden op tot volwassenheid. Daarvan overleed hun zoon Thomas reeds op 24-jarige leeftijd. Van de overigen vonden slechts vier een levenspartner. Duidelijk zal zijn dat ook in het ouderlijk huis van onze honderdjarige zich de nodige zorgen als gevolg van kindersterfte hebben voorgedaan.

Gezin Keuken

Tot degenen die een levenspartner vonden, behoorde ook het twaalfde kind van de familie Sanders, Louisa Antoinetta. Zij werd op 20 maart

Het gezin Keuken. Van links naar rechts: Cornelis, Gerrit, Bart en Lorentz Blad. Zittend: Wies, Klaasje, vader Keuken, moeder Keuken en Corrie (*collectie familie Keuken*)

1892 te Ochten (gemeente Echteld) geboren en was bijna 30 jaar toen zij op 4 februari 1922 in Echteld trouwde met de 28-jarige Albartus Keuken. Hij was een zoon van Gerrit Keuken en Klaasje de Bruin, kwam op 11 mei 1893 in Ochten ter wereld en bracht in deze gemeente zijn jonge jaren door.

Kinderen uit dit huwelijk waren: Klaasje (1922-2003), Cornelia Wilhelmina (1923-1984), Gerrit (1926), Louisa Antoinetta (1931), Cornelis Albartus (1934-1985), levenloos geboren tweelingbroer of -zus van Cornelis Albartus (23 juli 1934) en Albartus (1939).

Zeventien jaar bleef het gezin van de familie Keuken in Ochten wonen, genietend van het vele moois van dit fraaie dorp langs de Waal.

De Blauwe Kamer

Albartus Keuken werkte al voor zijn trouwen op de steenfabriek De Blauwe Kamer in Wageningen. En dat klinkt ons natuurlijk bekend in de oren. Als we ernaartoe rijden, zal ons direct de tot op de helft afgebroken fabrieksschoorsteen, die oorspronkelijk 65 meter hoog was, opvallen. Ook de ruïnes van de ringoven, de machinekamer en het pomphuis springen in het oog.

De steenfabriek werd in 1900 gebouwd. Wekelijks werden er maximaal 500.000 stenen gebakken uit de klei van de uiterwaarden, zo kunnen we in diverse folders lezen. Doordat de productiewijze bij de steenfabricage werd veranderd, ontstond er bij de modernere bedrijven een enorme schaalvergroting. Het betekende voor de steenfabriek in Wageningen het einde van haar bestaan. In 1975 werd de productie gestaakt en werden de gebouwen grotendeels afgebroken. In de huidige ruïnes blijken de grootoorvleermuizen en de wilde bijen een goed onderkomen gevonden te hebben; 's zomers zoeken de konikpaarden er beschutting tegen de zon.

Op de plaats waar destijds de steenfabriek stond, vinden we

nu een gezellig restaurant aan de zoom van een prachtig rivieroeverservaat aan de Nederrijn, waar Galloway runderen en konikpaarden het landschap begrazen. Het is alleszins de moeite waard om in dit gebied met zijn vele vogels en planten eens rond te wandelen, te genieten en tot rust te komen.

Albartus Keuken blijkt zijn hele leven in de stenen gezeten te hebben. Hij heeft niet alleen bij De Blauwe Kamer in Wageningen gewerkt, ook in Elst en later bij de Klinkenberg op Remmerden heeft hij aan de productie van dit bouw materiaal meegewerkt. Volledigheidshalve zij vermeld dat hij in de oorlogsjaren even tot de werknemers van de gasfabriek in Veenendaal behoorde.

Verhuisd naar Veenendaal

In verband met verandering van werkkring verhuisde Albartus Keuken met vrouw en kinderen op 28 april 1939 het Gelderse Ochten voor het Utrechtse Veenendaal. Uit *De Rijnpost* van 18 maart 1992, waarin over de honderdste verjaardag van mevrouw Keuken wordt geschreven, wordt duidelijk dat zij toch wel behoorlijk heeft moeten wennen. Aan de correspondent van de krant vertelde zij toentertijd dat sommige woorden, die in de Betuwe zo vertrouwd in haar oren klonken, in 't Veen niet werden begrepen. Toch wende ze aan het leven hier, 'al waren en zijn m'n gedachten nog regelmatig in Ochten', zo liet ze

Feest in Dansschool Spaan: de heer en mevrouw Keuken vijftig jaar getrouwd (collectie familie Keuken)

weten. Ter verduidelijking: bij het schrijven van dit artikel heb ik meermalen op het verhaal uit *De Rijnpost* teruggeslagen. Het gezin Keuken ging wonen aan de Middelbuurt B 89 (nadien Middellaan 85) en een broer van mevrouw Keuken (Lammert Gerdinus Theodorus Sanders) trok bij hen in.

Nog maar enkele maanden in Veenendaal, brak de Tweede Wereldoorlog uit en moest men in mei 1940 evacueren. Opmerkelijk, maar alle honderdjarigen die wij in deze rubriek zijn tegengekomen, staan bij dit gebeuren stil. Het was voor hen en hun kinderen iets afschuwelijks om vanuit Elst met grote, vieze kolenschuilen naar onbekende bestemming te worden gevaren en wie wist voor hoe lang. Het gezin Keuken kwam,

De heer en mevrouw Keuken bij het huwelijk van een kleinzoon (oudste zoon van Klaasje) (collectie familie Keuken)

zo vertelde mevrouw Keuken, destijds terecht in Bergambacht, waar men onderdak kreeg bij een boer.

Later verhuisde men weer naar de Dr. Kuyperstraat. Persoonlijk heb ik het vermoeden dat het Betuwse dialect op beide adressen nog lange tijd zal zijn gesproken. Maar dit alles neemt niet weg dat Louisa Antoinetta Keuken-Sanders meer dan de helft van haar leven in ons dorp heeft gewoond en dus met recht een Veenendaalse mag worden genoemd.

Niet meer op eigen benen

Bij het ouder worden namen ook bij de familie

Keuken de problemen toe en werd het voor beiden moeilijk nog volledig op eigen benen te staan. Het deed hen besluiten om te zien naar een woonvoorziening met meer mogelijkheden van verzorging. Blij waren zij toen hun een tweepersoonskamer werd toegewezen in woon- en zorgcentrum De Engelenburgh aan de Kerkewijk 77. Helaas moest even voor de verhuizing Albartus Keuken in het ziekenhuis worden opgenomen. Hij overleed daar op 22 oktober 1986 in de hoge leeftijd van 93 jaar. De uitvaart vond plaats vanuit de aula van De Engelenburgh, waarna hij ter aarde werd besteld op de algemene begraafplaats aan de Munnikenweg (graf E 39).

Mevrouw Keuken, die op 94-jarige leeftijd in De Engelenburgh kwam, heeft hier nog enkele jaren

met genoeg mogen wonen. Weliswaar ging het lopen wat moeilijker, maar met behulp van een rekje, dat later vervangen werd door een rollator, wist zij zich aardig te redden.

Op 20 maart 1992 mocht zij haar honderdste verjaardag vieren te midden van haar vier nog in leven zijnde kinderen en vele van de vijftien klein- en zeven-entwintig achterkleinkinderen. Burgemeester G. Wiechers gaf ook acte de présence op de receptie, die haar bij deze bijzondere gelegenheid door het bestuur werd aangeboden.

Het programma vermeldde onder meer:

- Gezamenlijk koffiedrinken
- Welkomstwoord door voorzitter P. Boor
- Samenzang, schriftlezing en gebed
- Felicitaties namens het bestuur en het personeel
- Sluiting
- Aperitief
- Gelegenheid tot feliciteren

Tien maanden later overleed mevrouw Louisa Antoinetta Keuken-Sanders op 28 januari 1992. Zij werd bijgelegd in graf E 39 op de algemene begraafplaats aan de Munnikenweg, waarin eerder haar broer Lammert Gerdinus Theodorus en haar man Albartus Keuken waren begraven.

Een bijzondere ontmoeting

Om in contact te komen met een van de naaste familieleden van onze honderdjarige, zocht ik in het telefoonboek naar de naam Keuken, belde op goed geluk aan bij het woonadres van ene A. Keuken en hoorde van de mij te woord staande mevrouw dat daar inderdaad de jongste zoon van Louisa Antoinetta Keuken-Sanders woonde. Omdat meneer niet thuis was, maakte ik enkele

we hebben er samen voor gezorgd dat zij tijdens haar verblijf in De Engelenburgh elke avond een van haar kinderen op bezoek kreeg.'

Tot op hoge leeftijd heeft mevrouw Keuken haar levenslust mogen behouden. Zij was een vrolijke vrouw, kon met plezier vertellen over vroeger en hield zich via radio en televisie dagelijks op de hoogte van het actuele nieuws. Ook in sport was zij geïnteresseerd, waarbij zij overigens niet

Mevrouw Keuken op haar honderdste verjaardag (collectie familie Keuken)

dagen later een telefonische afspraak voor een kort bezoek.

Wie schetst mijn verbazing dat bij mijn komst niet alleen Bart Keuken en zijn vrouw, maar ook zijn oudere zus Wies (Louisa Antoinetta) uit Ede met haar man (de heer Ruijs) aanwezig waren. Het werd een bijzondere ontmoeting. Fotoalbums kwamen te voorschijn, er werd verteld over het werk van vader en ik kreeg te horen dat na hun vertrek uit Ochten nooit iemand van de kinderen meer naar deze gemeente is teruggekeerd.

Aan wat destijds over moeder was geschreven in *De Rijnpost* van 18 maart 1992 had men weinig toe te voegen. 'Zij was altijd thuis,' aldus Wies, 'en

onder stoelen of banken stak dat de resultaten van Feyenoord duidelijk haar voorkeur hadden. Op de radio kon zij genieten van de hoorspelen en de programma's van Kees Schilperoort. Ik verklap het maar: het korte bezoek liep uit tot een gezellig onderonsje van bijna twee uur. Heel graag wil ik de familie Keuken bedanken voor de hartelijke ontvangst op Blekerij 4, de informatie die zij over hun moeder aan mij doorgaven en de foto's die zij te leen afstonden.

Het laatste woord

Een reeds gepasseerde Open Monumentendag, twee komende boekuitgaven en de volgende ledenbijeenkomst brachten en brengen het verleden van Veenendaal heel dichtbij.

DOOR HET BESTUUR

De werkgroep Monumenten mag terugzien op een zeer geslaagde Open Monumentendag op 10 september. Er was veel lof voor de route, voor de boekjes *Nieuw gebruik | Oud gebouw* - zeker 800 van de 1000 werden er afgehaald - en er waren, mede dankzij het mooie weer, wel twee keer zo veel bezoekers op de been dan vorig jaar. De werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen voltooide in de zomervakantie een mogelijke nieuwe uitgave: *Wòne en winkels in de Straot*. Een soortgelijke uitgave als het inmiddels al uitverkochte *Winkels in 't Zand* uit 2010. Dat boekje bleek een succes, zowel bij oudere Veenendalers die zich de situaties herinnerden, alsook bij jongeren die er een stukje geschiedenis, dikwijls zelfs familiegeschiedenis, in herkennen. Uit reacties bleek dat het boekje niet alleen plaatselijk maar ook ver buiten Veenendaal z'n weg had gevonden en gewaardeerd werd.

De Hoofdstraat in 1957 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Na de Zandstraat is nu de Hoofdstraat in de jaren vijftig van de vorige eeuw aan de beurt, juist op het moment dat deze straat eind 2011 geheel vernieuwd zal zijn. In dit nieuwe boekje worden, soms voorzien van een foto, alle winkels beschreven die in die jaren in de Hoofdstraat gevestigd waren. Ook wordt een aantal woon-

huizen genoemd, zoals dat van brigadier Stapenbelt en een aantal andere panden, zoals die van dokter Kets en notaris Maris.

De ik-figuur (werkgroeplid Jan van de Haar) maakt in feite met vrouw Mien (zijn vrouw Trudy) en de kinderen vanaf de Straatbrug en de herenkledingwinkel van Zens een wandeling langs die kant van 'de Straat' tot ze bij de levensmiddelenwinkel van Piet de Gruyter, de Rotterdamsche Bank en de Markt zijn aangeland. Dan steken ze over naar de andere kant en lopen van de woninginrichtingwinkel van Joop van den Bosch tot de schoenenzaak van Weijers. De tekst, op rijm, is in Veens dialect gesteld.

Een terugblik op het Veense verleden wordt ons op de ledenbijeenkomst van 8 december geboden door Wout Brands en Hennie Henzen via een foto- en filmpresentatie.

Alle leden zijn van harte welkom op:

- **Donderdag 8 december 2011**
- **Ledenbijeenkomst HVOV**
- **Wout Brands en Hennie Henzen:**
Foto- en filmavond
- **De Meent, Grote Beer 10**
- **Aanvang: 19.45 uur**
- **Toegang gratis**

Volgende bijeenkomsten:

Donderdag 22 maart 2012:

Henk van 't Veld: 'Wie was Arie van Hensbergen?'

Donderdag 14 juni 2012:

Johan Huibers over 'Het Franse Gat'.

Donderdag 27 september 2012:

Jan van Oeveren: 'De mythe van het geïsoleerde dorp' - over de bereikbaarheid van Veenendaal tot 1866.

Donderdag 13 december 2012:

Foto- en filmavond.

Onderstaande uitgaven zijn verkrijgbaar bij Heinie en Wout Brands, Middellaan 77, 3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 51 36 50, en bij het documentatiecentrum van de vereniging (zie voor het adres binnenzijde voorblad). Alle prijzen zijn exclusief verzendkosten.

- Werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen, *Veldnamen in Veenendaal* (80 pagina's met drie tekeningen)
Prijs: € 19,95

- Werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen, *Bewaard van vroger... Taal in 't Vèen: uitschelle en dialekwoorde*; een overzicht van Veense uitschellen en bijnamen en een Veens woordenboek in één uitgave (176 pagina's)
Prijs: € 14,95

- dr R. Bisschop, *Een tweeling zelfstandig. Stichts en Gelders Veenendaal in de Bataafse-Franse tijd 1795-1813* (62 pagina's)
Prijs: € 4,50

- dr R. Bisschop, G.C. Speelpenning en T. Stol, *Het veen, de veenraden en het Veenraadschap. De historische wortels van de gemeente Veenendaal, toegelicht aan de hand van oude teksten 1546-1847* (152 pagina's; leerboek paleografie)
Prijs: € 9,-

- Werkgroep Genealogie, *Leggers van de Morgentalen der Geldersche en Stichtse Veenen - deel 1* (176 pagina's; transcripties van de registers met namen van eigenaren en pachters van veengrond 1618-1722; met indexen en veel voor genealogen en andere onderzoekers interessante gegevens)
Prijs: € 12,50

- Werkgroep Genealogie, *Leggers van de Morgentalen der Geldersche en Stichtse Veenen - deel 2* (200 pagina's; transcripties van de registers met namen van eigenaren en pachters van veengrond 1751-1791; met indexen en veel voor genealogen en andere onderzoekers interessante gegevens)
Prijs: € 12,50

- J.C. Meeuse, *De laatste oorlogsdagen in Veenendaal* (24 pagina's; verslag van de laatste oorlogsdagen in Veenendaal weergegeven voor familie in Zeeland door J.C. Meeuse, onderwijzer te Veenendaal)
Prijs: € 1,60

- dr H. van 't Veld, *Canon van Veenendaal* (64 pagina's; de geschiedenis van Veenendaal bekeken door vijftig vensters die parallel lopen aan de nationale canon)
Prijs: € 17,50

- dr H van 't Veld (red.) *Markante Veenendalers* (192 pagina's; zeventien scribenten schrijven de levensverhalen van 31 Veenendalers die door hun doen en laten indruk maakten op hun tijdgenoten en zo grote bekendheid genoten)
Prijs: € 14,95

- Gert Groenleer, *Veenendaal en de ramp van 1953* (32 pagina's)
Prijs: € 4,95

- A.C. van Grootheest en R. Bisschop (red.), *Geschiedenis van Veenendaal* (392 pagina's; overzicht van de geschiedenis van Veenendaal in al haar geleidingen)
Prijs: € 38,50

- A.C. van Grootheest, R. Bisschop en G.C. Groenleer (red.), *Geschiedenis van Veenendaal 2* (447 pagina's; overzicht van de geschiedenis van Veenendaal met veel aandacht voor de mensen)
Prijs: € 19,95

- Teus van Beek, *Wij groeiden op in Veenendaal. Herinneringen aan een samenleving die voorgoed voorbij is* (104 pagina's; over vriendschap in Veenendaal in de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw)
Prijs: € 9,95

- Teus van Beek, *Terug naar het dorp. Veenendaal, het dorp dat een stad werd* (104 pagina's)
Prijs: € 9,95

- Kees-Willem Bruggeman, Gert Groenleer en Bert de Groot (redactie), *Een zwaar bedrijf. De lagerindustrie in Veenendaal in woord en beeld* (168 pagina's)
Prijs: € 18,95

- Paul A.M.J. Hageman, *'Noe eerst effe praote'. Herinneringen van een wolfabrikant uit Veenendaal. Naar het manuscript van Willem van Leeuwen (1880-1956)* (98 pagina's)
Prijs: € 9,95

- Paul Hageman, *Veenendaal op papier. Een inventarisatie* (cd-rom met meer dan 1000 boektitels over Veenendaal)
Prijs: € 5,-

- *Watersnoodramp 1855*, themanummer van *Oud Veenendaal* van januari 2005 (36 pagina's)
Prijs: € 3,-

- G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, *Met vlag en wimpel. Kroniek van 100 jaar Oranjedag in Veenendaal* (36 pagina's)
Prijs: € 1,-

- Wout Jansen, *Een Gelders Verhaal. Meester Van de Westeringh en Gelders Veenendaal* (160 pagina's)
Prijs: € 9,95

- G. M. Muller, *De Grebbelinie. Wat er nog aan herinnert* (64 pagina's)
Prijs: € 9,95

- Jan van de Haar, *Winkels in 't Zaand* (28 pagina's; een beschrijving van vrijwel alle winkels die in de jaren vijftig in de Zandstraat waren gevestigd, met foto's en toelichting in dichtvorm en het Veens dialect)
Prijs: € 14,95

Historische Vereniging Oud Veenendaal

